

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**BURSA'NIN SOSYAL TARİHİ KAPSAMINDA, 17.YÜZYIL
BAŞLARINDA KADI SİCİLLERİNDE ŞİDDET İÇEREN
SUÇLAR VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serap BABALAR

BURSA - 2015

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**BURSA'NIN SOSYAL TARİHİ KAPSAMINDA, 17.YÜZYIL
BAŞLARINDA KADI SİCİLLERİNDE ŞİDDET İÇEREN
SUÇLAR VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serap BABALAR

Danışman:

Doç. Dr. Zeynep DÖRTOK ABACI

BURSA - 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda ..20.10.2015... numaralı
..... 'nın hazırladığı
"....." konulu .....
..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması)
ile ilgili tez savunma sınavı, 02/03/2015 günü 16.00 - 16.50 saatleri arasında yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
..... (başarılı/başarısız) olduğuna .....
(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

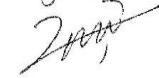
Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus Oğuzoğlu
Düzce Üniversitesi,
Fen - Ed. Fak. / Tarih Böl.
Üye

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Feyyaz DÖL7OK BACI

02/03/2015

ÖZET

Yazar Adı, Soyadı: Serap Babalar

Üniversite: Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Tarih

Bilim Dalı: Yeniçağ Tarihi

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans

Sayfa Sayısı: VII + 110

Mezuniyet Tarihi: 02/ 03/ 2015

Tez Danışmanı: Doç. Dr.Zeynep Dörtok Abacı

Bursa'nın Sosyal Tarihi Kapsamında, 17. Yüzyıl Başlarında Kadı Sicillerinde Şiddet İçeren Suçlar ve Düşündürdükleri

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi, İslâm hukuku ve örfî hukukun birlikte uygulanmasına dayalı bir sistemdir. Osmanlı mahkemelerinde görülen davalar ve merkezden çeşitli nedenlerle gönderilen belgeler şer'îye sicillerine işlenmiştir. Osmanlı mahkemelerinde karar mercî kadılardır. Mahkemede kadılara yardımcı olan başka görevliler de vardır.

Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Bursa, kuruluş döneminde fethedilmiş ve başkentlik yapmıştır. Osmanlı Devleti'yle birlikte gelişmiş, Osmanlı Devleti'nin ve dünyanın önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bursa, bu özelliğini 17. yüzyıldan itibaren kaybetmeye başlamıştır, bunun nedeni, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu, siyasi, ekonomik ve sosyal şartlardır.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarında olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bunların başlıca nedenleri, Osmanlı-İran savaşları, uzun süren savaşların askerleri maddi - manevi olumsuz etkilemesi, ticaret yollarının değişmesidir. Halkın gelir düzeyi düşmüş hayat daha pahalı hale gelmiştir. Bu dönemde Celali adıyla anılan eşkıyalar, yol kesmeye, hırsızlık yapmaya başlamıştır. Medrese öğrencileri de ayaklanmış, şiddet eylemlerine başlamıştır. Bu isyanlar ve şiddet eylemleri halkın durumunu daha da zorlaştırmıştır. Söz konusu eylemler nedeniyle Osmanlı mahkemelerinde şiddet suçuna dair birçok dava açılmış ve şer'îye sicillerine kaydedilmiştir.

Şiddet, sadece bu dönemde görülmemiş, tarihin her döneminde var olmuştur. Her dönem farklı tanımlanmasına, farklı anlamlar yüklenmesine karşın şiddet çoğunlukla kişiye verilen fiziksel ve ruhsal zarar olarak algılanmıştır. Günümüzde de birçok şiddet eylemi gerçekleşmektedir. Bu eylemlerin birçoğunun nedenleri sosyal, ekonomik, kültürel yapılarıdaki bozulmalardır.

17. yüzyılın sosyal, ekonomik, kültürel koşulları ile günümüzün sosyal, ekonomik kültürel koşulları arasında benzerlikler vardır. Bu benzerlikler dikkate alındığında sosyal, ekonomik, kültürel kurumlardaki bozulmanın şiddet eylemlerinin artmasına neden olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Bursa, kadı, mahkeme, Osmanlı, şiddet, suç, ceza.

ABSTRACT

Name and Surname : Serap Babalar
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch : Early Modern History
Degree Awarded : Master
Page Number : VII + 110
Degree Date : 02/ 03 / 2015
Supervisor : Assoc. Prof. Zeynep Dörtok Abacı

Violent Crimes in the Early 17th Century Court Registers and Their Analysis, As Part of Bursa's Social History

Ottoman law is a system which depends on Islamic law and customs. The lawsuits concluded in Ottoman courts and the documents sent by central government were recorded in sharia registers. Kadi was the competent authority of justice. Another officers also assisted to kadi in court.

Bursa was located in the major trade routes, had been conquered by Turks in the emergence of Ottoman State and was the first capital city of the empire. The city developed in paralel with expansion of Ottoman State and became one of the important trade centers of Ottomans and also the world. Bursa began to lose this trait by the 17th century. The main reason is that Ottoman State had some political, economic and social problems.

17th century was the political, social and economic depression period for Ottoman State. The long lasting Ottoman - Persian wars, rising of military expenditures because of wars and change of trade routes are certain reasons of state crisis. In this period, demotic level of income fell down and cost of living consistly increased. The bandits called as Celalî began to forestall and steal. Madrasa students (suhte) also rebelled and participated in the acts of violence. Many people litigated to Ottoman courts because of the acts in question and these lawsuits were also recorded in sharia registers.

Violence is not seen only this period, but has been existed throughout the history. Although it defines variously in every period of history, it is mostly agreed upon damaging to person physically or psychologically. Actually these violence acts are related to corruption in social, economic and cultural structures.

There are similarities between social, economic and cultural circumstances of 17th century and ours. When these similarities are considered, the corruption in social, economic and cultural structures trigger to soar acts of violence can be said.

Keywords: Bursa, kadi, court, Ottoman, violence, crime, punishment.

ÖNSÖZ

Tezin konusu, günün her saati hemen her yerde karşılaşmamıza rağmen gündelik hayattaki ağırlığı 3. sayfa haberlerinden öteye gitmeyen, çoğu zaman arka planı göz ardı edilen şiddet eylemleri, şiddetin tarihsel süreçteki yeri ve siyasi, ekonomik, sosyal sorunların şiddet eylemleri üzerindeki etkisidir.

Temel sorunu şiddet olan tez vesilesiyle, bir daha namus cinayetlerinin, ihmalden kaynaklanan iş kazalarının yaşanmamasını dileyerek, töre ya da namus adına en temel insan hakkı olan yaşam hakkına kastedilen, çoğu zaman şiddetin en masum kurbanı olan kadınları, madenciler başta olmak üzere alın teriyle kazandıkları hayatları, can güvenlikleri hiçe sayılarak ellerinden alınan görev şehitlerini, terör kurbanı şehit öğretmenleri saygıyla anıyorum.

Öğrenim hayatımın her aşamasında ve aldığım her kararda yanımda olan, maddi manevi destek veren aileme, öğrenim hayatım boyunca bana emek veren öğretmenlerime, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü emekli öğretim üyeleri, Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, Yrd. Doç. Dr. İsmail Selimoğlu'na, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim'e ve Tarih Bölümü'ndeki hocalarıma, sicillerin okunmasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Nurcan Abacı'ya, ve Doç. Dr. Hasan Basri Öcalan'a, teşekkür ederim.

Tez konusunun Bursa merkezli belirlenmesi önerisiyle, doğduğum, yaşadığım, zeytin ağaçlarını buğusundan tanıdığım Bursa'nın tarihine bir not düşme olanağı sağlayan, kaynak sorunu başta olmak üzere tezle ilgili tüm sorunların aşılmasında yardımcı olan, tezin her aşamasında yol gösteren, emek veren Tez Danışmanım Doç. Dr. Zeynep Dörtok Abacı'ya, teşekkür ederim.

Bursa 2015

Serap Babalar

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

BURSA VE BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ

1.1. BİR OSMANLI ŞEHİRİ OLARAK BURSA.....	13
1.1.1. Osmanlılar Döneminde Bursa.....	13
1.1.2. 17. Yüzyıl Başlarında Bursa.....	19
1.2. OSMANLI'DA KADILIK KURUMU VE OSMANLI MAHKEMELERİNİN	
İŞLEYİŞİ.....	23
2.1.1. Osmanlı'da Kadılık Kurumu.....	23
1.2.1.1. Kadının Başlıca Görevleri.....	26
1.2.1.2. Kadının Diğer Alanlardaki Görevleri.....	27
1.2.2. OSMANLI MAHKEMELERİNİN İŞLEYİŞİ.....	30
1.2.2.1. Osmanlı Mahkemesinin Kadı Dışındaki Unsurları.....	31
1.2.2.1.1. Naib.....	31
1.2.2.1.2. Kâtip.....	31
1.2.2.1.3. Muhzır.....	31
1.2.2.1.4. Muhtesib.....	31
1.2.2.1.5. Muslihûn.....	32
1.2.2.1.6. Şühûd'ül hâl.....	32
1.2.2.1.7. Vekil.....	32

1.3. ŞER'İYE SİCİLLERİ VE BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ.....	35
1.3.1. Şer'îye Sicillerini İçeriği	36
1.3.2. Bursa Şer'îye Sicilleri.....	38

2. BÖLÜM

ŞİDDET OLGUSU VE OSMANLI TOPLUMUNUN ŞİDDET BAKIŞI

2.1. ŞİDDET OLGUSU VE GÜNCEL ŞİDDET TANIMLARI.....	41
2.2. ŞİDDET TÜRLERİ.....	45
2.3. ŞİDDETİN PSİKOLOJİK BOYUTU	49
2.4. ŞİDDETİN SOSYAL BOYUTLARI	51
2.4.1. Şiddetin Sosyo-Kültürel Boyutu.....	51
2.4.1.1. Kan Davası.....	52
2.4.1.2. Aile İçi Şiddet.....	53
2.4.1.2.1. Kadına yönelik şiddet.....	53
2.4.1.2.2. Çocuğa yönelik şiddet eylemleri ve çocuk istismarı.....	54
2.4.1.2.2.1. Fiziksel istismar.....	55
2.4.1.2.2.2. Cinsel istismar.....	55
2.4.1.2.2.3. Duygusal istismar.....	55
2.5. OSMANLI TOPLUMUNUN ŞİDDETE BAKIŞ AÇISI.....	56
2.5.1. Osmanlı Mahalle Yapısı.....	57
2.5.2. 17. Yüzyıl başlarında Osmanlı'da Yaşanan Sosyal ve Ekonomik Sorunlar.....	59

3. BÖLÜM

OSMANLI HUKUKUNDA ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR VE 17. YÜZYIL BAŞLARINDA BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ'NE YANSIYAN ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR

3.1. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE SUÇ VE CEZA.....	62
3.1.1. İSLÂM HUKUKUNDA SUÇ.....	63
3.1.1.1. Birinci Kısım Suçlar.....	64

3.1.1.2. İkinci Kısım Suçlar.....	64
3.1.1.3. Üçüncü Kısım Suçlar.....	64
3.1.2. İSLÂM HUKUKUNDA CEZA.....	65
3.1.2.1. Had Cezaları Ve Had Cezasını Gerektiren Suçlar.....	66
3.1.2.2. Kıyas-Diyet Cezası Ve Kıyas-Diyet Gerektiren Suçlar.....	67
3.1.2.3. Tâ'zir Cezaları Ve Tâ'zir Cezası Gerektiren Suçlar.....	67
3.2. İSLÂM HUKUKUNDA ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR VE CEZALARI.....	70
3.2.1. Birinci Kısım Suçlar.....	70
3.2.1.1. Cinayet- katl.....	70
3.2.1.1.1. Adam öldürme suçu.....	71
3.2.1.1.2. İnsanın azasına yönelik müessir fiiller.....	71
3.3. OSMANLI HUKUKUNDA ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR.....	73
3.3.1. Gasb-Yol Kesme-Eşkıyalık.....	73
3.3.2. Hırsızlık.....	74
3.3.3. Bağy.....	75
3.3.4. Küfür.....	75
3.4. BİR SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK KASAME.....	76
3.5. 17. YÜZYIL BAŞLARINDA BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ'NE YANSIYAN ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR.....	77
3.5.1. Gasb- Yol Kesme- Eşkıyalık.....	78
3.5.2. Hırsızlık.....	82
3.5.3. Katl.....	86
3.5.4. Yaralama.....	90
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA.....	102
ÖZGEÇMİŞ.....	110

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
AÜHFM	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
AÜİF	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AUSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
B.Ş.S.	Bursa Şer'îye Sicilleri
BBYEK	Bursa Belediyesi Yazma Eserler Kütüphanesi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	editör
eds.	editors
H.	Hicrî
HFSA	Hukuk Felsefisi ve Sosyolojisi Arkivi
İA	Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
M.	Miladî
M.Ö	Milattan önce
No.	numara
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	sayfa
S.	Sayı
S.y.	Sayı yok
ss.	sayfadan sayfaya
ty.	basım tarihi yok
v.b.	ve benzeri
v.d.	ve diğerleri
Vol.	Volume
y.y.	basım yeri yok
YL	Yüksek Lisans
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

Şiddet eylemleri, gündelik hayatta oldukça sık karşılaştığımız olaylar haline gelmiştir. Yazılı ve görsel basında her gün dünyanın birçok yerinde sokakta, hastanede, okulda gerçekleştirilen şiddet eylemlerine dair haberler yer almaktadır. Bu şiddet eylemlerinin çoğu zaman nedenleri, amaçları birbirinden farklıdır ancak sonuçları genelde aynıdır. Günümüzde sık rastlanan ve giderek daha büyük bir sorun şiddet, tarihin her döneminde var olmuş evrensel bir olgudur.

İnsanoğlunun yeryüzünde var olduğu andan itibaren şiddet de var olmuştur. İnsanların avcılık ve toplayıcılık ile hayatlarını sürdürdükleri dönemde insanoğlu, en temel ihtiyaçlarından biri olan yiyecek ihtiyacını gidermek için şiddete başvurmuştur. İnsanoğlunu şiddete yönelten bir başka neden güvenlik kaygısı olmuştur. Şiddet, sadece temel yaşam ihtiyaçları gidermek amacıyla kullanılmamış, insanın korunmak ve hayatı tehlikeleri uzaklaştırmak için diğer canlılara karşı geliştirdiği içgüdüsel bir tepki ve bir savunma mekanizması olarak da kalmamıştır. İnsanoğlu, çoğu zaman şiddetin faili ve kurbanı olarak kendisini tayin etmiştir. Farklı bölgelerde yapılan arkeolojik çalışmalar bu durumu kanıtlar nitelikte veriler sunmaktadır.

Mısır'ın Nabia bölgesindeki Gebel Sahaba'da taş devri sonlarına dek uzanan yaklaşık 14.000 ile 17.000 yıl öncesine ait olduğu varsayılan, toplam elli dokuz kadın, erkek ve çocuk cesedi bulunmuştur. Bu insanların neredeyse yarısı şiddete maruz kaldığı için ölmüştür. Yirmi kadar erişkinin vücudunda derin yaralar saptanmış, çocukların hemen hepsinin baş ve boyunlarında yaralar tespit edilmiştir. Bu insanların idam edildikleri anlaşılmaktadır.¹

Anadolu'da yapılan arkeolojik çalışmalarda da şiddetle ilgili, veriler elde edilmiştir. Neolitik döneme ait bir köy yerleşmesi olan Çatalhöyük'e ait insan iskeletlerinde yapılan değerlendirmeye göre, kadınların % 6'sında, erkeklerin %27'sinde tespit edilen kafa travmalarının nedeninin erkeklerin yüz yüze yaptıkları kavgalar olabileceği

---

¹ Paul Ginsborg, **Gündelik Hayat Politikaları**, çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu, Açılım Kitap, İstanbul, 2010, s. 78.

belirtilmektedir. Erken bronz dönemde Antalya'daki iskeletlerin incelendiği çalışmada belirlenen iyileşmiş kırıkların nedeni de yüz yüze yapılan dövüşler olarak açıklanmıştır.²

Şiddet, tarih öncesi çağlara ait bir kavram, ilkel toplumların gösterdikleri bir davranış biçimi olarak kalmamıştır. İnsan yaşadığı her toplumda ve zaman diliminde şiddet içeren davranışlarda bulunmuş ve şiddete farklı anlamlar yüklemiş, farklı nedenlerle şiddete başvurmuştur. Şiddet, toplumların değer yargıları, toplumsal yapılarının özellikleri paralelinde anlamlar kazanarak, insanın tarihsel serüveninin bir parçası haline gelmiştir. Bu serüvende farklı anlamlar kazanmasına farklı şekillerde ortaya çıkmasına rağmen çoğu zaman güçlünün zayıf üzerindeki hakkı olarak görülmüştür. Tıpkı Ortaçağ Avrupası'nda olduğu gibi.

Şehirlerin tamamında yüksek bir toplumsal tabakalaşmanın görüldüğü Ortaçağ Avrupası'nda,³ soygun, kavga, insan ve hayvan avı sıradan davranışlar olarak görülmüştür.⁴

Toplumsal tabakalaşmanın yoğun olduğu bu dönemde şiddete maruz kalanlar genellikle alt sınıftan insanlar olmuş ve seçkinlerin yönetici sınıfla kurdukları çıkara dayalı ilişkiler, bu eylemlerinin cezasız kalmasını sağlamıştır. Bu durum şiddetin, seçkinler ve zenginler için bir hak olarak görülmesine neden olmuştur. Toplumsal tabakalaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan şiddet uygulama hakkı, seçkinler ve alt sınıftan insanlar arasında sınırlı kalmamış, toplumun diğer kesimlerine de sirayet etmiştir. Örneğin, bir hizmetçi kendisinden aşağı konumda olan bir başka hizmetçiyi dövme hakkını kendinde görmüştür. Diğer taraftan üstün olan grup, kendisi dışındakileri insan olarak dahi görmeyip, kendilerini yüceltirken diğerlerini pis, seksüel açıdan ahlaksız ya da saldırgan olarak damgalamıştır.⁵

Bu dönemde şiddet eylemlerinde hedef alınan kişiler kadar hedef alınan uzuvlar ve eylemin sonuçlanma biçimi de önemlidir. Taşlarla, yumruklarla, bıçaklarla yapılan sıradan kavgalarda en çok hedef alınan yer, kafa ve yüzdür. Bunun nedeni, sembolik dilde yüzün kişinin tüm varlığını ve itibarını temsil etmesidir. Yüz hedef alınarak gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin bir anlamı küçük düşürmeyi ifade ederken bir başka anlamı, diğerlerine karşı

---

² Serpil Özdemir – Ayla Sevim Erol, “Minnetpınarı İskeletlerinin Paleopatolojik Açıdan Analizi”, **AÜDTCF Dergisi**, S.23, 2010, s.101.

³ Pieter Spierenburg, **Cinayetin Tarihi Ortaçağ'dan Günümüze Bireysel Şiddet**, çev. Yiğit Yavuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.35.

⁴ Norbert Elias, **Uygarlık Süreci**, çev. Ender Ateşman, 4.b. İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.309.

⁵ Spierenburg, **a.g.e.** ss. 35-39.

verilen gözdağıdır. Şiddet eylemlerine yüklenen bir başka sembolik anlam, toplumsal sınıflar arasında kendini göstermektedir. Bir asil alt sınıftan birine saldırdığında bu eylem ölümle sonuçlanmamaktadır. Bunun nedeni, asillerin kendilerini üstün görmeleridir. Asillerin alt sınıftan birini öldürmeleri, öldürülen kişiye büyük bir şeref bahşetmek anlamına gelmektedir. Bir tokat hor görmeyi ifade ederken cinayet eşitliği ifade etmektedir. Toplumsal sınıflar arasındaki ayrımın oldukça keskin olduğu bu dönemde şiddet eylemlerinde bulunanların bazıları toplumdan dışlanmış kişiler olurken; toplumsal olarak kenara itilmiş kişilerin şiddet kurbanı olma ihtimali de diğerlerine göre daha yüksek olmuştur. Cüzzamlılar, Yahudiler gibi azınlık grupları sık sık saldırıların hedefi olmuştur.⁶

Ortaçağ Avrupası'nın şiddetle ilgili genel düşünce yapısına bakıldığında toplumsal tabakalaşmanın ve çıkar ilişkilerine dayalı dengesiz düzenin bir sonucu olarak şiddetin güçlü olanın hakkı olarak görüldüğü ve toplumsal olarak dışlanan kişilerin şiddet eylemlerine başvurdukları ancak bu grupların şiddetin failinden çok hedefi oldukları anlaşılmaktadır.

16. yüzyıldan itibaren ise, mahkemeler inisiyatif almaya başlamış ve çoğu yeniden tanımlanan cürümlerde şiddet, sadece kurbanın haklarına değil, daha geniş bir topluluğa ve devlet tarafından korunan kamu huzuruna tecavüz edilmesi olarak algılanır hale gelmiştir. 18. yüzyılda adam öldürme suç haline gelmiş ve bu süreçte kan davaları ve barışma törenleri ortadan kalkmış, af kurumu ile sığınma hakkının marjinalleştiği ve suçlu bulunan katillerin çoğunun idam edilmiştir. Uygun ceza anlayışıyla ilgili görüşlerin değişmeye başlamasıyla birlikte bazı öldürme eylemlerine daha hafif cezalar verilmesine rağmen Ortaçağ'daki gibi para cezasıyla yetinilmediği açıktır. Fakat yaygın şeref anlayışı, öldürmenin mülke yönelik olarak işlenen suçlardan daha geç bir dönemde suç olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Hırsızlık her daim haysiyetsizce bir eylem olarak görülürken, 18. yüzyıla dek birçok şiddet eylemi erkekler tarafından gerçekleştirildiğinde şeref alanı içerisinde değerlendirilmiştir.⁷

İnsanın yeme, içme ve korunma gibi en temel gereksinimlerini gerçekleştirmek için başvurduğu şiddet, Ortaçağ'dan itibaren güçlü olanın hakkı olarak görülmüş ve şeref kavramının toplumsal hayattaki yansıması olarak sıkça başvurulan bir eylem şekli olmuştur.

---

⁶ Spierenburg, a.g.e. s.58-69.

⁷ Spierenburg, a.g.e. s.100-105.

Elias, Ortaçağ'da görülen yoğun şiddetin nedenini toplumdaki bağlara ve işbölümüne dayandırmaktadır. Elias'a göre, Ortaçağ'da şiddete maruz kalan alt tabakanın üst tabakaya bu konuda baskı yapma olasılığı azdır. Çünkü toplumdaki işbölümü ve bağlar arttıkça üst tabakaların alt tabakalara bağımlılığı da artar ve diğer tabakaların toplumsal gücü de o oranda artar.⁸ Elias'ın görüşlerinden hareketle, Sanayi Devrimi'yle başlayan süreçte şiddet eylemlerinin azalmasının olağan olduğu ve devlet yapısının gelişimini tamamladığı, işbölümünün arttığı 19. yüzyılda bireysel şiddet eylemlerinin azaldığı sonucuna varılabilir. Bu görüş, göz önüne alındığında birçok Avrupa devletinin siyasal birliğini tamamladığı, teknolojinin ivme kazandığı 20. yüzyılın şiddet eylemlerinin azaldığı bir dönem olması beklenir. Ancak bunun beklentiden öteye gitmeyeceğini daha 20. yüzyılın başlarında görülen olaylar göstermiştir. Gelişen teknik olanakların yeni doğal kaynaklara gereksinimi arttırması sonucu devletlerin başvurduğu eylemler sonucunda 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı yaşanmış, bireysel şiddet eylemlerinden daha fazla zarar verilmesine neden olmuş, daha kötü sonuçların doğmasına yol açmış ve 20. yüzyılın tarihteki yerini "şiddet yüzyılı" olarak belirlemiştir.

Şiddetin tarihsel süreçteki yolculuğuna bakıldığında başlangıçta en temel ihtiyaçlar olan yeme, içme ve korunmanın giderilmesi amacıyla başvurulan içgüdüsel bir eylem olduğu görülür. İnsanoğlu zaman içerisinde şiddete bunların dışında anlamlar yükleyerek ve farklı amaçlar güderek başvurmuştur. Öyle ki, insanoğlu bugün geldiği noktada, şiddetin tanımını yapmaktan zorlanmaktadır.

Doğayı denetim altına almak için birleşmeye başlayan insanoğlu, bu birliği denetim altına almak üzere devlet yapısının temellerini atmıştır. Bu yapı içerisinde doğayla olan ilişkilerinin yanında insanoğlu için birbiriyle olan ilişkilerini düzenleme gerekliliği doğmuştur. Söz konusu düzen ve doğanın getirdiği olanaklar, üretim ilişkilerinin doğmasında ve şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İnsanoğlu, kendi eliyle oluşturduğu bu yapı içerisinde üretim ilişkileri kurmuş; kurduğu üretim ilişkileri doğrultusunda kendisine üstünlük ve aşağılık sıfatları atfetmiş ve bu sıfatlara dayanarak şiddet eylemlerinde bulunmuştur. Bazen sadece üstünlüğünü kanıtlamak, karşısındakini aşağılamak bazen de şerefini kurtarmak ve yüceltmek adına şiddet eylemlerine başvurmuştur. Sanayi Devrimi'yle başlayan süreçte Ortaçağ'ın toprağa dayalı üretim anlayışı yerini işbölümüne dayalı üretim anlayışına bırakmaya başlamıştır. Bu yeni üretim

---

⁸ Elias, a.g.e. s.331.

anlayışı, eşitlik temelli bir düzeni de beraberinde getirmiş, eşitlik temelli bu düzen hukuk devletini zorunlu kılmıştır. Kişiler arasındaki üstünlük ve aşağılık anlayışının ortadan kalkması, kişilerin bireysel şiddet eylemlerinde bulunmalarının da önüne geçmiştir. Bu noktada şiddet kullanma hakkı, insan eliyle oluşturulan, insanın üstünde bir yapı olarak ortaya çıkan, toplumsal hayatı ve üretim ilişkilerini düzenleme görevini üstlenen devlete geçmiştir. Bu süreçte ekonomik ve siyasal alanın yanı sıra bilimde de önemli ilerlemeler kaydedilmiş ve teknoloji gelişmiştir. Devletin gücünü kullanarak verdiği destek sayesinde teknoloji daha hızlı gelişmeye başlamış ve sürekli olarak bir adım daha ileriye taşınmıştır. Ancak devletin verdiği destek, devletin kendini ve düzenini korumak için teknolojiyi bir araç haline getirmesinin de yolunu açmıştır. Bu yolun 20. yüzyılda vardığı noktada daha büyük ve tehlikeli bir şiddet ortaya çıkmış, 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı söz konusu şiddetin büyüklüğünün habercisi olmuştur. 2. Dünya Savaşı ve bu savaşta kullanılan silahlar, teknolojik gelişmelerin ne denli tehlikeli olabileceğini de gözler önüne sermiştir.

İnsanoğlunun temel gereksinimlerinden doğan içgüdüsel bir hareket olan şiddet, insanoğlunun tehlikelerden korunmak ve varlığını sürdürmek için çıktığı yolda, insanoğlunun kendisini şiddetin kurbanı olma noktasına getirmiş ve kendi kendisini yok edecek donanımın ve gücün sahibi yapmıştır. Bu noktaya gelinceye dek başvurulan şiddet eylemleri, tarihin hemen her döneminde benzer nedenlerle ortaya çıkmıştır. Her türlü sınırın zorlandığı günümüz toplumunda şiddet, ekonomik, sosyal, siyasal ve bilimsel gelişmelere paralel olarak birbirinden çok farklı nedenlerle ve çok farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan yaşam koşullarının ağırlaştığı ya da savaş dönemlerinde artan şiddet eylemlerinden en fazla zarar görenler kadınlar ve çocuklar olmuştur. Kadın, her çağda erkeğin ve içinde yaşadığı toplumun baskısıyla karşılaşmış ve çoğu kez fiziksel zarar veren şiddet eylemlerinin hedefi haline gelmiştir. Kadına şiddetin tarihine bakıldığında kadının sadece aile içinde şiddete maruz kalmadığı, kadın bedeninin politik bir araç olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Savaşlarda tarihin en eski dönemlerinden beri, yenen ülkenin askerleri yenilen ülke kadınlarının kitleler halinde ırzına geçmektedir. Bunun en son uygulaması Bosna'da görülmüştür. Avrupa Birliği Olgu Saptama Grubu'na (European Union Fact-Finding

Team) göre, Bosna'da savaşın ilk bir ayında 20.000 kadının ırzına geçilmiştir.⁹

Zamanın koşullarının, toplumların yapılarının değişmesine bağlı olarak kadının hayatın her alanında hak ettiği değeri görmesi için çalışmalar yapılmasına karşın kadın halâ en yaygın şekli aile içi şiddet olarak karşımıza çıkan birçok şiddet eyleminin ilk hedefi ve kurbanı olmaktadır.

Şiddetin tarihsel süreci ele alındığında, genellikle toplumsal olarak dışlanan ya da küçük görülen kişiler ve grupları hedef alan şiddet eylemlerinin arttığı dönemler olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel süreç bu dönemlerin, savaş ve savaş sonrası dönemler ya da devletlerin siyasal, ekonomik, idarî yapısının zayıfladığı, toplumsal eşitsizliğin daha belirgin hale geldiği, toplumsal yapıda ve toplumsal kurumlarda bozulmanın başladığı kargaşa dönemleri olduğunu düşündürmektedir.

Şiddet eylemlerinin artması birçok bilim dalını şiddetle ilgili araştırma yapmaya yöneltmesine karşın çoğu zaman şiddetin sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik boyutlarından ziyade kişilere verdiği zarar üzerinde durulmaktadır. Sosyal tarih çalışmaları için de geçerli olan bu durum, sosyal tarih araştırmacıları için kaynak sorununu beraberinde getirmektedir. Bu noktada, içerdiği belgelerin özellikleri dikkate alındığında Osmanlı tarihi açısından önemi bir kat daha artan şer'î sicilleri önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen yaklaşık beş asırlık bir dönemin kayıtlarını içeren şer'î sicilleri, Osmanlı Tarihi araştırmalarındaki en önemli kaynaklarından biridir.¹⁰

Osmanlı şer'î sicil arşivleri bugün yoğun olarak Türkiye'de ve Ortadoğu ülkelerinde ve az sayıda eskiden Osmanlı toprağı olan diğer ülkelerde bulunmaktadır. Şer'î sicillerinin kaynak olarak kullanımı 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Rusya'da Kırım sicilleri üzerine 1890'larda Balkanlar'da Macaristan, Bulgaristan ve Bosna sicillerine dair 1900 başlarında çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de siciller hakkında ilk çalışmalar 1930'lu yıllarda başlamıştır. 1935'te İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın ve 1938'de T. Mümtaz Yaman'ın Ankara Halkevi dergisi *Ülkü*'de "Şer'î Mahkeme Sicilleri" adıyla yayınlanan yazıları bu alanda yapılmış ilk çalışmalardandır. Sicillerin önemine dikkat çeken bu makalelerden sonra sicil çalışmalarında sayıca artış meydana gelmiştir. Bursa

⁹Canan, Arın "Kadına Yönelik Şiddet", *Cogito Dergisi*, Sayı 6-7, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s.306.

¹⁰ Suraiyya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* çev. Zeynep Altiok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s.55 bundan sonra **Osmanlı Tarihi** olarak kısaltılacaktır.

Halkevi'ne ait *Uludağ* dergisi başta olmak üzere bazı dergilerde o bölgeye ait sicillerden kayıtlar yayımlanmıştır. İlk yayınlar, kurguya dayalı birer tarih çalışmasından ziyade sicil örneklerini ortaya çıkararak önemlerini gündeme getirmeyi amaçlamıştır. Tarih disiplini içinde sicillerin sosyal ve ekonomik tarih alanında bir kaynak olarak kullanılmasının erken örneklerini Halil İnalçık vermiştir. İnalçık'ın 1960'ta yayımladığı “Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar” adlı makale iktisat tarihi kurgusunda sicillerin ve devlet arşivlerinin birlikte kullanımına iyi bir örnektir.¹¹

Sicillerle ilgili olarak yapılan ilk çalışmalar, sicillerin öneminin kavranmasında etkili olmuştur. Günümüzde sicillere dayalı olarak yapılan çalışmalar genellikle iki şekilde yapılmaktadır: birincisi defter merkezli, ikincisi konu merkezli çalışmalardır.

Defter merkezli çalışmalarda öncelikle defter günümüz alfabesine aktarılır, akabinde de defterdeki bilgiler değerlendirilir. Bu çalışmalar sadece ferman, berat, emir, hüküm vb. merkezle yapılan yazışmaların suretlerinin bulunduğu defterler üzerinde olabildiği gibi mahkemeye intikal eden farklı konulardaki dava özetlerinin yazıldığı ve ya sadece vakıf ve muhasebe kayıtlarının yer aldığı defterler olabilmektedir.¹² Bu tür çalışmalar, belgeleri okuyabilecek alt yapıya sahip olmayan araştırmacılar için büyük önem taşımaktadır.

Konu merkezli çalışmalar ise, tespit edilen bir veya daha fazla konunun kadı defterlerinden taranması temeline dayanır. Gerek yerli gerek yabancı araştırmacılar tarafından Bursa kadı defterleri üzerinde de bu tarz çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Bursa'da yer alan mektep, medrese, külliye vb. müesseselerin incelendiği kurumlar tarihine yönelik çalışmalar, olduğu gibi şehir tarihi, sosyal, ekonomik, askeri ve idari tarihe yönelik araştırmalar ve ya sadece tereke, vakıf ya da ferman kayıtları esas alınarak yapılan çalışmalar da vardır. Defter merkezli ve konu merkezli çalışmaların yanı sıra, bir konunun birkaç defterde yer alan belgelerle sınırlı tutulduğu incelemeler de yapılmaktadır.¹³

Siciller esas alınarak yapılan çalışmalar, farklı alanlarda, farklı konuları ele alan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bunların başında bir bölgeye ait bir ya da birkaç defterin incelenerek bölgenin defterin ait olduğu dönemdeki sosyo-ekonomik yapısını, kültürel yapısını inceleme, değerlendirme olanağı sağlayan çalışmalar gelmektedir.

¹¹ Yunus Uğur, “Şer’iyye Sicilleri” **DİA** (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi) C. 39 İstanbul, 1993, s.10.

¹² Salih Pay, “Bursa Kadı Defterleri ve Önemi” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.(Cilt) 10. S. (sayı) 2, 2001, ss.91-92.

¹³ Pay, **a.g.m.** ss.91-92.

Bursa Şer'îye Sicilleri esas alınarak yapılan çalışmalar da Bursa'nın farklı dönemlerdeki demografik yapısı, sosyo-ekonomik yapısı, kültürel yapısı ve toplumsal yapısının ipuçlarını vermektedir.

Ali İhsan Karataş tarafından hazırlanan *Mahkeme Sicillerine Göre 18. Yüzyılda Bursa'da Gayrimüslimler*¹⁴ konulu doktora tezi, Bursa'nın demografik yapısının önemli öğelerinden biri olan gayrimüslimleri incelenmektedir. İlmî, ticarî ve kültürel açıdan önemli bir merkez olan Bursa'da yaşayan gayrimüslimlerin yaşantıları ele alınmıştır. Gayrimüslimlerin evlenme, boşanma, nafaka, vasiyet, miras gibi aile hukukunu ilgilendiren sorunları, din ve vicdan özgürlüğü, ibadet mekânları, din adamlarının durumları, din değiştirmeleri, din kaynaklı sorunları, ekonomik hayatları, meslekleri, kredi ilişkileri, haraç, cizye ve ispençe gibi ödemekle yükümlü oldukları vergiler ele alınmıştır.

Şaban Çetin'in *Sicillere Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (950/1542-1543)*¹⁵ adlı tez çalışması 16. yüzyılın ilk yarısındaki Bursa'dan bir kesit sunmaktadır. Bursa'nın bu dönemdeki iktisadi durumu, ziraat, hayvancılık faaliyetleri, ticaret ve ticaret yolları, esnaf zümresi ve fiyat hareketleri incelenmektedir. Çalışmada, Bursa'nın sosyal hayatı Müslümanların ve gayrimüslimlerin nüfusu hakkında bilgiler verilmekte ve sosyal düzeni bozan olaylara da değinilmektedir.

Hasan Albayrak tarafından hazırlanan *A139-166 No'lu Bursa Şer'îye Sicillerine Göre 982-984 /1574- 1585 Tarihinde Bursa'da Sosyal Düzen*¹⁶ adlı tez çalışması, Bursa'nın etnik yapısı, Müslümanlar, Gayrimüslimler, köleler, cariyeler ve bu grupların birbirleriyle olan ilişkilerini ve söz konusu dönemde meydana gelen kamu düzenini bozan olayları incelemektedir.

Saadet Maydaer'in *Şer'îye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın (1575-1600)*¹⁷ başlıklı yüksek lisans tezinde, 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarında kadının toplumsal hayattaki yeri hakkında önemli ipuçları vermektedir. Kadının aile hayatındaki yeri, nişan, evlilik, evliliklerin niteliği, eş seçimi, mehrin belirlenmesinde rol oynayan kriterlere ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur. Kadınların ekonomik faaliyetlerine, mülk ve servet edinme

---

¹⁴ Ali İhsan Karataş, **Mahkeme Sicillerine Göre 18. Yüzyılda Bursa'da Gayrimüslimler**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2005.

¹⁵ Şaban Çetin, **Sicillere Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (950/1542-1543)**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Bursa, 1995.

¹⁶ Hasan Albayrak, **A139-166 No.'lu(numara) Bursa Şer'îye Sicillerine Göre 982-984 /1574- 1585 Tarihinde Bursa'da Sosyal Düzen**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü YL Tezi, Bursa, 1991.

¹⁷ Saadet Maydaer, **Şer'îye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın (1575-1600)**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi Bursa, 2002.

yollarına değinilen çalışma, kadınların mahkemelere niçin başvurdukları da incelenmiştir. İncelenen şer'îye sicilleri, kadının toplumsal hayattaki yeri, kamusal alanda aktif olarak ne derece yer aldığını görme imkanı sunmaktadır.

Hasan Basri Öcalan'ın, *B 97/302 Nolu Bursa Şer'îye Siciline Göre Bursa'da Hayat (Sosyal ve Dinî)*¹⁸ adlı tez çalışmasının ana temasını Bursa'nın tasavvuf kültürü oluşturmaktadır. 17. yüzyılda Bursa'da faaliyet gösteren dergahların kuruluşu, hizmetleri, dergah görevlilerinin şehrin kültür hayatına katkılarına yer verilmiştir. 17. yüzyılda Bursa'da yaşayan mutasavvıflar tarafından yazılan kitaplar ve dergâhlarda oluşturulan kütüphaneler ele alınmıştır.

Mefail Hızlı'nın *Bursa Mahkeme Sicillerine Göre 15. Ve 16. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri*¹⁹ başlığını taşıyan doktora tezi, Osmanlı Devleti'nin Klasik dönemindeki eğitim öğretim kurumlarının işleyişi ele alınmıştır. Bursa'daki medreseler, kronolojik olarak incelenmiş, medreselerin kurucusu, kurulduğu yer, vakıfları, ilk müderrisleri, müderris ve öğrenci yevmiyeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca medreselerin geçirdiği tamirlere de yer verilmiştir.

Ali İhsan Karataş tarafından hazırlanan bir başka çalışma olan *16. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar*²⁰ başlıklı yüksek lisans tezi, Bursa'da yaşayanların kültürel hayatı hakkında ipuçları vermektedir. Çalışmada 16. yüzyıla ait tereke kayıtlarında yer alan kitaplar tesbit edilmiştir. Bu kitapların kayıtlarda yer alış şekilleri, toplam kitap sayısı, kitapların coğrafi dağılımı, fiyatları belirtilmiştir. Söz konusu kitapların yazarları ve kitapları okuyan kişilerin meslekleri ve sosyal statüleri belirtilerek ekonomik durumları incelenmiştir.²¹

Bursa Şer'îye Sicilleri esas alınarak yapılan çalışmalar içerisinde de Bursa'nın askeri, siyasi, sosyal tarihini inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalar, Bursa'nın Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi, askeri, sosyal ve kültürel olaylardan nasıl

---

¹⁸ Hasan Basri Öcalan, **B 97/302 No.'lu Bursa Şer'îye Siciline Göre Bursa'da Hayat (Sosyal ve Dinî)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, İstanbul, 1992.

¹⁹ Mefail Hızlı, **Bursa Mahkeme Sicillerine Göre 15. Ve 16. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bursa, 1992.

²⁰ Ali İhsan Karataş, **16. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, 1995.

²¹ Siciller esas alınarak gerçekleştirilen tez çalışmalarına <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarar> adresinden ulaşılabilir. Siciller esas yapılan çalışmalara yer veren bir başka kaynak ise, Yunus Uğur'un makalesidir. Yunus Uğur, "Mahkeme Kayıtları (Şer'îye Sicilleri):Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.1, S.1, 2003, ss.305-344.

etkilendiğini ve Bursa'nın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısının bu olaylar sırasında ne derece belirleyici olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bursa Şer'iyeye Sicilleri esas alınarak konu merkezli olarak gerçekleştirilen tezde, 17. yüzyıl başlarında şiddet içeren suçlar ele alınmıştır.

Bursa Şer'iyeye Sicilleri'nin esas alınmasının nedenlerinin başında Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması, ticaret hacminin genişliği, Osmanlı'nın en yoğun nüfusa sahip şehirlerinden biri olması, nüfusu içinde Gayrimüslimlerin önemli bir yer tutması, ticarî hayattaki etkinliğinin bir sonucu olarak farklı kültürlerin geçiş alanı haline gelmesi, farklı kültürlerle mensup kişilere ev sahipliği yapması ve 17. yüzyılın başlarında etkisini arttıran Celâlî İsyanları'ndan en fazla etkilenen şehirlerden biri olması gelmektedir.

Kaynak açısından bakıldığında Bursa Şer'iyeye Sicilleri'nin iyi korunmuş olması ve tezin Uludağ Üniversitesi bünyesinde hazırlanmasının sicillere ulaşmada sağladığı kolaylık, Bursa Şer'iyeye Sicilleri'nin esas alınmasında etkili olmuştur.

17. yüzyıl başları Osmanlı Devleti için oldukça zor bir olmuştur. Bu dönemde aralıklarla gerçekleşen ve uzun bir zaman dilimine yayılan Osmanlı – İran savaşları yaşanmıştır. Bu savaşların orduyu olumsuz etkilediği görülmüştür. Tımar sisteminin bozulması, iltizam sisteminin geçilmesi halk için yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Üretim sisteminden kaynaklanan aksaklıklar, köylüleri toprağını terk etmeye zorlamıştır. Ekonomik koşullardan doğan zorluklara Celâlî İsyanları ve suhte isyanlarından doğan güvenlik sorunları eklenince Osmanlı halkının bir bölümü toprağını terk ederek göç etmeye başlamıştır. Göçler, üretimle ilgili sorunları bir kat daha arttırmış ve ekonomik sorunlar daha da içinden çıkılmaz hal almıştır. Söz konusu koşullar ve sorunlar Osmanlı topraklarında ekonomik sorunlardan, güvenlik sorunlarından kaynaklanan bir kargaşanın yaşanmasına neden olmuştur.

Tarihsel süreçteki serüvenine bakıldığında kargaşa dönemlerinde arttığı düşünülen şiddet eylemleri, Osmanlı Devleti için zor bir dönem olan 17. yüzyıl başlarında da görülmüştür.

Bu eylemlerin ne şekilde gerçekleştiği, yoğunlaştığı zaman dilimi ya da mahallelerin olup olmadığı, görevi gereği silah kullanan askerî sınıf mensuplarının şiddet eylemlerinde yer alıp almadıkları, şiddetin en yaygın şeklinin ne olduğu bilinmemektedir.

Sicillerde yer alan davalar, şiddet eylemlerinin şekli, failleri, yoğunlaştığı zaman dilimleri ya da mahalleler ve askerî sınıf mensuplarının bu eylemlerdeki yerinin ipuçlarını barındırmaktadır.

Bursa Şer'îye Sicilleri esas alınarak konu merkezli gerçekleştirilen tezde, 17. yüzyıl başlarında Bursa'da yaşanan şiddet eylemlerinin şekilleri, faillerinin mensup olduğu meslek grupları, meydana geldiği mahalleler, zaman dilimleri, görevi gereği silah kullanan yeniçeri, sipahi gibi askerî sınıf mensuplarının bu eylemlerde yer alma sıklığı ve başvuru şiddet eylemleri incelenecektir.

Osmanlı'nın en önemli şehirlerinden biri olan Bursa'da 17. yüzyıl başlarında görülen şiddet eylemlerinde yer alan kişilerin kimlikleri, şiddete meyilli grupların belirlenmesinde, yoğunlaştığı zaman dilimleri ve mahalleler güvenlik sorunlarının boyutlarının tespitinde, askerî sınıf mensuplarının şiddet eylemlerinin içinde ne derece yer aldığı toplumun bu gruplara karşı geliştirdikleri duyguların anlaşılmasında önem taşımaktadır.

Tezin amacı, belirtilen hususlar incelenerek, 17. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı, siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel kurumlardaki bozulmanın şiddet eylemleri üzerindeki etkisi ve bu koşullardan toplumun hangi kesimlerinin nasıl etkilendiği üzerinde düşünülmesini sağlamaktır.

Bu bağlamda değerlendirilmesi amaçlanan, Bursa Şer'îye Sicilleri'ne yansıyan şiddet içeren suçların kapsamı, şiddetin ilk akla getirdiği eylemler olan, fiziksel zarar vermeye ve mala zarara yönelik gasb-yol kesme-eşkîyalık, hırsızlık, katl ve yaralama olarak belirlenmiştir. Sicillerde yer alan tecavüz ve küfür olayları, hırsızlık, yol kesme, yaralama olaylarıyla birlikte gerçekleştiği için ayrı bir başlık altında değil, eşkîyalık suçu altında ele alınmıştır.

1. Bölümde, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti, nüfusu, ticaret hacmi ve kültürel yapısıyla en önemli şehirlerinden biri olan Bursa'nın gelişmesinde etkili olan faktörler, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı süreçlerin Bursa'ya etkisi ele alınmıştır. 1. Bölümde üzerinde durulan bir başka konu, Bursa Şer'îye Sicilleri ile bu sicillerin tutulduğu Osmanlı mahkemelerinin yapısı ve kadı başta olmak üzere mahkemelerde yer alan görevliler ve Osmanlı Devleti'nin adalet sisteminin temel özellikleridir.

2. Bölümde şiddetin kelime anlamları, fiziksel zararın ötesinde bir şiddet algısı ortaya koyarak şiddete daha geniş bir açıdan bakılmasını sağlamak adına güncel şiddet

tanımları ile sınıflandırmalarına yer verilecektir. Şiddet eylemleri üzerinde çağın getirdiği ekonomik, teknolojik gelişmelerin de etkili olduğu bilinmektedir. İnsanın biyolojik ve ruhsal yapısı ile toplumların gelenekselleşen düşünce ve inanç sistemlerinin değişmesinin daha zor olduğu düşünüldüğünde şiddetin psikolojik ve sosyal nedenlerinin temelde çok fazla değişmediği söylenebilir. Bu nedenle 2. Bölümde şiddetin psikolojik ve sosyal boyutu günümüzün tanımlarına yer verilerek ele alınacaktır.

2. Bölümde, Osmanlı toplumunun şiddet suçlarına yaklaşımında etkili olan mahalle yapısına, Osmanlı toplumunun şiddete bakış açısına ve 17. yüzyıl başlarında Osmanlı toplumunda şiddet eylemlerine neden olan sorunlara değinilecektir.

3. Bölümde Osmanlı hukukunda suç ve ceza kavramı ile şiddet içeren suçların tanımı ve bu suçlara verilen cezalar ele alınacaktır. Bu tanımlar çerçevesinde şiddet suçları olarak ele alınan suçlar, gasb-yol kesme-eşkıyalık, hırsızlık, katl ve yaralama olarak belirlenmiştir. Küfür, tecavüz suçlarına yer verilmeyecek, bu suçlar sicillerde yer alan şekliyle eşkıyalık suçu kapsamında örneklendirilecektir.

3. Bölümde yer alan Bursa Şer'iyeye Sicilleri'ne ait defterlerden dört defterde yer alan şiddet içeren suç davalarına yer verilecektir. Bu defterlerden ikisi "Bursa Mahkeme Sicillerinden 17. yüzyıla Ait Defterlerin İslâm Hukuku Açısından Analizi" konulu 87/23 numaralı proje kapsamında okunan Bursa Şer'iyeye Sicilleri'nden H.(Hicri)1011/(M.(Miladi) 1602) A-154, H.1012/(M.1603) A-155²² numaralı defterlerdir. Diğer ikisi ise tez kapsamında okunan Bursa Şer'iyeye Sicilleri'nden H.1018-1019/(M.1609-1610)108 varaktan oluşan B-23 numaralı ve H.1015-1016/(M.1606-1607) 128 varaktan oluşan B-24 numaralı defterlerdir.

---

²² Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Bölümü tarafından hazırlanan Hamdi Döndüren'in yürüttüğü "**Bursa Mahkeme Sicillerinden 17. Yüzyıl'a Ait A154-A155 No.'lu Defterlerin İslam Hukuku Açısından Analizi**" konulu 87/23 numaralı proje.

1.BÖLÜM

BURSA VE BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ

1.1. BİR OSMANLI ŞEHRİ OLARAK BURSA

Tarihi M.Ö.2. yüzyıl sonlarına dayandırılan Bursa,²³ Türk Tarihi açısından önemini Osmanlılar döneminde kazanmıştır.

1.1.1. Osmanlılar Dönemi'nde Bursa

Bursa, ilk olarak Anadolu Selçukluları döneminde Türkler'in hakimiyetine girmiş ve yaklaşık çeyrek asır gibi kısa bir süre Türk hakimiyetinde kalmıştır. Bursa'nın Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Osmanlılar tarafından fethedilmesi ile başlamıştır.

Söğüt yöresinde 14. yüzyılın başlarında yeni bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlılar, kısa sürede Eskişehir'den Bursa ve İznik sınırına kadar olan bölgeye hakim olmuşlar, 1301 yılında İznik'i kuşatmışlar ve Bafeus Savaşı'nda Bizans'ı bozguna uğratmışlardır.²⁴ Bizans'ın yardım için parayla getirdiği Katalanlar'ın çekilmesi ile Osman Gazi'nin Bursa ve İznik üzerindeki baskısı artmıştır.²⁵ 1315 yılından itibaren Bursa iyice kuşatılmış yakınlarına yapılan iki kale ile kuşatma işi daha esaslı hale gelmiştir.²⁶ Kuşatmaya rağmen şehir kolay teslim olmamış; fetih 2 Cemaziyelevvel 726 (6 Nisan 1326) tarihinde gerçekleşmiştir.²⁷

Türkler'in eline geçtikten sonra kent, hızla büyümüş, Edirne'nin başkent oluşuna kadar 42 yıl başkentlik yapmış ve bir yönetim merkezi olarak 16. yüzyılın sonunda Anadolu'nun en büyük kentlerinden biri olmuştur.²⁸ Osmanlılar, Bursa'yı aldıklarında kent sadece Hisar içinden ibarettir. Surlar dışında Çakırhamam, yakınlarında ve Gece

---

²³ Halil İnalçık, "Bursa", **DİA**, (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi) C.6, (Cilt) İstanbul, 1992, s. 446.

²⁴ Halil İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Problemi", **Doğu Batı Dergisi, Makaleler I**, 4.b. Doğu Batı Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.123.

²⁵ Gürhan Korkmaz, **B18 ve A152 Numaralı Bursa Mahkeme Sicillerinin** Değerlendirilmesi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL (Yüksek Lisans) Tezi, 2002, s.4.

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.1, 8.b. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.111.

²⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.** (adı geçen eser) s. 117-118.

²⁸ Mustafa Asım Yediyıldız, **Şer'îye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1655-1658)** , Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, 1988, s.3, Nilüfer Üstündağ Arda, **Bursa'nın Kentsel Gelişim Sürecinde Merkez Yapısının Analizi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, 1999, s.78.

Mahallesi'nde Rum Yahudilik'te Musevi yerleşmeleri vardır. Bu dönemde kentte 7 mahalle, 2000'e yakın konut, 7 kilise, 1 hamam ve 1 çarşı bulunmaktadır.²⁹

Bursa, Osmanlılar ile surların dışına çıkmaya başlamıştır.³⁰ 1339 yılında Orhan Bey, Bursa Kalesi'nin altında bir cami, medrese, imaret, han ve hamamdan oluşan külliye inşa ettirmiştir. Bu yeni külliye, kısa zamanda Osmanlı Bursası'nın merkezi gelmiştir.³¹ Surlar içindeki kent, 14. yüzyılın sonlarına doğru Setbaşı'na kadar uzanan, iki misli genişlemiş, modern bir kent haline gelmiştir.³²

Fetihten sonra ülkenin her tarafından (Kayseri, Konya, Niğde, Aydın, Saruhan, Darende ve Maraş) ve hatta Horasan'dan gelen şeyhler, ahiler ve Türk oymakları ile Türkleşen ve İslamlaşan Bursa³³, 1327'de Orhan Bey'in adına basılan ve hükümdarlık alametlerinden biri olan ilk Osmanlı parasının basılmasıyla siyasi olarak da önemini arttırmıştır.³⁴

Orhan Bey döneminde inşa edilen Emir Hanı'nın da içinde bulunduğu külliye, kent merkezinin ilk nüvesini oluşturmuş, sonraki dönemlerde de kentin genişlemesi çeşitli dini ve sosyal yapılar çevresinde gerçekleşmiştir. Birbirine uzak kente hakim tepelerde özellikle ilk beş Osmanlı hükümdarı döneminde bina edilen cami, medrese, han, darüşşifa gibi yapıları içine alan imaret siteleri (külliyeler) klasik kent dokusunun oluşumunda etkili olmuştur.³⁵ Sultan I. Murad döneminde, 1366'da Edirne başkent olmasına rağmen Bursa'daki kentsel gelişim hızla devam etmiş,³⁶ Hüdâvendigâr Camii, Hüdâvendigâr Mektebi, Eski Kaplıca ve Nalıncılar Hamamı'nı yaptırmış³⁷ bu sayede kentin gelişimini batıya doğru yöneltmiş ve bu bölgelerin iskân mahalli haline gelmesini sağlamıştır.³⁸

²⁹ Kazım Baykal, **2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi**, Özkardeşler Matbaası, Bursa, 1976, s.25.

³⁰ Üstündağ Arda, **a.g.t.** s.79.

³¹ Kazım Baykal, **Bursa ve Anıtları**, İstanbul, 1982, s. 15. Özer Ergenç, **16. Yüzyılın Sonlarında Bursa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.18 bundan sonra **16. Yüzyılda Bursa** olarak kısaltılacaktır.

³² Bursa Büyükşehir Belediyesi, **Tarih İçinde Bursa**, Cem Yayıncılık, İstanbul, 1989, s.20-31.

³³ Korkmaz, **a.g.t.** s. 5

³⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.125, Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Kanunnâmeleri (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihi Seyri)", **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.37

³⁵ Zeynep Dörtok Abacı, **Modernleşme Sürecinde Bursa Kenti'nin Mekansal ve Sosyal Değişimi (1860-1910)**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bursa, 2005, s.15.

³⁶ Dörtok Abacı, **a.g.t.**(adı geçen tez) s.15.

³⁷ Ali Kılıcı, **Hacı Bayram-ı Veli Döneminden (1300-1453) Günümüze Kalan Vakıf Eserleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Bunlar Üzerinde Yaptığı Çalışmalar**, 4. Vakıf Haftası(1-7 Aralık 1986) Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1987, s. 96-97

³⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s. 179.

Yıldırım Bayezid döneminde de imar faaliyetleri devam etmiş, Ulu Camii, Yıldırım Camii, Yıldırım ve Vaiziye medreseleri ³⁹ ile bir dâru'l-hayır, bir hastahane, bir Ebu İshakhane (tekke), yaptırmıştır.⁴⁰ Bu dönemde inşa edilen Yıldırım Külliyesi ile şehrin doğuya doğru yayılması sağlanmıştır.

Sultan I. Mehmet döneminde Yeşil Külliyesi'nin yapımıyla Yıldırım ve Yeşil arasındaki sahada konut alanları olarak yeni mahalleler ortaya çıkmış böylece Yıldırım ile şehir arasındaki boşluk doldurularak şehrin iskân mahallinin doğu-batı ekseninde uzaması sağlanmıştır.⁴¹ I.Mehmet Geyve Hanı ve İpek Hanı inşa ettirerek ticari hayata canlılık kazandırmaya çalışmıştır.⁴²

II. Murad döneminde Bursa'daki son büyük külliye olan "Muradiye Külliyesi" inşa edilerek doğu-batı eksenindeki boşluğun tamamlanması ve şehrin gelişme yönlerini tam olarak bulması sağlanmıştır.⁴³

Fatih, döneminden önceki dönemlerde Bursa ana yapılanmasını tamamladığı ve sınırlarının genişletilmesine ihtiyaç kalmadığı için camiler önceki külliyelerin arasına yerleşip sıklaşan mahallelerin camileri olarak yapılmıştır. Bu dönemde yapılan ve bir cami, bir medrese ve üç türbeden oluşan "Hamza Bey Külliyesi" yeni bir semtin oluşmasına yol açmıştır.⁴⁴

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bursa kent dokusuna eskisi kadar planlı, yoğun ve nitelikli yapıların eklenemediği görülmektedir. Önce Edirne ardından da İstanbul'un başkent yapılmasından sonra Bursa önemli bir ticaret merkezi olmaya devam etmekle birlikte, İstanbul'un imar ve gelişimine öncelik verilmiştir. Fatih döneminde sadrazam Mahmut Paşa'nın, İstanbul'daki cami ve imaretine gelir getirmesi amacıyla Bursa'da Fidan Hanı'nı yaptırması bu durumu yansıtan bir örnektir.⁴⁵

³⁹ Hamza Keleş, "Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa'da İmar Faaliyetleri", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.21, S.1, Ankara, 2001 s.180.

⁴⁰ H. Mehmet Soysaldı, "Vakıfların Günümüzdeki Yeri ve Önemi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.12, S.1, Elazığ, 2002, s.384

⁴¹ Baykal, **Bursa ve Anıtları**, s. 20.

⁴² Soysaldı, **a.g.m.** (adı geçen makale) s. 181.

⁴³ Mükrimin Halil Yinanç, "Bursa" **İA**, (Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi) C.2, İstanbul, 1970, s. 812.

⁴⁴ Ergenç, **16. Yüzyılda Bursa**, s.21.

⁴⁵ Yusuf Oğuzoğlu, "Sicillerdeki Kent Dokusu Sene 1670-1683", **Bursa Defteri**, S.3 Bursa, 1999, s.52.

Bursa, belirlenmiş bir programa göre olmasa da yaptırılan külliyelerin çevresinde oluşan mahallelerle büyümüş ve mahalleri birbirine bağlayan ulaşım akslarının kent dokusu içinde kendiliğinden oluşmuştur.⁴⁶

Osmanlılar, Bursa'yı aldıktan sonra şehir hızlı bir gelişme göstermiş, önemli bir merkez haline gelmiştir. Edirne ve İstanbul'un başkent olmasından sonra da Osmanlı sultanları ve Osmanlı devlet adamlarının Bursa'ya olan ilgisi devam etmiştir. Bursa'ya gösterilen bu ilginin en önemli nedeni şehrin Osmanlı Devleti ve dünya ticaretinde oynadığı roldür.

İlk dönemlerden itibaren şehre gelen seyyahlar tarafından dünyanın belli başlı ipek pazarlarından biri olarak tanımlanan Bursa'nın⁴⁷ en önemli ticari etkinliği, tezgahların çalışmasını sağlayan ve oldukça yüksek bir sermaye birikiminin oluşmasına imkan veren, ham ipek ithalatı olmuştur.⁴⁸ Özellikle, 14. yüzyılın ortalarından itibaren hem ipek açısından hem de diğer Asya malları için Doğu ile Batı arasında köprü olan bir dünya pazarı haline gelmiştir.⁴⁹ İki önemli kervan yolu Bursa'da karşılaşmaktadır. İran'a giden Doğu yolu Bursa'dan başlayıp Amasya, Tokat, Erzincan ve Erzurum üzerinden Tebriz'e uzanmakta, İran ipeği Halep'ten başlayan ve Kütahya, Afyonkarahisar, Akşehir, Konya ve Adana üzerinden ikinci bir yolla da Bursa'ya taşınmaktadır. Antalya ile İskenderiye arasındaki deniz yolu da Bursa ile Arap ülkeleri arasındaki ticarete önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁰ Bursa kadı sicillerinden, Halep'ten Şam'dan gelen tacirlerin yanı sıra Hint tacirlerin de 15. yüzyılda Bursa'ya geldikleri anlaşılmaktadır.⁵¹

Bursa'ya ipek kervanlarıyla düzenli olarak gelen İranlı tacirler içinde Tebrizli, Gilanlı, Şirvanlılar çoğunluğu oluşturmaktadır. Söz konusu tacirler arasında Azeri Türkleri ve Ermeniler de az değildir. Bunların birçoğu da Bursa'ya yerleşmiştir.⁵²

⁴⁶ Üstündağ Arda, **a.g.t.** s.79.

⁴⁷ Ergenç, **16. Yüzyılda Bursa**, s.213.

⁴⁸ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, çev.(çeviren) Neyyir Kalaycıoğlu, 3.b.Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.6.

⁴⁹ Halil İnalçık, "Bursa ve İpek Ticareti" **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C.1,1300-1600, 2.b. ed. (editör) Halil İnalçık- Donald Quartet, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, s. 271. Mine Akkuş, "19. Yüzyılda Bursa'daki İpek Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur Kumpanyası ve Nizamnamesi", **OTAM Dergisi**, (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi) S.24, Ankara, 2010, s.2.

⁵⁰ Halil İnalçık, "Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", **Bellekten**, C.24, S.93, 1960, s.51 Dörtok Abacı **a.g.t.** s.18

⁵¹ Halil İnalçık, "Bursa XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair" **Osmanlı İmparatorluğu**, 2.b. Eren Yayınları, İstanbul 1996, ss. (sayfadan sayfaya) 204-205.

⁵² İnalçık **a.g.m.** 210.

Ticaret sayesinde yaşanan hareketlilik şehrin nüfusunun artmasını da beraberinde getirmiştir. 15. yüzyılda Bursa 70.000⁵³ nüfusu ile dünyanın en önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. İmparatorluğun Balkanlar'da yayılması ile Avrupa'ya açılan şehir, uluslararası transit ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Bursa, Halep yakın doğunun büyük ipek pazarlarından biri haline gelmiştir. Bu dönemde Bursa, iç ticarete de oldukça önemlidir.⁵⁴ 16. yüzyıl başlarından itibaren Bursa Osmanlı'nın "ipek başkenti" haline gelmiş, 1514 yılında Tebriz'in fethedilmesi ile İpek Yolu tamamen Osmanlı'ya geçmiş, ipek kervanları Osmanlı koruması altında rahatlıkla Bursa'ya kadar gelebilmiştir. Ham ipek İran'dan Bursa'ya gelmiş, İtalyan ve Cenevizli tüccarlar, Avrupa'da artan ipekli dokuma talebini karşılamak amacı ile Bursa'dan aldıkları ham ipeği üretimlerinde kullanmışlardır.⁵⁵

Bursa'ya gelen tüccarlar arasında Macar ve Rus tüccarlar da vardır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lehli tüccarların da Bursa'ya geldikleri görülmektedir.⁵⁶

Bursa bu dönemde, uluslararası ticaret anlamında doğu ve batı ülkeleri arasında, transit ticaret işlemlerinin gerçekleştirildiği bir merkez konumundadır. Doğudan ve batıdan, ham, yarı mamul ve mamul ipekli ürünler Bursa'ya getirilmekte, alıcı ve satıcılar burada nakit olarak ya da takas yöntemi ile ticaret yapmaktadır. Bu ticarete yerel ve bölgesel ürünler de konu olmakta, yerel alıcı ve satıcılar da sisteme dahil olmaktadır.⁵⁷

16. yüzyılın sonlarına doğru İran ipeği, Levant ticaretini canlandıran ve Osmanlı hazinesini dolduran başka bir zenginlik kaynağı olmuştur. Bu döneme doğru ipeğin Avrupa ekonomisinde önem kazanması üzerine İran ipeği, Bursa, Halep ve İzmir'de batılı tüccarların en çok aradıkları ticari ürün haline gelmiş ve ipeğe yatırılan büyük meblağlar sayesinde canlı bir ticaret alanı ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Hazer Denizi'nin güney kıyıları, Gilân,

---

⁵³ Bursa'nın söz konusu dönemdeki nüfusunun 70.000 olduğu tahmin edilmektedir. Nüfusla ilgili kesin bir bilgi olmamasına karşın, Bursa'nın dönemin nüfusu ve ticaret hacmi ile dünyanın önemli kentlerinden biri olduğu bilinmektedir.

⁵⁴ Engin Yenal, "Osmanlı Başkenti, Osmanlı Kenti Bursa" **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 19.

⁵⁵ Halil İnalçık, "Türkiye'nin Tekstil Tarihçesi Üzerine Notlar", **Bir Masaldı Bursa** ed. Engin Yenal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.62; Değer Alper, Canan Erdoğan, "16. ve 18. yy. (yüzyıl) Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri" **Uludağ Üniversitesi Osmanlı Tarihi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 28, S.1, 2009, s.91. Para vakıflarıyla ilgili bkz. (bakınız) Cafer Çiftçi, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, Gaye Kitabevi, Bursa, 2004.

⁵⁶ Ergenç, **16. Yüzyılda Bursa**, s. 216-217.

⁵⁷ Yenal, **a.g.m.** s.37.

⁵⁸ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C.1, 1300-1600, Eren Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 269-309; İnalçık, "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihi", **Doğu-Batı Dergisi, Makaleler** C.1, 4.b. Ankara, 2009, s.187. bundan sonra "Osmanlı Para" olarak kısaltılacaktır.

Mazenderân, Arrân, Şirvân ortaçağlardan beri Akdeniz için başlıca ipek üretim merkezlerini oluşturmaktadır. Bursa'ya Suriye ve İran'dan her yıl yaklaşık 1000 deve yükü ipek gelmektedir.⁵⁹ Ticarî hayatta oynadığı etkin rol, Bursa'nın nüfusuna da yansımıştır.

Şer'iyeye sicillerinde şehrin nüfusu ile ilgili çeşitli değerlere rastlanmaktadır. Hane halkı sayıları üzerinden yapılan tahmini değerlere göre, Bursa'nın fethinde yaklaşık 10 bin kişinin yaşadığı kentte, 15.yüzyılda nüfusun 30-70 bin arasında değiştiği tahmin edilmektedir. 14. ve 15. yüzyıldaki veba salgınları nedeni ile nüfusta büyük düşüşler gözlenir. Ancak 15.yüzyılda Anadolu'dan halkın tarımsal etkinlikleri bırakarak kentlere göç etme olgusu nedeni ile kentin nüfusunda tekrar bir göze çarpar. 15. yüzyılda ise köle ve cariyelerin kent nüfusunun %15'ini oluşturduğu görülmektedir.⁶⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısında ise celâli isyanları nedeni ile Anadolu'dan kente gelenlerle kent nüfusu iki katına çıkmıştır. Merkeze olan bu göç sonunda kentte, 12852 hane olduğu ve nüfusunun 64260 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde, bazı vergilerden muaf tutulan mahalleler (Emirsultan gibi) çok büyümüştür. 17. yüzyılın ikinci yarısında ise celali isyanlarının yarattığı siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar, kent nüfusunun azalmasına neden olmuştur.⁶¹ Bursa'nın nüfus yapısına bakıldığında şehirde sadece Müslümanların yaşamadığı, Gayrimüslimlerin de yaşadığı görülmektedir.

Gayrimüslimler de Bursa'nın nüfusu içinde önemli bir yere sahiptir. Başta Rum, Ermeni ve Yahudiler olmak üzere Bursa'da pek çok millete mensup Gayrimüslim unsur yer almaktadır. Gayrimüslim nüfus, çoğunlukla Hisar çevresindeki Kayabaşı, Demirkapı, Balıkpazarı ve Kuruçeşme mahalleleri ile Gökdere kıyısındaki Sedbaşı ve Karaağaç mahallelerine yerleşmişlerdir. Bu mahallerdeki yoğunlukları farklı olan zimmîlerin Müslüman mahallerinde de oturdukları görülmektedir.⁶² 16. yüzyıl başlarında 400 Hıristiyan, 600 Yahudi olmak üzere 1000 kişi, aynı yüzyılın ikinci yarısında ise 3000 Hıristiyan, 1500 Yahudi olmak üzere toplam 4500 kişilik bir gayrimüslim nüfus vardır.⁶³ 17.yüzyılda Bursa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, 176 Müslüman, 7 Ermeni, 9 Rum, 6 cemaat Yahudi, 1 Kıptî mahallesi ile bir de dede miskinler mahallesi olduğunu söylemektedir.⁶⁴ Bursa'da yaşayan Gayrimüslimlerin Müslümanlarla karşılıklı mülk

⁵⁹ İncalcık, "Osmanlı Para ", s. 187.

⁶⁰ Üstündağ Arda, **a.g.t.** ss. 80-81.

⁶¹ Baykal, **2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi**, s.231.

⁶² Ergenç, **16. Yüzyılda Bursa**, s.115.

⁶³ İncalcık, "Bursa", s.447.

⁶⁴ Evliya Çelebi, **Seyahatname**, 1314, s.11.

alışverişinde buldukları, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları şer'i mahkemelere başvurarak çözmeye çalıştıkları şer'îye sicillerinden anlaşılmaktadır.⁶⁵

Gayrimüslimlerin Müslümanlarla alışverişte bulunmaları, aynı mahallerde oturmaları⁶⁶ Bursa'da Müslim Gayrimüslim ayrımı yapılmadığının, birlikte yaşama kültürünün geliştiğinin bir göstergesidir. Böyle bir toplumda her kesimin kendi inanç ve kültürünü rahatlıkla yaşadığını ve gelecek nesillere aktarmak suretiyle yaşattığı söylemek mümkündür.

Toplumsal hayatın çatışmadan uzak bir şekilde yaşanması Bursa'nın refah düzeyini arttırmış; kültürel hayatın gelişmesini sağlamış ve günümüze dek gelen zengin bir kültürel varlığın temelini oluşturmuştur.

İlkçağlardan beri kaplıcalarıyla ünlü Bursa, Orhan Gazi tarafından fethedildikten sonra Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olmuştur. 14. yüzyılda fetihle birlikte Bursa hızla gelişmeye başlamış, 15. yüzyılda da bu gelişme devam etmiştir. 16. yüzyıla gelindiğinde, bu gelişmeye paralel olarak Bursa, Osmanlı Devleti'nin en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Bursa'nın gösterdiği hızlı gelişimde ilk başkent olmasının yanı sıra ekonomik hayattaki etkinliği önemli bir rol oynamıştır. İpek üretimi ve önemli ticaret yolları üzerinde olması şehrin ekonomik açıdan gelişmesinin temelini oluşturmuştur.

Önemli ticaret yollarının üzerinde olması nedeniyle dış dünyayla sürekli ilişki içinde olması, Gayrimüslim nüfusa hoşgörülle yaklaşarak birlikte yaşama pratiği geliştirmesi, Bursa'nın gösterdiği hızlı gelişimin sosyal dinamiklerini oluşturmuştur. Fetihle birlikte gelişen, ekonomik öneminin yanı sıra sosyal ve kültürel açıdan da önem arz eden bir merkez olan Bursa, bu konumunu 17. yüzyıla kadar korumuştur.

1.1.2. 17. Yüzyıl Başlarında Bursa

14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin gelişmesine paralel olarak, gelişmesini sürdüren Bursa, 16. yüzyılın sonlarından itibaren baş gösteren siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılardan en fazla etkilenen şehirlerin başında gelmektedir. 17. yüzyıl Bursası'nı

---

⁶⁵ Hasan Basri Öcalan, "Şer'îye Sicillerine Göre Bursa'da Sosyal Hayat (17.yy)", **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, ss.83-84.

⁶⁶ Son dönemde yapılan araştırmalarda Müslim ve Gayrimüslimlerin aynı mahallelerde oturabildiğine ilişkin örnekler yer almasına karşın, genel kabul; avarız vergisi, cizye ve haraç gibi resmî işlemlerde kolaylık sağlamak ve gruplar arasında herhangi bir sosyal gerilime imkan verememek için ayrı mahallelerde oturdukları yönündedir.

anlamak için Osmanlı Devleti'nin bu dönemde içinde bulunduğu şartlara göz atmak yararlı olacaktır.

Yeni ticaret yollarının bulunması, Amerika'nın keşfedilmesi dünya ticaretinde önemli değişmelere neden olmuş, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilemeye başlamış; 17. yüzyılda bu olumsuz etki artarak devam etmiştir. Amerika'nın keşfedilmesinden itibaren görülen altın bolluğu Avrupa'da hayat pahalılığına neden olurken, Doğu'da eşya bolluğu ve altına talep artmıştır. Kurmaya çalıştığı sanayi için hammadde arayışına giren Avrupa, etrafındaki ülkelere yayılmaya başlamıştır. Avrupa'nın izlediği bu siyaset, Osmanlı'nın yerli sanayinin sarsılmasına neden olmuştur. Ticaret yolları üzerinde yer alan Anadolu, transit ticaretten önemli bir gelir elde ederken, ticaret yollarının değişmesiyle bu gelir azalmıştır. Daha önceleri dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan Anadolu şehirleri birer iç pazar haline gelmiştir. Bu dönemde en önemli ticari etkinlik, batı limanlarından Avrupa'ya hammadde ve gıdaya ait şeylerin satışı olmuştur. Bu durum, gıda maddelerinde kıtlığa neden olmuştur.⁶⁷ Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ticaretinde oynadığı rol, hammadde ve erzak satarak Batı'dan aldığı altın ve gümüşü, işlenmiş mallar ve baharat karşılığında Doğu'ya aktarmak suretiyle, "kıymetli maden alıp verme" şeklinde gerçekleşen aracılıktan ibarettir.⁶⁸

Söz konusu şartların Osmanlı ekonomisine olumsuz etkilerinin yanı sıra, askeri, siyasi ve toplumsal yapıda da bozulmalar başlamıştır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren ekonomik nedenler yüzünden savaşların devlet için çok zor olduğu, tehlikeli bir hal aldığı görülmüştür. Bir taraftan devlet, halka ağır sefer masrafları yüklerken diğer taraftan eyalet askerleri farklı adlarla kendileri için sefer akçeleri toplamaya başlamıştır. Medrese öğrencileri, köylerden türeyen çiftbozanlar (levendler) yer yer toplanarak, isyanlar çıkarırken, önceleri İstanbul ve çevresinde oturan kapıkulları da (yeniçeriler ve altı-bölük halkı) tüm ülkeye yayılarak halk için yeni bir huzursuzluk nedeni olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁹

Medrese öğrencileri de 50-100 kişilik gruplar halinde şehirlere baskın yaparak, halktan para toplamaya, kızları ve küçük erkek çocuklarını kaçırmak; serbest ailelerden

---

⁶⁷ Mustafa Akdağ, "Celali İsyânlarının Başlaması", **AÜDTCF Dergisi**, (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi) C.4, S.1, 1946, ss.27-28. Bundan sonra, "Celali İsyânları" olarak kısaltılacaktır.

⁶⁸ Mustafa Akdağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişâfı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti" **Belleten**, C.13, S.51, 1949, s.508, Halil İnalçık, "Osmanlı Para", s.185.

⁶⁹ Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle 17. Yüzyılda Türkiye" **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.6, s.202. bundan sonra "17. Yüzyılda Türkiye" olarak kısaltılacaktır.

para istemeye başlamıştır. Hemen hepsi bekâr olan medrese öğrencilerinin, özellikle tecavüz gibi ahlaka aykırı davranışları halkı fazlasıyla rahatsız etmiştir.⁷⁰

Bu dönemde meydana gelen ekonomik, askeri, idari, sosyal sorunlardan en fazla etkilenen şehirlerin başında, ticaret hacmi ve nüfus bakımından Osmanlı'nın en büyük şehirlerinden biri olan Bursa gelmektedir.

16. yüzyıldan itibaren lonca teşkilatındaki bozulma,⁷¹ ticaret yollarının değişmesi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durum Bursa'nın iktisadî yapısını da olumsuz etkilemiştir. 1578'de başlayan ve 1639'a kadar aralıklarla süren Osmanlı-İran savaşları sırasında iki devletin uyguladığı politikalar, ipek ticaretinde aksamalara neden olmuştur. Safevîler, savaş boyunca Osmanlı topraklarına ham ipek ticaretini yasaklarken, Osmanlı Devleti de İran'a altın ve gümüş geçişini engellemeye çalışmıştır.⁷² İran'ın ipek sevkiyatını engellemesi sonucu Bursa'daki ipek tezgâhlarının dörtte üçünün işlemez hale gelmesi nedeniyle ham ipek üretimi arttırılmaya çalışılmıştır. İran'la yaşanan siyasi gelişmeler, ipekten elde edilen vergi gelirinin düşmesine neden olmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak, ipek ticareti ve ipekli üretiminde önemli bir yere sahip olan Bursa'nın üretim hacminin küçülmüş ve insanlar ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamıştır.⁷³

Bursa'nın ipek ticaretini olumsuz etkileyen, sadece Osmanlı-İran savaşları olmamıştır. Teknolojik ve ekonomik gelişmeler de Bursa ipek ticareti üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir.

15. yüzyılda İtalya'da başlayan ve buradan Avrupa'ya yayılan ipekli kumaş üretimindeki teknolojik gelişmeler sonucunda Osmanlı topraklarında Avrupa'da üretilen kumaşlar daha fazla yer almaya başlamış, bu da Bursa'da ham ipeğin fiyatının artmasına neden olmuştur.⁷⁴ Piyasada bolluk yaratacağı düşüncesiyle, ithalatı teşvik etmesi inancıyla kapitülasyonları koruması ve genişletmesi Osmanlı ekonomisini dış etkilere daha da açık hale getirmiş, bu etki, 16. ve 17. yüzyılda itibaren yıkıcı bir hal almıştır. Avrupa'da yaşanan fiyat devrimi ve Atlantik ekonomisinin ortaya çıkardığı ekonomik değişim sonucunda Bursa'da ham ipek fiyatları, % 560 oranında artmıştır. Hammadde

---

⁷⁰ Mustafa Akdağ, "Medreseli İsyanları" **AÜDTCF Dergisi**, C.21, S.4, Ankara, 1955, s.361.

⁷¹ Akdağ, "Celali İsyanları", s. 28.

⁷² İnalçık, "Bursa Ve İpek Ticareti", ss.302-303.

⁷³ Dörtok Abacı, **a.g.t.** s.27.

⁷⁴ Murat Çizakça, "XIV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Bursa İpekçiliği", **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996 ss. 77-80, Özer Ergenç, "18. Yüzyılda Osmanlı Ticaret ve Sanayi Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler" **Bellekten**, C.52, S.203, 1988, s. 514. Bundan sonra, "18. Yüzyılda Osmanlı" olarak kısaltılacaktır.

fiyatlarındaki bu artış, yerli üretimi zorlaştırırken, Osmanlı üreticileri açısından ihracatın cazibesini arttırmıştır.⁷⁵

Söz konusu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik, idari alanlarında düzenin bozulmasına neden olmuştur. Düzenin bozulmasına karşı gösterilen tepkiler ise, toplumsal hayatta daha büyük bir kargaşanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu karışıklıkların başında, askerî sınıfın, medrese öğrencilerinin giriştikleri şiddet eylemleri gelmektedir.

Anadolu'nun en kalabalık medrese öğrencisine sahip kenti olan Bursa'da 1572 yılında medreselilerin çıkardığı isyan sonucu çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar sırasında çok sayıda asker (yeniçeri) ölmüştür. Kadı ve naiplerin aynı sınıftan (ilmiye) geldikleri için, şehir yöneticilerine (ümera) karşı suhteleri (medrese öğrencileri) kollamaları ise, birçok şehirde olduğu gibi Bursa'da da idari ve sosyal düzeninin zarar görmesine neden olmuştur.⁷⁶

Osmanlı, devlet ve toplum düzenini derinden etkileyen Celali isyanlarından Bursa da etkilenmiştir. Bursa'ya en çok zarar veren Celali hareketi, 1608 yılında Kalenderoğlu yönetimindeki gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir.⁷⁷ 17. Yüzyılın başında gerçekleşen celali istilasında Reyhan Paşa Çarşısı, Uzun Çarşı, Eski Galle (Tahıl) Pazarı, Kapan Hanı ve birçok dükkân yanmıştır.⁷⁸

Bu dönemde şehrin nüfusunda büyük bir düşüş görülmektedir. Bunda Celali İsyanlarının neden olduğu siyasî, sosyal ve ekonomik alandaki olumsuzluklar nedeniyle giderek fakirleşen halkın göç etmesi ve isyanlara katılanların devlet tarafından öldürülmesi etkili olmuştur.⁷⁹

17. yüzyılda görülen pek çok olumsuzluğa karşın Bursa'nın önemini kaybetmediği, bu yıllarda Anadolu'ya gelen Tavernier'in sözlerinden anlaşılmaktadır. Tavernier, Bursa'nın ticaret merkezi olma niteliğini hemen kaybetmediğini, İran'a Bursa'dan kalkan

---

⁷⁵ Ayhan Aktar, "Bursa'da Devlet ve Ekonomi", **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s.120.

⁷⁶ Akdağ, "Medreseli İsyanları" s.379.

⁷⁷ Ergenç, **16. Yüzyılda Bursa**, s.106, Zeynep Dörtok, **Bursa'nın Kent Dokusu Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (17.yy)**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Bursa, 2001 s. 66.

⁷⁸ Oğuzoğlu, **a.g.m.** s.49.

⁷⁹ Hüseyin Yediyıldız, "Şer'iyeye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1656-1658)", **Vakıflar Dergisi**, C.23, 1994, ss.184-185.

kervan sayısının, İstanbul'dan kalkan kervan sayısından çok daha fazla olduğunu belirtmektedir.⁸⁰

16. yüzyılın ortalarında başlayan ve 17. yüzyıl başlarında da devam eden siyasi, ekonomik ve sosyal olumsuzluklara rağmen Bursa, önemini korumuş ve Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinden biri olmaya devam etmiştir. İpekçilikte de uluslararası ölçekte bir ticaret ve üretim merkezi olma özelliğini 17. yüzyıl ortalarına kadar korumuştur.⁸¹

Osmanlı egemenliğine girdikten sonra Osmanlı'yla birlikte gelişen, büyüyen Bursa 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın yaşadığı olumsuzluklardan en çok etkilenen şehirlerin başında gelmiştir. Bu dönemde yaşanan olumsuzlukların Bursa'nın ekonomisine ve sosyal hayatına etkilerinin ipuçlarını kadı sicillerinde bulmak mümkündür.

1.2. OSMANLI'DA KADILIK KURUMU VE OSMANLI MAHKEMELERİNİN İŞLEYİŞİ

Şer'îye Sicilleri ve Bursa Şer'îye Sicilleri'ni incelemeden önce kadılık kurumunu, adı sicillerle birlikte anılan kadıların özelliklerini, göreve gelme şartlarını, görev ve yetki alanlarını, mahkemelerin işleyişini ve mahkemelerdeki diğer görevlileri ele almak, sicillerin içeriğinin ve öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.2.1. Osmanlı'da Kadılık Kurumu

Osmanlı Devleti'nde beylik döneminden beri fethedilen yerlere hukuku temsilen bir kadının, idareyi temsilen bir subaşının tayini yerleşmiş bir gelenektir. İmparatorluk örfî ve idarî yönden “eyalet ve sancak “ düzeni esasına göre yapılandırılırken, şer'î ve adlî yönden ise “kaza” birimi üzerine kurulmuştur. Osmanlılar döneminde yargı birimi anlamında kullanılan her “kaza”nın bir mahkemesi vardır ve burası kadıların resmi görev yeridir.⁸²

Hakimlerin yargılama yetkileri coğrafi bakımdan sınırlandırılmıştır. Yer itibarıyla yetkili mahkeme, davalının ikamet ettiği yer mahkemesiydi. Ancak devamlı ikamet şartı

---

⁸⁰ Dörtok, **a.g.t.** s.76.

⁸¹Yenal, **a.g.m.** s.46.

⁸² Faroqhi, **Osmanlı Tarihi**, s.57.

yoktu. Bir bölgede geçici olarak bulunan kişi aleyhine, o yer mahkemesinde dava açılabilirdi.⁸³

Osmanlı kadısı, İslam devletleri içinde özgün bir yeri olan adliye ve mülkiye görevlisidir. Memuriyeti, kendinden önceki İslamî asırlardaki meslektaşlarına göre daha geniş yetkilerle donatılmıştır. Ayrıca kadılar, tahsili, mesleğe geçişi ve terfî itibariyle de gelişmiş bir hiyerarşiye ve kurallar bütününe tabidir.⁸⁴ Osmanlı kadılarının bu hiyerarşiye dahil olmak için medrese tahsili yapmaları ve hukuk bilgisine sahip olmaları gerekmektedir.⁸⁵ Mesleki eğitim bakımından en önemli yer, Fatih'in kurduğu Sahn-ı Seman medreseleridir.⁸⁶ Bu okulun danışmend olarak adlandırılan öğrencileri, mezun olduklarında kadılık görevi için müracaat etme hakkına sahiptir. Kadılık için başvuranların önce bir kadı mahkemesinde staj görmeleri gerekir, bu mahkeme genellikle önemli bir merkezin mahkemesi olmuştur. Adaylar, seçime tabi tutularak en az beşer kişi olmak üzere büyük kadılıklara stajyer olarak gönderilir, mevleviyet payesine sahip kadıların yanında üç beş yıl çalıştıktan sonra İstanbul'a gelir, bir yıl da mülâzemet (adaylık, asistanlık) yaptıktan sonra alt kademedeki kazalardan birinin kadılığına tayin edilirlerdi.⁸⁷ Eğitimin dışında da kadıların sahip olması gereken özellikler vardır: a) reşid olmalı, b) temyiz kudretine sahip olmalı, c) iman sahibi ve adil olmalı, d) hukukî ehliyet ve muamele kabiliyetine sahip olmalı, e) bîtaraf olmalı, f) nesebi sahih olmalı, g) yeterli derecede hukukî bilgi sahibi olmalı, h) erkek olmalıdır.⁸⁸

İlmiye mensuplarının idaresi için Anadolu ve Rumeli Kadıaskerlikleri olmak üzere iki büyük kadıaskerlik oluşturulmuştur. Mesleğe girecek olan kadıların birine dahil olması gereken bu daireler,⁸⁹ mevleviyetler dışında kalan ilmiye sınıfının özlük işlemlerini yürütürdü. Atanacak kadılar, kadıaskerlikler tarafından padişaha arz edilir, arzın onayından sonra arz kayıtları ruznamçe defterlerine kaydedilirdi. Her bir kadıaskerlik ayrı ayrı defter tutuyordu. Rumeli Kadıaskerliği, Anadolu Kadıaskerliği'nden farklı olarak ilmiye sınıfına giren mülazımların da kaydını tutardı. Mülazımlar arzdan sonra mülazım ruznamçelerine

---

⁸³ Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılamaları", **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.69 bundan sonra "Osmanlı'da Ceza" olarak kısaltılacaktır.

⁸⁴ İlber Ortaylı, "Kadı", **DİA**, C.24, İstanbul, 2001, s.69.

⁸⁵ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s.12, bundan sonra **Hukuk ve İdare Adamı** olarak kısaltılacaktır.

⁸⁶ Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı** s.13.

⁸⁷ İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısı", **AÜSBF (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) Dergisi**, C.30, s.y,(sayı yok) y.y,(yıl yok) s.121.

⁸⁸ Ebulula Mardinli, "Kadı" **İA**, C. 6, İstanbul 1967, s.43.

⁸⁹ Feda Şamil Arık, "Osmanlı'da Kadılık Müessesesi I" **OTAM**, S.8, 1997, s.6.

kaydedilirdi. Bu defterlerin bir kopyası da Anadolu Kadıaskerliği'nde bulunurdu.⁹⁰ Bir kadının görevine başlaması için mülazemet defterlerine kaydedilmesi gerekirdi.⁹¹

Söz konusu özelliklere sahip olan ve padişah beratıyla atanan kadıların zaman zaman görevden alındığı da olmuştur. Kadıların görevlerine son verilmesi de tayinindeki usulle gerçekleşmiştir. Fakihler, azle yetkili makamın bu yetkisini mâkul ölçüler içerisinde ve maslahat prensibine uygun olarak kullanması gerektiğine ve teftiş yapılmadan ve geçerli bir sebep olmadan kadının görevine son verilemeyeceğine işaret ederler.⁹² Kadının görevden alınmasını gerektiren şartlar: a) aklını ve temyiz kabiliyetini kaybetmesi, b) kör, sağır, dilsiz olması, c) görevinde irtikâb yoluna sapması veya kanunu ihlâl etmesi, d) imanını kaybetmesi, e) yolsuzluğunun anlaşılması, f) bilgisizliği anlaşılması veya bizzat kendisi tarafından açıklanması hallerinde dünyevî otorite kadıyı azledebilir. Bunun dışında imam veya onun adına yetkili amirlerce atanmayan kadının görevine başlaması da imkansızdır.⁹³

Kadılar, ilk kuruluş yıllarında süresiz olarak göreve getirilirken taliplerin çoğalması ve herkese yetecek sayıda kadılığın bulunmaması sebebiyle zamanla bu usulden vazgeçilmiş, kadıların görev süreleri 16. yüzyılın sonlarında üç yıla, 17. yüzyıl içinde iki yıla indirilmiş, ardından bu süre biraz daha kısaltılarak büyük kadılıklara bir yıl, diğerlerine yirmi ay süre ile tayinler yapılmıştır.⁹⁴ Kadıların sürekli hakimlik yapıp öğretim faaliyetlerinden uzak kalmaları ilmî yönden aleyhlerine olacağı gibi, bir kadının belirli bir bölgede uzun süre görev yapması halinde yöre halkıyla yakın ilişkiler kurmaları yargılama sırasında tarafsızlığı ortadan kaldırayabileceğinden İslâm hukukçuları tarafından sakıncalı görülmüştür.⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu sürenin yirmi ay olduğunu söylemektedir. Bu süreyi dolduran mazûl kadının yerine sırada olan başkası tayin edilirdi. Bu süreyi dolduran mazul kadı İstanbul'a gelerek her çarşamba günü kazasker dairesine mülâzemet edip sıra beklerdi.⁹⁶

---

⁹⁰Yasemin Beyazıt, "Osmanlı Klasik Döneminde "Merkezi" Uygulama ve İlmiye Bürokrasisi'nde Bu Açıdan Karşılaşılan Sorunlar," eds. Ekrem Causevic, Nenad Moacin, Vejran Kursar, **Perspectives on Ottoman Studies Papers From The 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at The University of Zagreb**, 2008, ss.413-414.

⁹¹ İnalçık, "Mahkeme", **İA**, C.7, İstanbul, 1972, s.149.

⁹² Fahrettin Atar, "Kadı" **DİA**, C. 24, İstanbul 2001, s.68.

⁹³ İlber Ortaylı, "**Osmanlı Kadısı**", s.119

⁹⁴ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Mahkeme", **DİA**, C. 27, Ankara, 2003, s. 343.

⁹⁵ Hasan Tahsin Fendoğlu, "Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı", **Osmanlı**, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999, s.455.

⁹⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, 3.b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.94.

Eğitim s¼reçleri, sahip olmaları gereken özellikleri, göreve başlamaları, görevden alınmaları, belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleşen kadıların görev ve yetkileri de oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır.

1.2.1.1. Kadının Başlıca Görevleri

İslam hukukuna göre, kadının asıl görevi ahali arasındaki anlaşmazlıkları çözümlenektir. Bu görev aslında İslam hükümdarına aittir; mümkün mertebe onun tarafından yerine getirilmesi esastır. İslam ülkelerinin sınırlarının genişlemesi, işlerin artması üzerine kaza yetkisi kadınlara verilmiştir ve kadılık giderek yerleşen bir kurum haline gelen kadılık; Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük önem taşıyan bir kurum haline gelmiştir.⁹⁷ Kadılar, şer'i ve hükmi muamelatta kendilerine verilen beratlarla gösterilen görevleri yerine getirip, Hanefi mezhebi üzere hüküm verirlerdi. Nikâh, miras taksimi, cürüm ve cinayet vesair bütün davalar, kısacası şer'i ve hukuki bütün muamelat kadılar tarafından yerine getirilirdi. Reaya ile askeri sınıf arasındaki ihtilâf hükümetin emriyle kadı tarafından görülür ve verilen hüküm hükümete bildirilerek, onun kararına göre infaz olunurdu. Kadıların şer'i ve hukuki görevlerinin dışında idari yönden de önemli görevleri vardır. Bu hususta hükümet tarafından kadıya ferman gönderilir ve o da gereken cevabı re'sen hükümete arz ederdi. Kadıların bulunduğu şehir ve kasabaların inzibatı mahalli ve askeri sınıfa bırakılmıştır.⁹⁸

Kadının yerine getirdiği görevleri net bir şekilde birbirinden ayırarak kategoriler halinde incelemek çok mümkün değildir. Kadının, ekonomik alanda, sosyal alanda, beledi ve mülki alandaki görevleri göz önüne alındığında birbirinden ayrılmaz bölümler oluşturdukları görülmektedir. Kadının yerine getirdiği görevlerin, onun hukukçu fonksiyonu ve mahkeme kurumunun işleyişi içinde düşünülmesi gerekmektedir. Klasik hukukçuların a) muamelât b) munekâhat c) ukubat (ceza hukuku işlemleri) olarak üç kategoriye ayırdığı bu görevler aşağıdaki gibi sıralanabilir: 1) Naib, müteveli, imam, hatib, vs. tayini, 2) Noterlik görevleri, vakfiye tanzim ve tescili, vasî tayini, yetim mallarının idaresi, nafaka tayini, alacak senedi (hüccet) ve kefalet vs. gibi senetlerin tanzimi, 3) Miras, evlilik akdi tanzimi, (veli ve ya vasisi olmayan küçükleri evlendirmek)⁹⁹ 4) Tapu sicil muhafızlığı (kent arazisi üzerinde emlak alım satım kaydı), 5) İnfaz hakimliği

⁹⁷ Mardinli, "Kadı" İA, C.6, İstanbul, 1967, s.42.

⁹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.108-109.

⁹⁹ Ahmet Akgündüz, "Şer'ie Mahkemeleri", s.54.

görevi, 6) Mülki görevler, vüzerâ haslarının kontrolü, narh tespiti, lonca teftişi, iaşe, kale teftişi, mukataa işlerinin kontrol ve kaydı, ordunun iaşe ve ibadesine yardım, birtakım dinî grup ve zaviye ve tekkelerin ahvalini teftiş ve gözetme vs.¹⁰⁰

Kadınların başlıca görevleri yukarıda belirtilenlerdir. Bu temel görevlerin dışında da kadınların yerine getirmesi gereken görevleri vardır.

1.2.1.2. Kadının Diğer Alanlardaki Görevleri

Yukarıda sayılanların dışında, kadının mali ve diğer alanlarda da birtakım görevleri vardır. Bu görevlerin başında avarız hanelerinin kaydı ve korunması ve bu verginin toplanması gelmektedir. Para rayicine dikkat etmek, rayiçden fazlaya sikke değişimini önlemek, tedavülde kalp veya kırkık sikke bulundurulmasına engel olmak, sorumluları cezalandırmak, mukataaya verilecek yerler için mukataa sahibine iltizam tezkiresi vermek ve mukataa beratının sicile kaydı, kadının malî alandaki diğer görevleridir.¹⁰¹

Kadının bir başka görevi de ordunun ihtiyaçlarını sağlama, yol ve konaklama tesislerini önceden kontrol ve toplanan vergiyi orduya ivedilikle ulaştırılmasıdır.

Şehrin alt yapısal tesis ve hizmetlerinin gözetilmesi de kadının görevlerinin arasında yer almaktadır. Bu nedenle vakıf mütevellilerini denetleme ve azl yetkisine de sahiptir. Müteveli ve cabî (vakıf gelirlerini toplayan memurlar) gibi memurların tayini de kadı tarafından yapılmaktadır. Vakıf kurumundan sayılan medreselerin kontrolü, müderrislerin tayin ve azli için arz yetkisi, imaretlerin ve talebe-i ulûmun iaşesini denetlemek ve gözetmek kadının görevidir.¹⁰²

Kadının bir başka görevi ise, geleneksel şehirde büyük sorun olan iaşe kıtlığının giderilmesi ve civar yerlerdeki kaynaklardan sağlanmasını gözeterek, istifçilik ve karaborsacılık benzeri yolsuzlukları önlemektir.¹⁰³

Kadının şehrin imar düzeninin denetimi konusunda da görevleri söz konusudur. İmar alanındaki görevlerinde mimarbaşı kadıya yardım etmektedir. Su yolları, surlar ve surlar üzerine bina yapılmaması, sundurma ve balkonların sokağa sarkmaması, gayri müslim semtlerindeki evlerin içine hamam yapılmaması, mezarlık ve pazar yerlerinin

¹⁰⁰ Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı**, ss.27-29, Fahrettin Atar, “Kadı”, s.68.

¹⁰¹ Arık, **a.g.m.** s.45.

¹⁰² Arık, **a.g.m.** s.49-50.

¹⁰³ Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı**, s. 42.

kadının izni olmaksızın nakledilmemesi ve bu konulardaki faaliyetler onun yürüteceği muameleye bağlıdır. İmparatorlukta pazar kurulacak yerlerin belirlenmesi veya var olan pazar yerlerinin değiştirilmesi merkeziyetçi bir ekonomik yönetime bağlı olduğu için bu konularda kadının uygun nedenleri sayarak durumu saraya arz etmesi ve saraydan çıkacak izinle işlem gerçekleştirilir. Buradan da anlaşılacağı üzere imar alanında nihaî merci kadıdır ve Babıâli'ye sorulacak meselelerde onun aracılığı gerekmektedir. Suyollarının tamiri, bir yerden su getirilmesi söz konusu olduğunda da aynı yol izlenmektedir. İmar nizamına ilişkin izin taleplerinde de müracaat edilecek yer kadılık makamıdır. Azınlık cemaatleri mabed tamiri gerekirse izin için kadıya dilekçe verirlerdi. Kadı da konuyu mimarbaşına inceleterek izin verir ve sicile müracaatı ve verilen izni kaydeder; yetkisini aşan konularda merkeze sorardı. Mimarbaşının gerekli gördüğü yıkım işlemleri de kadının izniyle gerçekleşirdi.¹⁰⁴ İnşaat işçilerinin ücretinin ve malzeme fiyatının tespiti, mimarbaşı ile lonca temsilcilerinin kadının huzurunda toplanmasıyla gerçekleşir ve sicile kaydedilirdi.¹⁰⁵

Kadılar, kendi bölgelerine tayin ettikleri naîblerini normal olarak teftiş etmelidir. Nazarî olarak yeni tayin edilen her kadı, kendinden önceki kadının hüküm ve amelinin gözden geçirmekle yükümlüdür.¹⁰⁶

Görev ve yetkileri bu derece geniş olan kadıların denetlenmesi söz konusu olduğunda devamlı bir denetleme mekanizmasının kurulduğu söylenemez. Kadıların suistimali, kanunsuz verdikleri hükümler ahalinin şikayetine neden olur ve ya devlet yönetiminin dikkatini çekerse, teftiş söz konusu olurdu. Böyle durumlarda merkezi hükümet, beylerbeyi veya sancak beyi rütbesinde birini müfettiş paşa adıyla ya da dergâh-ı ali çavuşlarından biri mübaşir müfettiş olarak gönderilirdi. Kadıların hükümlerini ilgililer, padişaha yani dîvana başvurarak bozdurabilirdi. Böylece dîvan bir temyiz mahkemesi görevi görmektedir. Böyle durumlarda genellikle davanın yeniden görülmesi, padişah hükmü ile aynı kadıya havale edilir ve ya başka bir kadı bu iş ile görevlendirilir ya da dava doğrudan doğruya dîvanda görülerek kesin hükme bağlanırdı.¹⁰⁷

Kadının diğer yöneticilerle olan ilişkilerine bakıldığında karşılıklı bir işbirliğinin varlığı dikkati çeker. Beylerbeyi veya sancak beyi idari sorunlar veya reayanın müracaatı

¹⁰⁴ Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", **AÜDTCF Dergisi**, C.1, S.1, Ankara, 1963, s.9-10.

¹⁰⁵ Turan, **a.g.m.** s.5-9.

¹⁰⁶ Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı**, s. 47.

¹⁰⁷ İnalçık, "Mahkeme", s.149.

ile ilgili olarak kadıya mübaşir ve mektup gönderdiği bilinmektedir. Beylerbeyi veya sancak beyinin sefere giderken kadıyı vekil-i mutlak olarak şehirde bıraktığı da bilinmektedir.¹⁰⁸

Kadı yerel şeflere tabi değildir, kadınların beylerbeyi, sancakbeyi gibi ehl-i örf arasındaki ilişki bir ast-üst ilişkisi değildir. Her biri diğeriyle işbirliği içerisinde olan fakat birbirlerinden bağımsız çalışan bir kamu görevlisidir.¹⁰⁹

Sancak beyi ve beylerbeyi kadının hükmü olmadan kimseyi cezalandıramadığı gibi kadı da hükmünü uygulayabilmek için beyin kuvvetine dayanmak durumundadır. Kadı, hükümlerinde bağımsız hareket eder, doğrudan doğruya padişahın emir alır, ona arz'da bulunabilirdi. Bu konumu kadıyı sistemin taşradaki merkezî unsuru haline getirmiştir.¹¹⁰

Osmanlı kadısının mülkî, beledî, malî, askerî, adlî sahaları kapsayan görevleri göz-önüne alındığında görev alanının oldukça geniş bir memuriyet olduğu görülür.¹¹¹ Şahsiyeti onun kadar çeşitli olanı da yoktur denebilir. İlmiye sınıfındandır, şer'î hukuk adamıdır, ancak mülkî erkân içindedir. Bütün yönetici zümre gibi askerî sınıfın bir üyesidir (vergiden muaf yönetici imtiyaz ve yetkileri vardır), fakat bir yerde yönettiği Müslüman halkın dahî merkezî devlet karşısında sözcüsüdür. Şer'î hukuku uygulamakla görevli olması sebebiyle merkezî hükümetin memuru olduğu kadar ahalinin de devlet karşısındaki temsilcisi ve sözcüsü durumundadır.¹¹²

Osmanlı kadısının yetkilerine bakıldığında geniş bir alanı kapsadığı görülür. Osmanlı bürokrasisinde kendisine bağlı yetkililerin üzerinde bir konumda olmasına rağmen kadı kesinlikle padişaha bağlıdır. Padişahların gücünün ilahi kaynağa dayandığı kabul edildiğinde, kadının yetkilerinin bu ilahi kaynaktan geldiğini söylemek geleneksel olarak mümkündür. Yasa, Tanrı'dan gelen bir kuraldır ve özünde dünyevî ve geçici sultanların kaprislerine tabi değildir. Her kadının kanunları uygulamakla görevli olduğu bölgede, sahip olduğu tam yetkinin arkasında ilahî güç ve imparatorluk vardır.¹¹³

Başlangıçta görev ve yetkileri oldukça geniş bir alana yayılan kadınların bu etkinliği II. Mahmut dönemine kadar sürmüştür. II. Mahmut ve onu takip eden dönem, yargı organları açısından da yeniden düzenlemelere sahne olmuştur. Tanzimat öncesinde

¹⁰⁸ Arık, **a.g.m.** s.54.

¹⁰⁹ Fendoğlu, **a.g.m.** s.458.

¹¹⁰ Yusuf Oğuzoğlu, **Osmanlı Devlet Anlayışı**, 2.b. Eren Yayınları, İstanbul, 2005, s.147.

¹¹¹ Mardinli, "Kadı" **İA**, C.6, İstanbul, 1967, s.42.

¹¹² Ortaylı, "Kadı" **DİA**, C.24, İstanbul, 2001, s.70.

¹¹³ Robert C. Jennings, " Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System", **Studia Islamica**, No.48, 1978, s.141. Bundan sonra "Kadi, Court" olarak kısaltılacaktır.

Osmanlı ülkesindeki yargı gücünü tek başına denecek kadar müstakil olarak kullanan şer'îye mahkemelerinin, daha doğrusu kadıların bu yetkileri ve düzeni II. Mahmut'tan itibaren azalmaya başlamış ve yeni düzenlemelere maruz kalmıştır. Bu durum ise kadıların etkinliğinin azalmasına neden olmuştur.¹¹⁴

Kadının bu konumu ve görevlerinin kapsamının çok geniş olması, kadı sicillerinin de toplumun eğitim, sağlık, kültür, ekonomi, ziraat, ticaret vb. konularda binlerce belgeyi barındıran renkli ve çok zengin bir içeriğe sahip olan kayıtlar olması sonucunu doğurmuştur.¹¹⁵ Kadıların oldukça geniş bir yetki alanı tanıyan Osmanlı mahkemelerinin, kendilerine özgü bir işleyiş şekli vardır.

1.2.2. Osmanlı Mahkemelerinin İşleyişi

İslâm'ın ilk dönemlerinde mahkeme işleri, genellikle cami, pazaryeri, konaklama yerlerinde kurulan çadırlarda görülmüştür.¹¹⁶ İslâm hukukunda yargılamaların açık olması gerekmektedir,¹¹⁷ bu nedenle belli bir mahkeme binası olmamasına rağmen davalar halka açık yerlerde gerçekleştirilmiştir. Belli bir mahkeme binasının olmadığı Osmanlı Devleti'nde davaların açık gerçekleşmesi kuralına uyulmuştur. Mahkeme binası olmamasına rağmen kadıların yargı işlerini yürütebilecekleri, tarafların her an kendilerini bulabilecekleri belli bir yerleri vardır.¹¹⁸ Bu yer, çoğu zaman kadının evi, veya merkez caminin yanında bir mahkeme olmuştur.¹¹⁹ 19. yüzyılın ortasından önceki dönemlerden hiçbir kadı mahkemesi binası günümüze kalmamıştır. Bazı tarihsel belgeler ve döneme ait edebî eserler, 17. yüzyıla gelindiğinde en azından büyük kasaba ve şehirlerde birer mahkeme binası olduğunu gösterir. Osmanlı mahkeme binasının, iki avlu etrafına dizili odalarıyla varlıklı bir ailenin evini andırdığı tahmin edilir. Muhtemelen, selamlığa tekabül eden ilk kısımda mahkeme işleri yürütülürken, ikinci avlu ve etrafındaki odalarda kadının ailesi yaşıyordu. Görevlerinden ayrılan kadılar, herhalde haleflerine yer açmak için evden de çıkıyorlardı.¹²⁰

¹¹⁴ Akgündüz, “Şer'îye Mahkemeleri”, s. 55.

¹¹⁵ Osman Çetin, “Bursa Şer'îye Sicillerinden Notlar” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, 1987, s.60.

¹¹⁶ Fendoğlu, **a.g.m.** s.454.

¹¹⁷ Bayındır, “Osmanlı'da Ceza” s. 70, Mehmet Akman, “Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hakim Olan İlkeler” *Osmanlı* C.10, s.474.

¹¹⁸ Akgündüz, “Şer'îye Mahkemeleri”, s. 54.

¹¹⁹ Necati Gültepe, **Mührün Gücü İlk Türk-İslâm Devletlerinde ve Osmanlılar'da Bürokrasi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s.255.

¹²⁰ Faroqhi, **Osmanlı Tarihi**, s.57.

Kadılar, kendilerine tahsis edilen mekânlarda ya da daha sonraları oluşturulan mahkemelerde görevlerini icra ederken tek başlarına değildirler. Mahkemelerde farklı alanlarda kendilerine yardımcı olan görevliler ve farklı amaçlarla halktan kişiler de yer almıştır.

1.2.2.1. Osmanlı Mahkemesinin Kadı Dışındaki Unsurları

Kadılar, yargı işlemlerini tek başlarına yapmakla birlikte mahkemede sayıları değişen yardımcıları da vardır. Bunların başında bizzat kadı tarafından tayin edilen naibler gelir.

1.2.2.1.1. Naib: Kelime anlamı: “ bir kişinin yerini tutan, yokluğunda işleri yürütendir” kadıların vekili olarak görev yapan kişilerdir. Naib, tayin etme yetkisine sahip olan kadılar, kendi kadılıklarındaki her bir nahiyeye naib tayin etmişlerdir. Naibler, divânî ve örfî meselelere, ceza ve cerime ile ilgili işlere bakmaktadır. Bunun dışında büyük merkezlerde kadılar, işlerinin çokluğu nedeniyle belli işlere bakmak üzere naib tayin etmişlerdir.¹²¹

1.2.2.1.2. Kâtip: Kadıların mahiyetinde bulunan kâtipler de uygulamada önemli bir yere sahiptir. Sicillerin yazılması, belgelerin düzenlenmesi kâtipler tarafından yapılmaktadır.¹²²

1.2.2.1.3. Muhzır: Mahkemede hazır bulunması istenen kişiye kadı tarafından çıkarılan celb kâğıdı ile ilgili olarak kişiyi mahkemeye çağırarak görevli kişidir; gerektiğinde zor kullanmaya da yetkilidir. Mahkemede asayişini sağlamak da muhzırın görevidir. Bunların dışında bazen merkezden kadılık bölgesindeki suçluların takibi, asilerin yakalanması, soruşturmalarda yardımcı olma gibi özel görevler de alabilirlerdi.¹²³

1.2.2.1.4. Muhtesib: İslâm anlayışında “emr-i bi'l-ma'ruf nehiy ani'l münker” ilkesi gereği, gerçekleştirilen genel ahlakı ve kamu düzenini koruma faaliyetlerini ve özellikle bununla ilgilenen hisbe işiyle görevli kişidir.¹²⁴

Bu kişiler, çarşı ve pazarların, gündelik ekonomik hayatın düzenleyicisi olan kadı tarafından tayin edilen görevlilerdir. Çeşitli eminler (beyt'ül mâl, yava ve kaçgun,

¹²¹ Abdülaziz Bayındır, “Osmanlı'da Yargının İşleyişi”, **Osmanlı**, C.6, s. 435. Bundan sonra “Osmanlı'da Yargı” olarak kısaltılacaktır, Fendoğlu, **a.g.m.** s.456-457.

¹²² İnalçık, “Mahkeme”, s.150.

¹²³ Recep Ahıskalı, “Muhzır”, **DİA**, C. 31, İstanbul 2006, s. 85.

¹²⁴ Cengiz Kallek, “Hisbe”, **DİA**, C. 18, İstanbul, 1998, s. 133.

şem'hane, boyahane, damga, kapan vb.) ilgili oldukları konularda, bir nevî şehrin yerel yöneticileridir.¹²⁵

1.2.2.1.5. Muslihûn: Bu kişiler, kökeni Kur'an-ı Kerim'e dayandırılan İslam hukukunun tarafların anlaşmasını (sulh)¹²⁶ tavsiye etmesi nedeniyle araya girerek davaların tarafların anlaşmasıyla sonuçlanmasını sağlamak üzere mahkemelerde yer almıştır.¹²⁷

Bunların dışında bir mukayyid, bir feth-han, bir mahkeme imamı, bir kethüda, bir çukadar, kadının yardımcıları arasındadır. Mirasla ilgili sorunları çözen ve tereke taksimleriyle ilgilenen kassamlar da mahkemelerde yer almışlardır.¹²⁸

Mahkemelerde ayrıca, bu görevlilerin dışında, yargılamanın aleni olarak yapıldığını gözlemleyen, mahkeme defterine isimleri yazılan şühûd'ül hâl de yer almıştır.¹²⁹

1.2.2.1.6. Şühûd'ül hâl: Bu uygulama, herkese açıktır. Bu kişiler seçilmiş bir grup değildir. Şühûd'ül hâl olarak kaydedilen kişileri sınıflandırmak mümkündür.

1) Belirli bir ilgi alanına giren işitme söz konusu olduğunda katılanlar

2) Belirli bir durumda görelî bir uzmanlık sahibi olan kişiler (düzenli mahkeme oturumlarına katılanlardan olabilir de olmayabilir de)

3) Mahkemede belli bir zamanda görevli olarak hazır bulunan kişiler (düzenli görevleri olsun ve ya olmasın çoğu sık sık mahkemede bulunmuştur.)¹³⁰

Şühûd'ül hal arasında ulema, yerel ağalar ve imparatorluk görevlilerinin de yer aldığı olmuştur. Adalet için sosyal farklılıklara rağmen herkesin mahkemede eşit sayılmasına karşın bu kişilerin sosyal statülerinin dava sonuçlarını etkilediği görülmüştür.¹³¹

1.2.2.1.7. Vekil: Vekilin adli ve adli olmayan görevleri vardır. Vekilin mahkemede bulunma sebebi temsildir; müvekkilinin çıkarlarının savunucusu değildir. İslâm hukuk terminolojisinde ve yargı geleneğinde savunuculuk yoktur. Kişinin hastalık gibi kabul edilebilir bahaneler olmadan da vekil kullanması için düşmanın rızasının olduğu haller ve

¹²⁵ Ergenç, **16. Yüzyılda Bursa**, 150-151.

¹²⁶İslâm hukukunun Osmanlı hukuku içerisindeki uygulamasında önemli bir yer tutan ve uzlaşma, anlaşma, barış anlamlarına gelen sulh kavramıyla ilgili olarak bkz. Uriel Heyd, **Studies in Old Ottoman Criminal Law**, Clarendon Press, Oxford, 1973, ss. 247-250, Zeynep Dörtok Abacı, "Bir Sorun Çözme Yöntemi olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri" **OTAM Dergisi** S.20, Ankara, 2006, 105-115

¹²⁷ Jennings, "Kadi, Court", s.147.

¹²⁸ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Mahkeme", s. 343.

¹²⁹ Aydın, aynı yer.

¹³⁰ Robert C. Jennings, "Limitations Of The Judicial Powers of Kadi In 17th Century Ottoman Kayseri", **Studia Islamica**, No.50, 1979, s.164. bundan sonra "Limitations" olarak kısaltılacaktır.

¹³¹ Jennigs, "Kadi, Court", s.143.

kadınlar için her zaman vekil kullanılması mazur görülmüştür. Yüksek statü sahibi kişiler, kendi saygınlıklarını zedeleyen mahkemede vekille temsil edilmiştir. Kadınların vekilleri genellikle, kocası, babası ya da erkek akrabaları olmuştur. Vekille temsil daha çok tartışmasız konularda gerçekleşmiştir. Tartışmalı konularda ise, davacının kendisinin olması gerekli görülmüştür.¹³²

Müslümanlar, zımmîler için vekil olarak mahkemede yer alabilirdi. Müslüman bir vekil zımmî bir davacının çıkarlarını savunabilirdi. Zımmî davacıların Müslümanların, kendisinden daha iyi savunma yapacağı düşüncesiyle hareket ettikleri söylenebilir. Bunların dışında mahkemenin de vekil atama yetkisi vardır.¹³³

Osmanlı mahkemelerinde hem şer'î hem de örfî hukuk uygulanmıştır. Bu durum Osmanlı mahkemelerinin görev ve yetki alanının genişlemesine neden olmuştur. Kadılar, örfî davalarda kanunnamelerde yer alan kuralları, şer'î davalarda ise, fıkıh kitaplarında yer alan kuralları uygulamışlardır. Şer'î davalarda Hanefî mezhebinin fikhî esas alınmıştır.¹³⁴ Hanefî fikhî esas alınırken, mezhebin tartışmalı görüşlerinde muteber olanı araştırıp uygulamak kadının yükümlülüklerinden biri olarak görülmüştür.¹³⁵ Davacının davasının diğer üç mezhepten birinin ahkâmına ve içtihadına göre bakılmasını talep etmesi halinde ise, kadı bu isteği dikkate alarak buna göre hüküm vermek zorundadır.¹³⁶ Diğer taraftan tebaadan olan Gayrimüslimler de mahkemeye başvurabilirdi. Gayrimüslimler, Müslimler veya Gayrimüslimlerle olan davalarının dışında kendi aralarındaki nizaa'nın halli için de Osmanlı kadısına başvurabiliyorlardı. Böyle bir durum söz konusu olduğunda kadı, davayı bir hakem kuruluna havale ederek hüküm veriyordu. Yabancıardan oluşan bir kurulun söz konusu olduğu bu çözüm yolu, şer'î hukuk tarafından da uygun bulunmaktadır.¹³⁷

Kadının yetkili veya yetkisiz olduğunu belirlemeye yarayan ölçüleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Kadı, babasının (azadlı köle ise, eski efendisinin) ve nesebten birinci derecedeki yakınlarının taraf olduğu davada hüküm veremez. Bunun dışında hasta, aç ve aşırı yorgun değilse hiçbir dava ve müracaatı reddedemez. Her iki tarafa da (Müslim-Gayrimüslim, kadın-erkek) eşit muamele etmek zorundadır. Eşitlik en önemli prensiptir.

¹³²Robert C. Jennings, "The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts" *Studia Islamica*, No. 42, 1975, s.148-158.

¹³³Jennings, "Limitations", s.162.

¹³⁴Aydın, "Mahkeme", s.342, Bayındır, "Osmanlı'da Ceza" s.69.

¹³⁵Akgündüz, "Şer'îye Mahkemeleri", s.55.

¹³⁶Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Kanunâmelerinin Şer'î Sınırları" *Osmanlı*, C. 6, s.405, Bayındır, "Osmanlı'da Yargı", s. 429, Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi", *Türkler*, C.10, s. 17.

¹³⁷İnalçık, "Mahkeme", s.151.

Tarafların öneri, ifade ve cümlelerini dinlemek ve dikkate almak zorundadır. Kimseye kaba davranamaz, şahitlere cevap ve ifade teklif edemez. Bu konuda fukaha kadının yargılama esnasındaki davranış ve etiketini ayrıntısıyla belirtmişlerdir. Buna göre; kadı adaleti uygularken en iyi şekilde ve temiz giyinmeli, lâübalı bir biçimde oturmamalı, taraflarla kesinlikle selamlaşmamalıdır. Şahit, selam verirse selamını iade eder. Kadı, taraflardan biriyle dava konusu dışında konuşamaz, işaretleşemez, sessizce konuşma, lâtife etme gibi eylemlerde bulunamaz. Taraflardan birine ziyafet vermesi veya ziyafetine katılması yasaktır.¹³⁸

Tarafların da mahkeme sırasında uyması gereken kurallar vardır. Taraflar, kadının bulunduğu yerden en aşağı iki arşın aşağıda yer alacak ve ayakta duracaktır. Mahkemeye çıkış sıraya göredir. Davanın ve müracaatçıların sırası önceden belirlenir ve pusulalarla bildirilirdi. Duruşma sırasında gülmek, konuşmak, laf atmak anında cezalandırılırdı. Kadıyı celse sırasında adaletsizlikle suçlamak cezayı gerektirir. Davalı ve davacının da duruşmanın düzenini bozup tartışması yasaktır. Bu durumlarda kadının takdirine göre ceza verilebilmektedir.¹³⁹

Kadı, duruşmada hazır olmayan ve ya vekil tarafından temsil edilmeyen taraf (ğa'ib) hakkında hüküm verilemez. Bu kişinin kendisi ya da vekili mahkemede hazır bulunduğu hüküm verilebilir.¹⁴⁰

Kişiler, davalarının görüşülmesi talebiyle kadıya başvurdıklarında, kadı, ilk olarak davacıyı daha sonra da davalıyı dinlerdi. Sonra davalıya davacının iddiası ile ilgili sorular sorar, davalı davacının iddiasını kabul ettiği takdirde karar safhasına geçilir ve sorun netlik kazanırdı. Davalı, iddiayı kabul ettiği takdirde kadı bu ikrara dayanarak kararını verirdi. Davalının iddiayı reddetmesi halinde; kadı, davacıya iddiasını ispatlaması gerektiğini bildirir. İspatlamak vasıtaları, şahitlik, yemin ve yeminden kaçınmadır.¹⁴¹ Davalı yemin ettiği takdirde dava düşer. Davalının yemin etmeyi reddetmesi halinde, hüküm davacı lehine verilir. Kadının verdiği hükümlerin tam ve kesin olması gerekmektedir. Kadının verdiği hükümler, hiçbir tartışma, nizaa ve yorum farklılığına izin vermeyecek kadar açık olmalıdır. Kadının verdiği hüküm derhal zapta geçirilip, sicile kaydedilirdi.¹⁴²

---

¹³⁸ Atar, “Kadı”, s.69.

¹³⁹ Ortaylı, **a.g.e.** s.55

¹⁴⁰ Fendoğlu, **a.g.m.** s. 475.

¹⁴¹ Bayındır, “Osmanlı’da Ceza”, ss. 70-71.

¹⁴² Ortaylı, **a.g.e.** s. 55-61.

Osmanlı Devlet teşkilatı içindeki konumuna bakıldığında örfî ve şer'î hukuku uygulayan kadının, sahip olduğu yetkilerin oldukça geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir. Böylesine geniş bir alanda görev yapan, doğrudan merkeze bağlı olan kadının verdiği cezaların infazı ve yerine getirilmesi sancak beyi ve subaşının yetkisi dahilindedir.¹⁴³ Kadının kararlarının infazından sorumlu olan sancak beyinin başlıca görevleri bölgesinde “umur-u siyasette” padişahın temsilcisi olmak, divanında çeşitli işleri karara bağlamak, bölgenin güvenliğini sağlamak, tımarların atanma ve yükselmelerini yürütmektir. Subaşının görevlerine bakıldığında da yalnızca kadının kararlarının infazından sorumlu olmadığı, birinci görevinin ilgili yöneticinin şehirde tahakkuk edecek “cürm-ü cinayet ve resm-i ârûshane ve sâ'ir bâd-ı hevâ gibi gelirlerini toplamaktır. Subaşı ve yanındaki ases adı verilen kolluk kuvvetleri, şehirde yaşayanların hüsn-î hâli'ni ya da su-î hâlini takip ettiği bilinmektedir.¹⁴⁴

Geniş bir yetki alanına sahip olan kadının bazı konularda ehl-i örf ile karşılıklı yardımlaşma ve danışmayı esas alan bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Ümera ile kadılar arasında ast-üst ilişkisi bulunmasa da yetki, görev ve denetim açısından aralarında hassas bir denge kurulmuştur.

Kadının görevlerine ve yetki alanına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatının en önemli merkezî unsurlarından biri olduğu açıkça görülmektedir. Kadının görev ve yetki alanının bu denli geniş olması, kadı sicillerinin içeriğinin de geniş olmasını beraberinde getirmiştir.

1.3. ŞER'İYE SİCİLLERİ VE BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ

Şer'îye sicilleri, mahkemelerde kadılar tarafından tutulan defterlerdir. Bu defterler, yazıldıkları mekan esas alınarak, ”mahkeme defterleri”, mahkemelerin çeşidi esas alınarak “şer'îye defterleri” veya “şer'î mahkeme defterleri” ya da yazdıranlar esas alınarak “kadı defterleri”¹⁴⁵, “zabt-ı vekâyi sicilleri”¹⁴⁶, “sicill-i mahfuz” gibi muhtelif şekillerde adlandırılan şer'îye sicilleri, şer'î mahkemeler tarafından verilen her türlü ilam, hüccet,

¹⁴³ Robert Anhegger, Halil İnalçık, **Kanunnâme-i Sultanî Ber Mûceb-i Örf-i Osmanî**, 2.b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.17.

¹⁴⁴ Yusuf Oğuzoğlu, **Osmanlı Devlet Anlayışı**, 2.b. Eren Yayınları, İstanbul, 2005, ss.41-42.

¹⁴⁵ Salih Pay, **a.g.m.** 2001, s.88

¹⁴⁶ Abdülaziz Bayındır, “Osmanlı'da Yargının İşleyişi”, **Osmanlı**, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 432, bundan sonra “Osmanlı'da Yargı” olarak kısaltılacaktır.

vekalet, vesayet, tereke, ferman, berat, vb. evrakın kadılar tarafından belli bir usule göre (sakk-ı şer'i usulü) kaydedildiği defterler olarak tarif edilebilir.¹⁴⁷

1.3.1. Şer'îye Sicillerinin İçeriği

Osmanlı dönemine ait şer'îye sicillerinde birçok kayıt türü vardır. Bunları iki gruba ayırmak mümkündür:

- 1) Devletin merkezi İstanbul'dan gönderilen belgelerdir: hüküm, ferman, berat, buyruldu tezkere, emir vs.
- 2) Mahkemedeki işlemler sonucu oluşan belgelerdir: i'lâm, hüccet, tereke, vakfiye, ahitname, vs.

Merkezden gönderilen belgeler, defterlerin arka kısmına, mahkemedeki işlemleri içeren kayıtlar defterlerin baş kısmına işlenmiş bazen de kayıtlar karışık olarak kaydedilmiş;¹⁴⁸ 17.yüzyılda mahalli belgelerin defterin bir başına merkezden gönderilenlerin ise, defter ters çevrilmek sureti ile defterin diğer başına yazıldığı bilinmektedir.¹⁴⁹ Bunların dışında fetva örnekleri ve kadıların şahsi notlarına da defterlerde rastlanmaktadır.¹⁵⁰ Şer'îye sicilleri birçok konuya ilişkin kayıtlar içermektedir. Şer'îye sicillerinde yer alan kayıtlar genellikle aşağıdaki konularla ilgilidir:

- Merkezden gelen her türlü ferman, berat ve mektuplar,
- Ümera denilen mahalli yöneticilerin (beylerbeyi, vali, sancakbeyi, mutasarrıf, mütesellim, vb. gibi) çeşitli konularda sancak veya şehrin sorunlarını çözmek için yayınladıkları buyruldu ile bunların icraatlarını gösteren kayıtlar,
- Kadıların (naiplerin) çeşitli konularda merkeze gönderdikleri i'lâmlar ile şehir yönetimindeki kişi ya da kurumlar arasında doğan anlaşmazlıkları çözümlmek için verdikleri hüccetler,
- Şehrin mahalle listeleri, dinî ve sosyal yapıların inşası, bakım ve onarımlarının yapılması, şehirde yürütülen imar faaliyetleri, imar işlerinde kullanılan inşaat malzemelerinin çeşit ve fiyatları ile ilgili belgeler,

¹⁴⁷ Ahmet Akgündüz, "İslâm Hukukunu Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri" **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.57-58. Bundan sonra "Şer'îye Mahkemeleri" olarak kısaltılacaktır.

¹⁴⁸ Uğur, "Şer'îye Sicilleri", **DİA**, C.39, s.9.

¹⁴⁹ Faroqhi, **Osmanlı Tarihi**, s. 55.

¹⁵⁰ Uğur, "Şer'îye Sicilleri", **DİA**, C. 39, s. 9.

- Şehir nüfusunu, nüfusun etnik ve dini ayrımını, bir nüfusun zaman zaman maruz kaldığı salgın hastalıklar ile doğal afetleri anlatan belgeler,
- Evlenme, boşanma, kız kaçırma, mehr (mihr) bağlama, alım-satım mukaveleleriyle kefalet senetleri, hırsızlık, kalpazanlık, yaralama ve öldürme ile ilgili kayıtlar,
- Şehirlerdeki esnaf gruplarının problemleri, meslekleri ve ürettikleri malların çeşitliliği, çarşı ve pazarlarda satılan malların narh listeleri, usta ve ırgat yevmiyelerini içeren kayıtlar,
- Sancak ve şehir halkından toplanan vergi miktarları, bu vergilerin toplanmasında kullanılan avarız hanesi ile ilgili listeler,
- Altın ve para meseleleri ile çeşitli eşya fiyatlarını gösteren kayıtlar,
- Ölenlerin mesleği, mal varlıklarını gösteren tereke kayıtları ve bu tereke kayıtları ve bu kayıtlarda yer alan etnografik eşya listeleri,
- Bu sayılanların dışında mahkeme tarafından önemli görülerek sicillere kaydolunan çok ve çeşitli konuları kapsayan diğer belgeler.¹⁵¹

İçerdikleri belgeler göz önüne alındığında şer'îye sicillerinin, Osmanlı Devleti'nin hukukî yapısını, Osmanlı halkının toplumsal hayatını, ekonomik ilişkilerini, ihtiyaçlarını ve yaşam şartlarını inceleme ve değerlendirme çalışmalarının temel başvuru kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle şer'îye sicilleri giderek artan sosyal ve yerel tarih çalışmalarında ana kaynaklardan biri olduğu açıktır.

Siciller, toplumsal hayat hakkında da bilgi vermektedir. Sicillerde yer alan belgelere bakıldığında, evlenme, boşanma, mihr, miras gibi konuların yanı sıra Gayrimüslimlerle olan ilişkileri köleler, cariyeler gibi toplumun farklı sınıflarını ve bu sınıfların sosyal hayattaki yeri ve etkinliklerini inceleme olanağı sağlayan belgeler oldukları görülmektedir.

Ölen kişilerin mesleklerinin ve mal varlıklarının işlendiği tereke kayıtları, kişilerin hayatları hakkında ipuçları verirken hırsızlık, yaralama, öldürme gibi suçlarla ilgili kayıtlar da bu suçları işleyenlerin ve toplumun içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik şartları incelemek isteyenler için de önemli bilgiler sunmaktadır. Kadı sicilleri ekonomik yapı ve ticarî ilişkiler açısından da önem arz etmektedir. Esnafın mesleki sorunları,

---

¹⁵¹ Korkmaz, a.g.t. s. 14.

birbirleriyle olan sorunları, çarşı-pazara ait narh listeleri de sicillerde yer almaktadır. Bu belgeler iktisat tarihçileri için de yol gösterici olmaktadır.

Sicillerin, siyasi tarih, askerî tarih, sosyal tarih, kültürel tarih, iktisat tarihi ve daha birçok alanı kapsayan belgeler olması, Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun farklı açılardan değerlendirilmesini sağlamaktadır. Sicillerin içerdiği belgelerin zenginliği dikkate alındığında Osmanlı'nın ilk başkenti olan, siyasî, ticarî, kültürel, toplumsal alanlarda önemli gelişmelere sahne olan Bursa'ya ait şer'îye sicillerinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

1.3.2. Bursa Şer'îye Sicilleri

Osmanlılar'a ait en eski tarihli defterlerin Bursa Mahkeme Sicilleri içerisinde bulunması, 1062 adet defterle İstanbul'dan sonra en fazla deftere sahip olması, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olması nedeniyle kurum ve kuruluşların temelinin burada atılması Bursa Şer'îye Sicilleri'nin önemini bir kat daha arttırmaktadır.¹⁵²

Şer'îye sicilleri 19. yüzyıla dek mahkemelerde muhafaza edilmiş, 1834 yılında Şeyh Süleyman Efendi Mektebi'nde depolanmış, 1854 depreminde gördüğü zarar nedeniyle ilk defa ciltlenerek tamir edilen siciller, 1868 yılında İstanbul'a götürülmüş ve burada ilk numaralandırılmıştır. Daha sonra tekrar Bursa'ya getirilen siciller, sırası ile Kazazoğlu Medresesi, Evkaf Dairesi mahzeni ve Ulucami'de muhafaza edilmiştir.¹⁵³ Şer'î mahkemelerin kaldırılmasından sonra yeniden numaralandırılarak, 1924 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiş, 1945 yılında da Arkeoloji Müzesi'ne devredilmiştir.¹⁵⁴ 1990 yılı sonlarında ülkedeki tüm mahkeme sicillerini bir araya toplama projesi kapsamında Ankara'daki Milli Kütüphane'ye taşınan Bursa Şer'îye Sicilleri'nin mikrofilmleri, 1991'den itibaren araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.¹⁵⁵ Bursa Şer'îye Sicilleri'nin mikrofilme çekilmiş birer kopyaları Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Şehir Kütüphanesi'nin açılması ile buraya taşınmış ve kütüphanenin Bursa Belgeligi bölümüne konularak Bursa ve çevresinde yaşayanların ve Bursa üzerine çalışan araştırmacıların belgelere daha kolay ulaşması sağlanmıştır.

¹⁵² Mefail Hızlı, "Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S.1, 2003, s.367-368.

¹⁵³ Kamil Kepecioğlu, **Bursa Kütüğü**, C.1, BBYEK, (Bursa Belediyesi Yazma Eserler Kütüphanesi) Genel no:4519-4522, s. 327.

¹⁵⁴ Kazım Baykal, **Bursa ve Anıtları**, İstanbul, 1982, s.5.

¹⁵⁵ Hızlı, **a.g.m.** s. 369.

Bursa Şer'iyeye Sicilleri içinde Bursa'nın ilçeleri olan Mustafa Kemal Paşa, Orhaneli, İznik, İnegöl, Mudanya ve Gemlik ile Bilecik'in Söğüt ilçesine ait müstakil olarak tutulmuş mahkeme sicilleri bulunmaktadır. Bu listede 34'ü Mustafa Kemal Paşa'ya, 21'i Mudanya'ya, 21'i İnegöl'e, 9'u Gemlik'e, 4'ü İznik'e, 2'si Orhaneli'ye, 9'u da Bilecek'in Söğüt ilçesine ait olmak üzere toplam 100 mahkeme sicili yer almaktadır.¹⁵⁶ 798'i Bursa merkezine ait olan toplam 893 adet numaralı defter ve numara verilmemiş olan 169 defter ile Bursa Şer'iyeye Sicilleri'ne ait defter sayısının 1062 adet olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁵⁷ Numaralı defterler, boy sırasına göre, "A", "B", "C" ve "D" biçiminde gruplandırılmıştır. Bursa Mahkeme Sicilleri'ne ait en eski defter, A 199 / 808 numaralı olup 860 – 891/ 1455-1486 yıllarına aittir. En yenisi ise İznik ve köylerinin 1342 / 1923 yılı olaylarını içeren D 37 numaralı defterdir.¹⁵⁸ Yaklaşık beş yüz yıllık bir süreci kapsayan şer'iyeye sicilleri, bu süreçte Bursa'nın sosyal, ekonomik, kültürel, demografik yapısında meydana gelen değişimleri inceleme olanağı sunmaktadır.

Şer'iyeye sicilleri, kadıların geniş yetkilere sahip olduğu Osmanlı mahkemelerinde görülen davaların, kaydedildiği defterlerdir. Bu defterlerde, kadıların görev alanlarına giren; vakıfların kuruluş amacı, yöneticileri ve şartlarının yer aldığı vakfiyeler, vakıf malları üzerinde gerçekleştirilen alım-satım, kiraya verme ya da vakfa ait yapılarda gerçekleştirilen tamirat işleri de yer alır. Osmanlı kadısının pazar yeri belirleme, fiyat biçme, esnafı denetleme, vergilerin toplanmasını sağlama gibi iktisadî hayata dair görevleri de vardır. Osmanlı kadısı, aile hayatını ilgilendiren, evlenme, boşanma, mehr bağlama, boşanma halinde mihrin tahsil edilmesi konularında da yetkilidir. Kadının görevleri, toplumsal hayatın her alanını, ekonomik ilişkilerin her yönünü kapsayan oldukça geniş bir sahayı ilgilendirmektedir. Kadı, aynı zamanda merkezle taşra arasında, yöneticiler ile halk arasında köprü görevi görmektedir. Kadının yetkilerinin bu denli geniş olmasının en temel nedenleri, toplumsal düzenin korunması, ekonomik ilişkilerin devletin ve kişilerin yararı doğrultusunda kurulması ve devam etmesi, aile hayatının toplumun devamını sağlayacak şekilde sürmesi; aile birliğinin bozulması halinde kadının ve çocukların mağdur olmasını engellemek olarak görülebilir. Görev ve yetkilerine bakıldığında, kadının Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve idarî yapısının temel taşlarından olduğu görülmektedir.

---

¹⁵⁶ Hızlı, **a.g.m.** s.372.

¹⁵⁷ Salih Pay, **Bursa İvaz Paşa Külliyesi**, Uludağ Üniversitesi Doktora Tezi, 1996, s.21 (1062 sayısına, Salih Pay tarafından 32'si Mustafa Kemal Paşa, 22'si Mudanya, 20'si İnegöl, 10'u Gemlik, 11'i Söğüt, olarak verilmiş olan sayı esas alınarak ulaşılmıştır.)

¹⁵⁸ Hızlı, **a.g.m.** s.369.

Kadının sahip olduğu yetkiler, her açıdan güvenli, adaletli bir yapı kurmak, bunun devamını sağlamak için verilmiştir. Ancak, insanoğlunun huzurlu, güvenli ve adil bir düzeni bugün dahi kuramadığı göz önüne alındığında sorunsuz, güvenli ve adil bir düzenin var olduğu bir zaman diliminin yaşanmadığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin toplumsal, ekonomik yapısında da aksaklıklar, sorunlar yaşanmıştır. Adaletsizliğin su yüzüne çıktığı, toplumda huzurun kalmadığı, güvenlik kaygılarının yaşandığı dönemler de olmuştur. Bu dönemlerde yaşananlar çoğu zaman halkın tepkisine neden olmuş, halk bazen kişileri şikâyet etmiş bazen de tepkisini farklı eylemlere başvurarak göstermiştir. Halkın şikâyetlerinde de gittiği yer kadı olmuştur. Toplumsal düzen de meydana gelen aksaklıklar nedeniyle mağdur olan halk, şikâyetini kadı huzurunda dile getirirken, bazıları da sorun her ne olursa olsun, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, farklı yollara başvurmuştur. Bu kişiler de suçlu sıfatı ile kadı huzuruna çıkarılmıştır. Gerek şikâyet içeren gerekse işlenen suçlara dair kayıtlar, şer'îye sicillerindeki yerini almıştır.

Şer'îye sicilleri arasında yer alan kayıtlarda işlenen suçlar ve suçlarla ilgili olarak görülen davaların tarafları, şahitleri de yer almaktadır. İşlenen suçların başında hırsızlık, yaralama, adam öldürme gibi suçlar gelmektedir. Belirtilen suçlar, hırsızlık dışındakiler, temelde şiddet eylemi olarak kabul edilmektedir. Şiddet ise, tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Bunun nedeni, şiddetin kişiden kişiye, toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişebilmesi, farklı şekillerde değerlendirilmesidir.

Bu nedenle ikinci bölümde şiddet tanımlarına, şiddetin psikolojik ve boyutlarına yer verilecektir. Osmanlı toplumunda şiddet eylemleri, mahalle yapısı bağlamında ve 17. yüzyıl başlarının sosyal, ekonomik koşulları göz önünde bulundurularak ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

ŞİDDET OLGUSU VE OSMANLI TOPLUMUNDA ŞİDDET

2.1. ŞİDDET OLGUSU VE GÜNCEL ŞİDDET TANIMLARI

Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'e göre yeryüzündeki ilk şiddet eylemi, Hz. Adem'in küçük oğlu Habil'in kardeşi Kabil tarafından öldürülmesidir. Museviler'in, Hristiyanlar'ın ve Müslümanlar'ın kutsal kitaplarında Habil ile Kabil'den söz edilmesi, şiddetin ilk insandan beri var olduğunu ve evrensel bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Yeryüzündeki varlığı insanın varlığıyla başlayan, her geçen gün biraz daha artan, giderek toplumsal hayatta daha büyük sorun haline alan şiddet, günümüzün en önemli sorunlarından biridir. Şiddetin nedenlerinin araştırılması, şiddetin önlenmesi için neler yapılması gerektiği hususunda farklı görüşler, farklı çözüm yolları önerilmekte ve bu konu üzerinde tartışmalar gerçekleştirilmektedir.

“Şiddet çözülmesi gereken bir sorundur” bu doğru bir yaklaşımdır. Ancak şiddeti çözmek için şiddetin ne olup ne olmadığını bilmesi gerekmektedir. Şiddete çözüm bulmanın ilk adımı: şiddeti doğru tanımlamak, sınırlarını doğru çizmektir. Bu ise, neredeyse şiddete çözüm bulmak kadar zor bir iştir.

Bunun en temel nedeni, şiddetin evrensel bir olgu olmasına rağmen göreceli bir kavram olmasıdır. Bir kişi, toplum ya da kültür tarafından şiddet olarak kabul edilen bir davranış, bir diğeri için olağan bir davranış olarak kabul edilebilir. Bu güçlüğü rağmen “şiddet” denince ilk akla gelen, karşı tarafa fiziksel zarar vermek olmaktadır. Fiziksel zararı, sözlü saldırılar, kişinin temel hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar izlemektedir.

Şiddet kavramı, ana özellikleri ne olursa olsun, zamana ve topluma göre değişiklik göstermektedir. Osmanlı dönemindeki şiddet ile günümüz Türkiye'sindeki şiddet kavramı aynı olarak değerlendirilmemelidir. Zira zamanla toplumlar değiştiği gibi, normları da doğal olarak değişmektedir.¹ Genel olarak bakıldığında, insanın olduğu her yerde şiddetin var olduğu görülmektedir. Baskı, eziyet, sindirme, korkutma, öldürme, cezalandırma ve bunların yanı sıra başkaldırı, her toplumda derece derece ama sürekli bir biçimde günlük

---

¹ Artun Ünsal, “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, *Cogito Dergisi*, S. 6-7, s.31.

yaşamın bir parçası olma özelliğini korumaktadır.² Şiddet, yaralama; zarar verme ya da bireyi ve toplumu etkilemeye yönelik bir harekettir. Şiddet genellikle gayri meşru güç kullanma olarak da düşünülmektedir. Gayri meşru güç kullanımının, siyasi düşünürlere, ordu ve polise göre farklı anlamlar ifade etmesi, şiddetin tanımlanmasını daha da güçleştirmektedir.³

Şiddetin kelime anlamına ve kökenine bakıldığında, Arapça'dan Türkçeye geçmiş bir isim olduğu görülmektedir. Arapça'da "şed'den" şeklinde okunmakta olup, Türkçede "şiddet" olarak okunur. Şiddet, Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde şu anlamlara gelmektedir: Sertlik, katılık, sıkılık, fazlalık, inandırma, sözle yola getirme yerine kaba kuvvete başvurma.⁴

Kamus-ı Türkî de ise, "şiddet; sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak geçmektedir. "Şedid" ise sert, katı ve şiddetli demektir.⁵ "Şeddat" da sertlik kızgınlığı ile tanınan ünlü eski Yemen hükümdarının adıdır. Ali Püsküllüoğlu'nun Türkçe Sözlüğü'nde şiddetin karşıt tutum ve görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, sert davranma, sertlik gibi günümüzde kazandığı yeni anlamlarına da yer verilmektedir. "Şiddet olayları" ise, insanları sindirmek, korkutmak için yaratılan olay ya da girişimler" olarak tanımlanmıştır.⁶

Yabancı dillerde örneğin Fransızca'da şiddet (violence): bir kişiye, güç ve ya baskı yoluyla isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak; şiddet uygulama eylemi, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma ve yaralama olarak tanımlanmaktadır. Violence sözcüğü Fransızca'ya Latince Violentia aracılığıyla girmiştir. Violentia şiddet, sert ya da acımasız kişilik, güç anlamında kullanılmaktadır. Violare ise, şiddet kullanarak hareket etmek anlamına gelmektedir. Bu sözcüğün kökeni olan "vis", çeşitli anlamlarının yanı sıra güç, erk, şiddet, bedensel gücü simgelemektedir. Eski Yunanca'daki "bia" kelimesi de, bedensel güç kullanımı ve kullanan anlamlarına gelmektedir.⁷

Oxford English Dictionary, 'şiddet' sözcüğünün yalnızca kullanım alanının bile çok geniş olduğunu belirtmektedir. Bu kullanımlar arasında, 'bedene zor uygulama', 'bedensel

² Ruşen Keleş - Artun Ünsal, "Kent ve Siyasal Şiddet", *Cogito Dergisi*, S. 6-7, 1996, s.91.

³ Muhammed Çakır, *İslam Hukuku Açısından Şiddet ve Terör Olgusu*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Adana, 2007, s. 22.

⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca ve Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, s. 997.

⁵ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 13.b. Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004, ss.661-662.

⁶ Ünsal, *a.g.m.* s.29.

⁷ Ünsal, *a.g.m.* s.30.

zedelemeye neden olma, kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama, bozma ya da uymama, rahatça gelişmesini ya da tamamlanmasını engellemek üzere bazı doğal süreçlere, alışkanlıklara vb. yersiz kısıtlamalar getirme, anlamın çarpıtılması, büyük güç, sertlik ya da haşinlik, kişisel duygularda sertlik ve tutkulu davranışlara ya da dile başvurma bulunmaktadır. Bunlar şiddetin yalnızca olumlu yönleridir. Şiddetin en etkili biçimleri belki de, göstergelerin ya da temsil edici yanların bulunmasıyla ortaya çıkar. İşsizler, öğrenciler ya da kadınlar gibi niteliksiz damgası yiyenlerin, belli etkinliklere ve söylemlere katılmalarına getirilen kısıtlamalar gibi.”⁸

Farklı tanımlarına rağmen şiddet, “güç kullanmak”, “bir işi zorla yaptırmak” “insanlara zarar vermek” insanları istemi dışında adım atmaya zorlamak” olarak tanımlanabilir.⁹

Farklı kültürlerde farklı şekillerde tanımlanması, ortak bir şiddet tanımının oluşmasını güçleştirmektedir. Bu güçlüğe rağmen Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan şiddet tanımı genel olarak kabul görmektedir. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır.”¹⁰

Şiddet kavramı birçok düşünür tarafından da ele alınmıştır. Michaud’a göre geniş anlamda şiddet, karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı, doğrudan, dolaylı veya dağınık olarak diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne ya da ahlaki ve manevi bütünlüğüne, mallarına, simgesel ve sembolik kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet var demektir. Berger ise şiddeti, bir tür kendini beğenme ve saldırgan bir tutum sergileme olayı ve tıpkı birçok saldırı olayında olduğu gibi belli bir gerilimle ilintili olarak açıklamaktadır. Batılı bazı bilim adamları, şiddete büyük ölçüde, cinsel gerilimin ve cinsellikle ilintili diğer olayların neden olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla, cinsel baskı, toplumumuzda ve televizyonlarımızda görülen şiddet olaylarının çoğunun bilinçaltından dışa vurulmasıyla meydana gelmektedir. Şiddetin son derece yaygın olması, onun toplumsal yapıyla

---

⁸ Mark Hobart, “Şiddet ve Susku; Bir Eylem Siyasetine Doğru”, çev. Yurdanur Salman, **Cogito Dergisi**, Sayı 6-7, 1996, s.52.

⁹ Bülent Sönmez, “İnanç, Değer ve Şiddet”, **Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Felsefe Günleri Bildirisi**, Mayıs-2007, s. 38.

¹⁰ Arın, **a.g.m.** s.305-312, Nuran Güler, Hatice Tel, Fatma Özkan Tuncay, “Kadının Aile İçinde Yaşanan Şiddete Bakışı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. 27, S.2, 2005, s.51.

yakından ilişkili ve bazı önemli, köklü toplumsal hastalıklarımızın bir göstergesi olduğunu kanıtlamaktadır.¹¹

Fenomenolojik açıdan bakıldığında şiddet, kuvvete yakındır. Çünkü bütün başka alet-edevat gibi şiddetin araçları da doğal kuvveti çoğaltmak amacıyla tasarlanır ve kullanılır; ta ki gelişimlerinin son safhasında doğal kuvvetin yerine geçer hale gelinceye değin.¹²

Şiddet bir grubun veya bireylerin başkalarının bedenlerine karşı yönelttiği fiziksel güç kullanımı olarak da ele alınmıştır. Burada, karşı tarafa yönelen bir şiddet eylemi söz konusudur. Diğer taraftan şiddet, bireyin kendi kendine yöneltmiş olduğu bir biçime de bürünebilmektedir. İntihar ya da gönüllü ötenazi de bu duruma örnek verilebilir. Ayrıca, bütün bir grubun ya da bazı bireylerin ciddi yaralanmalarla sonuçlanan bilinçli ya da yarı bilinçli cesaret gösterileri, birey ya da grupların kurumsal kaynaklı ihlalleri gibi aşırı uç örneklerle de rastlanabilir. Ancak her durumda şiddet, şiddete maruz kalanın “ötekiliği” kabul edilen, saygı gören bir özne olmaktan çıkarılıp sadece potansiyel olarak bedenine zarar verebilecek, hatta ortadan kaldıracabilecek bir nesne olarak ele alındığı ilişkisel bir eylemdir. Bazı spor faaliyetlerinin ve hatta müzik türlerinin de, bireyleri kendi kendilerine ya da başkalarına karşı şiddet kullanmaya ittiği, hatta açıkça bireyleri teşvik ettiği bilinmektedir.¹³

Şiddetin tipolojisi konunun anlaşılması açısından önemlidir. Chesnais, şiddeti, “özel” ve “kolektif” şiddet olmak üzere iki şekilde ele almıştır. “Özel” başlığı altında suç, intihar ve kazalar sayılmaktadır. Kolektif şiddet başlığı altında ise, devlet terörizmi ve Batılı devletlere karşı girişilen terörist eylemler sayılmaktadır. Williams, kolektif şiddeti bireysel şiddetten ayırt etmektedir. “İç savaşlar, devrimler, gerilla savaşları, ayaklanmalar, isyanlar, siyasal tasfiyeler, soykırım, şiddet içeren grevler, düzenin korunması için keyfi zor kullanılması, planlı katliamlar, başkaldırımlar, siyasi idamlar ve suikastlar”, kolektif şiddet içinde yer alırlar. Cinayet, yaralama, tecavüz, saldırı, yıkıcılık ile bireylere ve mülkiyete karşı yapılan saldırılar da bireysel şiddet içerisinde değerlendirilmektedir.¹⁴ Bugün yapılan şiddet tanımlarında ve şiddet sınıflandırmalarında

---

¹¹ Çakır, a.g.t. s.23.

¹²Hannah Arendt, **Şiddet Üzerine**, çev. Bülent Peker, İletişim Yayınları, 2.b. İstanbul, 2003, s.59.

¹³ Çakır, a.g.t. s.24.

¹⁴ Çakır, a.g.t. s.24-25.

çağın getirdiği, düşünsel, siyasal, gelişmeler dikkate alınarak farklı tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapılmaktadır.

Sulhi Dönmezer, şiddeti “gücün, kuvvetin hukuka aykırı olarak kullanılması” olarak tanımlamaktadır. Öyleyse şiddet kuralla zıtlaşan insana özgü eylemdir. Şiddete başvurmada, toplumsal normlara, hukuk kurallarına saldırı niyeti, kastı vardır. Bu nedenle, örneğin, dikkatsizce trafik kurallarını ihlal ederek yaralanmalara, ölümlere neden olan kimsenin taksirli eylemi, şiddet sayılmaz. Yine aynı nedenle, cebir ve kuvvetin savaş kuralları çerçevesinde kullanılması şiddet değildir. Kolluğun (güvenlik kuvvetlerinin), kanunların tanıdığı sınırlar içinde kalarak görevi gereği kullandığı kuvvet, şiddet oluşturmaz. Kanunların tanıdığı sınırın güvenlik güçlerince aşılması halinden sonra yapılan uygulamalar, şiddettir.¹⁵

Doğu Ergil de şiddetin suça yönelik olup olmamasına göre bir sınıflandırma yapmıştır. Ergil, cinayetler, hırsızlık, silahlı saldırı veya soygun, tecavüz, soykırım, etnik temizlik ve sömürgeleştirmenin suç sayılan şiddet örnekleri olduğunu söylemektedir. Ama birçok ülkede toplumun kültürel değerlerinden ve toplumsal geleneklerden kaynaklanan, suç sayılmayan dolaylı şiddet biçimleri bulunmaktadır. Devamlı enflasyon, kronik yoksulluk, eğitimsizlik, yönetimde kayırma, yolsuzluk yaygın trafik kazaları, çevre kırımını, ekonomik gücü planlamamak ve ya siyasal nedenlerle köy kökenli yüz binlerce insanı göçe zorlamak ve onları kültür şoklarının kucağına atmak dolaylı şiddet örneklerinden bazılarıdır.¹⁶

Doğu Ergil’in verdiği dolaylı şiddet örneklerinden birçoğunun dolaylı da olsa şiddet olup olmadığı veya suç kapsamına girip girmediği başlı başına bir tartışma konusudur.

2.2. ŞİDDET TÜRLERİ

Artun Ünsal’ın Fransız araştırmacı Jean-Claude Chesnais’in uluslararası polis örgütü Interpol’ün sınıflandırmasını esas alarak yaptığı tipolojisinde yer alan şiddet türlerine, günümüzün koşullarında etkisini arttıran kronik enflasyon, pahalılık, işsizlik gibi

¹⁵ Sulhi Dönmezer, “Çağdaş Toplumda Şiddet ve Mafya Suçları”, **Cogito Dergisi**, S.6-7, 1996, s. 215.

¹⁶ Doğu Ergil, “Şiddetin Kültürel Kökenleri”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S.399, Şubat 2001, s.40, Bekir Kocadaş, Öge Özgür, Mahmut Özbulut, **Gençlik ve Şiddet**, 1.b. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2010, s.34.

sorunları da ekleyerek yaptığı tipoloji, şiddet suç ve şiddet ilişkisini daha ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır.

Artun Ünsal, özel şiddet ve kolektif şiddet başlıkları altında şiddeti türlerine ayırmıştır:

I. Özel Şiddet

1. Cürümsel Şiddet:

- a. Ölümcül: Cinayetler, suikastlar, zehirlenmeler, idam v.b.
- b. Bedensel: İsteyerek darp ve yaralama
- c. Cinsel: Irza geçme, hem bedensel hem de psikolojik yıkımı olan şiddet türüdür.

2. Cürümsel Olmayan Şiddet:

- a. İntihar: İntihar ve intihar teşebbüsü
- b. Kaza: Trafik kazası dahil, ama kişiden kaynaklanan, bir kasıt yok

II. Kolektif Şiddet

1. Grup Şiddeti

- a. Grubun bireylere karşı şiddeti: Terör, medya terörü
- b. Grubun kendi içinde şiddet: Aşiret kavgası, toplu intihar, örgüt kavgası
- c. Grubun karşı gruba şiddeti: Kan davası, aşiretler arası savaş, stadyum ya da taraftar kavgası, mafyalar arası hesaplaşma, karşıt gruplar arasında terör, grev, ırk ayrımı
- d. Grubun iktidara karşı şiddeti: Terör, siyasal ya da mafya terörü, başkaldırı, sokak çatışması, iç savaş, genel grev, gerilla savaşı, ihtilal.

2. Devlet Şiddeti:

- a. Devlet Terörü: İnsan hakları ihlalleri, baskı, tek yanlı propaganda, soykırım, ırk ayrımı.
- b. Endüstriyel Şiddet: İş kazalarının sıklığı, çalışma koşullarının sağlıksızlığı, yetersiz sağlık ve güvenlik koşulları, aşırı gürültü, tehlikeli iş yeri örneğin atom santrali
- c. Uluslararası Şiddet: En son keredede şiddet (savaş), ve daha etkili olan uluslararası terör.

Ancak bazı eylem, uygulama ve idari düzenlemeler birey ve toplum için tehdit unsuru oluşturmakla birlikte şiddet sayılmamaktadır.

1. Trafik Korsanlığı: Sarhoşluk, kasıtlı kural ihlali
2. Mala Zarar: Sindirmek ve korkutmak amacıyla
3. Kronik Enflasyon: Pahalılık, işsizlik.
4. Uluslararası Gücün Diğerleri Üzerinde Şiddete Dönüşmesi: Zorla peyk devlet haline getirme, eski Sovyetler Birliği ve komşu sosyalist ülkeler örneği, ham madde kaynaklarının denetimi, dış ticaret hadlerinde aşırı dengesizlik, askeri müdahale ve geçici işgal, ABD'nin Granada, Vietnam, Irak, Afganistan işgalleri vb. Ayrıca, ABD'nin IMF ve Dünya Bankası vasıtasıyla, gelişmekte olan ülkeler üzerinde ekonomik baskı oluşturması ve bu yolla onları kendilerinin birer “peyk devleti” haline getirme çabaları sayılabilir.¹⁷

Şiddet tanımlamalarında öne çıkan en temel eylemler, kişiye fiziksel zarar verme, yaşam hakkına kast etme, kişiyi toplum önünde küçük düşürmeye, saygınlığına ve kişiliğine gölge düşürmeye yönelik sözler söylemektir. Kişiyeye verilen bu tür zararların dışında da uygulanan bazı eylemler, şiddet eylemi olarak görülebilir. Kesin kabul görmemesine, çoğu zaman şiddet tanımının kapsamına girmemesine rağmen, kişinin içerisinde yaşadığı ekonomik, sosyal, kültürel çevrenin olumsuz etkileri, devletlerin uyguladığı politikaların, demokrasi ihlallerinin olumsuz sonuçlarını da şiddet eylemi olarak nitelemek mümkündür. İletişim araçlarının oldukça yaygınlaştığı ve etkin kullanıldığı, internetin her geçen gün daha fazla kullanıcıya ulaştığı günümüzde, bu yollarla gerçekleştirilen bazı eylemleri de şiddet eylemi olarak nitelemek yanlış olmaz. Bir kişinin özel hayatına dair bilgi ya da belgelerin kişinin izni olmadan yayınlanması, kişinin iradesi dışında gelişen ya da yakınları tarafından gerçekleştirilen olumsuzlukların kişiye mâl edilerek toplumsal saygınlığının zedelenmesi, iletişim araçları ve internet kullanılarak gerçekleştirilen en basit ve en sık rastlanan şiddet eylemleridir. İletişim araçları ve internet yoluyla uygulanan bir başka eylem de kişinin düşüncelerinden, davranışlarından dolayı maruz kaldığı ve giderek daha tehlikeli boyutlara ulaşan şiddettir. Bir kişinin anayasa ile güvence altına alınan düşünce özgürlüğüne dayanarak açıkladığı görüşleri, mesleğinin gereği olarak yerine getirdiği davranışları, farklı yayın organlarında farklı şekillerde yorumlanarak kişileri hedef göstermeye kadar varan bir başka şiddet eylemidir. İletişimin ve teknolojik olanakların gelişmesiyle birlikte şiddet tanımının kapsamı da genişlemeye başlamış, şiddeti yeniden tanımlama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Şiddet, kişinin beden

---

¹⁷ Ünsal, a.g.m. s.35.

bütünlüğüne, kişilik haklarına, toplum içerisindeki saygınlığına kastedilerek, gerçekleştirilen fiziksel ve sözlü saldırı eylemleri, toplumsal, ekonomik, kültürel hayatta devlet ya da toplumun diğer unsurları tarafından uygulanan baskı, ayrımcılık ve hak ihlalleri ile medya yoluyla kişinin anayasal hakları göz ardı edilerek gerçekleştirilen kişinin anayasal özgürlüklerini, toplumsal hayattaki eylemlerini kısıtlamaya ve kişiyi bu eylemlerden bunlardan alıkoymaya yönelik; toplumu kişiyle ilgili olarak olumsuz düşüncelere sevk ederek toplumdan dışlanmasına ya da toplumun bir kesimi için hedef haline gelmesine neden olarak kişi için olumsuz sonuçlar doğurabilecek davranışlardır.

Farklı şekillerde tanımlanmasına, farklı şekillerde ortaya çıkmasına, farklı şekillerde algılanmasına rağmen şiddetin ilk akla getirdiği eylemler, baskı, zor kullanma, fiziksel zarar verme, sözle ya da davranışlarla gerçekleştirilenlerdir. Şiddet eylemlerini uygulayan kişilerin tek bir amacı ya da sebebi yoktur. Şiddet eylemlerini gerçekleştirenler, bu eylemlerini farklı amaçlara, farklı nedenlere dayandırmaktadır.

Bir kavga sırasında birini yaralayan kişi, kendisine küfür edildiği için böyle bir eylemde bulunduğunu söylerken, bir başka yaralama eyleminde bulunan kişi, yakınlarını koruma amacıyla olduğunu söyleyebilmektedir. Gazetelerin üçüncü sayfalarında gördüğümüz ve her geçen gün biraz daha artan “töre cinayetleri”, ya da “namus cinayetleri” olarak adlandırılan, özellikle kadına karşı gerçekleştirilen şiddet eylemlerinde bulunan kişiler, çoğu zaman bu eylemlerini bir zorunluluk olarak görmektedir. Kişi bu zorunluluğu yerine getirmediği takdirde, saygınlığını kaybedecek ve sosyal çevresi tarafından dışlanacaktır. Bir insanı, annesini ya da kız kardeşini öldürmeye iten temel güç, yaşadığı sosyal çevrenin değer yargıları olmaktadır. Toplumun şiddete yönelten etkisi sadece töre cinayetlerinde değil, çocukluktan itibaren hayatın her döneminde kendisini göstermektedir. Özellikle okullarda gerçekleşen ya da okul çağındaki çocuklar tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin nedeni, arkadaşlar arasında kabul görmek, kendini ispatlamak olabilmektedir.

Bir başka açıdan bakıldığında ise, şiddete maruz kalan kişilerin şiddet uygulamaya daha fazla meyilli oldukları görülmektedir. Dünyanın birçok yerinde şiddete en fazla maruz kalan kadınlar, kendi çocuklarını yaramazlık yaptıkları gerekçesiyle dövmekte ya da öldürmeye varan eylemlerde bulunabilmektedir. İşyerinde sözlü ya da fiziksel şiddete uğrayan, yaptığı iş ve kazancı nedeniyle çevresi tarafından küçük görülen, geçim sıkıntısı

çeken bir baba, söz konusu nedenleri gerekçe göstererek çocuklarının, eşinin ve kendisinin hayatına son verebilmektedir.

Gündelik hayatın içinde farklı nedenler ve farklı amaçlarla kendini gösteren şiddet kavramı, tarihsel süreç içerisinde de farklı nedenler ve amaçlarla yer almıştır.

Şiddet farklı açılardan ele alındığında, insanın eylemlerinin sadece tek bir nedene bağlı olarak ortaya çıkmadığını ileri sürerek bu nedenleri değişik boyutları ile ele alan, kişinin zihinsel ve ruhsal süreçlerini ve yapılarını esas alarak inceleyen psikolojik boyutuna öncelik vermek doğru bir yaklaşımdır.

2.3. ŞİDDETİN PSİKOLOJİK BOYUTU

Şiddet, psikolojik boyutuyla ele alındığında saldırganlık kavramı öne çıkmaktadır. Saldırganlık, hakim olmak, yenmek, yönetmek amacı ile güçlü, şiddetli, etkili bir hareket, fiil, işlem; bir işi bozma, engelleme, boşa çıkarmaya, karşı düşmanca, yaralayıcı, hırpalayıcı veya tahrip edici (yıkıcı, yok edici) amaç taşıyan bir davranış olarak tanımlanmaktadır.¹⁸

Güç ve saldırganlık kavramları şiddetle doğrudan ilişkili olup, gücün birey, gruplar ya da daha genel anlamı ile toplumsal temelde zarar verici nitelikte saldırgan bir eğilim içinde kullanılmasına, genel olarak şiddet denmektedir.¹⁹ Şiddet, bütün canlılarda ortak olan bir içgüdü, dürtü olarak kabul edilen saldırganlığın,²⁰ bireysel ya da toplumsal boyutta bir başkasına zarar verecek şekilde dışa vurulması olarak da tanımlanabilir.

Farklı psikoloji yaklaşımları şiddet ve saldırganlık olgusunu farklı yönleriyle ele almış ve farklı şekillerde tanımlamıştır. Psikanaliz kuramının kurucusu Sigmunt Freud²¹ içgüdülerin zihin üzerinde somatik ve biyolojik talepleri temsil ettiğini söyleyerek, içgüdüleri yaşam ve ölüm içgüdüleri olmak üzere ikiye ayırmıştır. Freud, yaşam içgüdülerinin bireysel yaşamın ve insan ırkının sürekliliğini sağladığını, ölüm içgüdülerinin de insanın yıkıcı ve kendi kendini yok etmeye çalışan içgüdüleri olduğunu söylemiştir. İnsanın gösterdiği saldırgan davranışları da ölüm içgüdülerine dayandırmıştır. Ölüm içgüdüleri, dışa yönelik etkinleştirilmişse kendinden çok başkalarını yıkıma uğratma

---

¹⁸ Yavuz Erten - Cahit Ardalı, "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", **Cogito Dergisi**, S.6-7, 1996, s.143. Sezer Ayan, "Şiddet ve Fanatizm", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2, s.193.

¹⁹ Sezer Ayan, "Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocuklarda Saldırganlık Eğilimleri", **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, S.8, 2007, s.207.

²⁰ Özcan Köknel, **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1996. s.27.

²¹ M.Kerem Doksat-Bariş Önen, "Sigmunt Freud", **Yeni Symposium**, C.42, S.2, 2004, s.62.

eğilimleriyle ve saldırgan davranışlarla açıklanabilmektedir. Organizma, ölüm içgüdüsünü kendine yönelttiğinde, kişinin intihar etmesine neden olabilmektedir. Özetle, Freud'a göre saldırganlık, insanın kendine yönelik saldırgan eylemlerini dış dünyadaki başka objelere yöneltmesi olarak tanımlanabilir.²²

John B. Watson tarafından kurulan, Ivan Petrovich Pavlov, Edward L. Thorndike, Edwin R. Guthrie, Clark L. Hull ve B. F. Skinner temsilcileri arasında yer aldığı davranışçılık kuramı, yalnızca gözlenebilen, somut, bilimsel yöntemlerle ölçülebilen, objektif olarak değerlendirilebilen davranışlar dikkate alınır; gözlenemeyen, somut olarak ölçülemeyen ve bilimsel yöntemlerle objektif olarak değerlendirilemeyen, his, güdü, duygu, düşünce gibi içsel yaşantılar ve bilişsel davranışları reddeder. Bu görüşe göre, davranışlar, çevrenin etkisi, şartlanma ve öğrenme ile gerçekleşmektedir. Pavlov ve Skinner, davranışlar, ödül ve cezanın etkili olduğu klasik ve operant şartlanma sonucu öğrenilmektedir.²³

Albert Bandura'nın kurucusu olduğu sosyal öğrenme kuramında, davranışlar olası sonuçlarına göre belirlenir. Çocuk, iyi ve kötü davranışları, çevresindekileri gözlemleyerek ya da taklit ederek öğrenir. Çocuğun ebeveyni, öğretmenleri, arkadaşları ve yaşadığı çevre, hem model olma ve taklit bakımından hem de ödül ve ceza mekanizmalarını işletenler olarak önemlidir. Bu kişilerin çocuğun özdeşim kurduğu kimseler olması, bu kişilerin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Çocuk, kültürel normları, doğru veya yanlış değerler, pekiştirilen ve kabul edilen davranışlar olarak içselleştirir.²⁴

Kişi şiddet ve saldırganlık eylemlerini annesinden babasından, arkadaşlarından, içinde yaşadığı çevreden öğrenir ve bunların toplumda nasıl karşılandığı, sonuçlarının neler olduğuna bakarak bu eylemleri içselleştirir. Şiddet eylemlerinin olumlu karşılandığı, bir ortamda, şiddet bir sorun olmaktan öte, bir çözüm aracı olarak meşrulaştırılır.²⁵

Şiddet eylemlerinin ortaya çıkması, farklı kuramlar tarafından farklı kaynaklara bağlanmıştır. Kişinin iradesi, formal ya da informal eğitim yoluyla kişilikte gerçekleşen değişimler, kişinin kendini gerçekleştirme gibi kavramlar dikkate alındığında şiddet

---

²² Raşit Avcı, **Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri Öfke ve Öfke İfade Tarzı Açısından İncelenmesi**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı YL Tezi, 2006, s.16.

²³ Yener Özen, "Etik mi? Ahlâk mı? Modernite mi? Medeniyet mi?" **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 5, Nisan 2011, s.65. Aslı Zülal, "Çağımıza Özgü Bir Sorun mu Şiddet?", **Bilim ve Teknik Dergisi**, S.399, Şubat 2001, s.37-38.

²⁴ Özen, **a.g.m.** s.66.

²⁵ Faruk Kocacık, "Şiddet Olgusu Üzerine", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.2, S.1, 2001, s.4, Ergil, **a.g.m.** s. 40.

eylemlerinin ortaya çıkışının tek başına içgüdülerden, ödül veya cezadan, sosyal çevreden kaynaklandığını söylemek doğru değildir. Kişilik özellikleri dışında, kişinin içinde yaşadığı sosyal çevre ve bu çevrenin yapısı da şiddet eylemlerine başvurmada etkilidir. Bu durum, şiddetin sosyal boyutlarıyla ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

2.4. ŞİDDETİN SOSYAL BOYUTLARI

Şiddet, farklı toplumlarda farklı nedenlerden dolayı ve farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, toplumların kültürleri ve sosyal yapılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Günlük hayatta karşılaştığımız bireysel ve toplumsal şiddet olaylarının arkasında insanlık tarihi boyunca süregelen birikimlerin olduğu çoğu zaman göz ardı edilir. Oysa, günlük hayatta karşılaşılan, haberlere yansıyan şiddet eylemlerinin geçmişten kaynaklanan nedenleri vardır. Ayrıca günümüz koşullarının yarattığı saldırganlık ve şiddet doğuran, şiddeti kışkırtan, besleyen ortamlar ve etkenler de söz konusudur.²⁶

Şiddet, kendiliğinden bir fenomen değil, bir toplumun ürünü eşitsizlik ve sosyal dışlanma ile karakterizedir. Sosyal ilişkilerin bozulması, sosyal yapıların (aile, okul, akran grubu, mahalle, adalet) rollerini yerine getirmediği çevre suçlu için uyarıcı hale gelir.²⁷

Şiddet, sosyal boyutuyla ele alındığında, toplumun kültürü, kültürün nesilden nesile aktarılmasını sağlayan aile yapısı ve ekonomik şartlarını da göz önüne almak gerekmektedir.

2.4.1. Şiddetin Sosyo-Kültürel Boyutu

Kişilerin içinde yaşadığı kültür, çoğu zaman şiddet olaylarına bakışını etkilemektedir. 1Mart 2004'te Güldünya Tören'in öldürülmesiyle bir kez daha Türkiye gündeminde yer alan "töre cinayetleri" ya da "namus cinayetleri" olarak adlandırılan ve kadınları hedef alan cinayetler işlenmektedir. Her türlü kanun ve ceza hiçe sayılarak, aile meclisi kararıyla gerçekleştirilen bu cinayetler, failer tarafından bir zorunluluğun yerine getirilmesi olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de şiddet ve kültür yan yana geldiğinde ilk akla gelenlerden biri de "kan davası" olmaktadır.

²⁶ Köknel, a.g.e. s.12, Kocadaş, vd. a.g.e. s.14.

²⁷Franz Vanderschueren, "From Violence to Justice and Security in Cities" **Environment and Urbanization**, 1996, 8; 93, s. 93.

2.4.1.1. Kan Davası

En kestirme tanımıyla kan davası, “kuşaklardan beri süregelen kültürel şiddet biçimlerinden biridir.”²⁸ Bir başka tanım, kan davasını “ kolektif şeref mücadelesinin en keskin aracı, bir bakıma bu mücadelenin en somut ve en gerçek yanı” olarak nitelendirmektedir. “Kan davası, ilkel hukukun ve hatta bazen de görece gelişkin bir hukuk sisteminin en yaygın konularından biridir. Hiç kuşkusuz bu olgu çok değişik kavramsal kategorilere de sokulabilir. Ancak, yine de en iyi şekilde, ait olduğu çerçeve içerisinde, yani etnolojik hukuk çerçevesi içerisinde ve onun temel bir ilkesi olarak tanımlanabilir. Bu ilkeye göre, tüm bir aile (bazen bir klan ya da kavim), bir üyesinin bir başka aileden (klandan ya da kavimden) birisini öldürdüğünde (bazen bir kadına tecavüz ettiğinde ya da onu kaçırdığında) o ailenin karşı saldırılarını ve misillemelerini hak etmiş olur.”²⁹

Gruplar arası ilişkilerde yabancı bir grubun üyesinden gelen ve haksız kabul edilen saldırıya karşı misilleme ya da tepki eylemi olarak, çok erken tarihlerde ortaya çıkmıştır. Tevrat'ta “Talion Yasası” yer alır. “Göze göz, dişe diş”. Kur'an'da da bu formül vardır ve kasıtlı cinayetle ilgili olarak, karşılıklık ya da oranlılığa dayalı kısas kurumunu getirir; suçludan başkasının öldürülmesini yasaklar. “kan bedeli” olan kişiye diyet karşılığı olası bir affin yolunu açık bırakır.³⁰

Türkiye’de kan davası bir kişisel adet geleneği olarak özellikle Akdeniz ve Ortadoğu tipinde, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde görülmektedir. Zaman zaman devlet, yerel yöneticiler, bürokratlar aracılığıyla tarafları barıştırma girişiminde bulunsa da genellikle barış kısa sürmektedir. Olayların hemen hepsinde alt grupların geleneksel normları ile global toplumun normları, arasında tam bir karşıtlık vardır. Devletin yasalarında suç kabul edilen kan davası bazı yerel topluluklarda suç olarak görülmeyecek aksine; görevden kaçınmak olarak görülecektir. Bu durum, grubun bireyi kınamasına ve düşman tarafından bireyin hor görülmesine sebep olacaktır. Tam anlamıyla aileler arası özel bir savaş olan kan davası, kırsal kesimler başta olmak üzere bir yaşam

---

²⁸ Kocacık, **a.g.m.** s.5.

²⁹ Erhan Kuçlu, “Evrensel Hukukun Aporia'sı Olarak Kan Davası Problemi”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi Prof. Dr. Adnan Güriz Anısına "**Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar - V**" Sempozyum İstanbul Barosu - HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul), Hayrettin Ökçesiz - Gülriz Uygur - Saim Üye, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2012, s.138.

³⁰ Artun Ünsal, “Anadolu’da Kan Davası”, çev. Niyazi Öktem, Emre Öktem, **Cogito Dergisi**, S.33, 2006, s. 31.bundan sonra “Kan Davası” olarak kısaltılacaktır.

biçimi halinde etkinliğini devam ettirmektedir. Kan davası özellikle Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz’de yaygınlığını korumaktadır.³¹

Grup dayanışmasının ayrılmaz bir parçası aile namusu sorunu ile sosyo-ekonomik egemenlik ve siyasal egemenliğin aynı ölçüde önem taşıdığı köy ortamında “sınırlı miktarda bulunan malların” paylaşımı için bir çekişmenin var olduğu da bilinmektedir.³²

Maddi varlıkların paylaşımı söz konusu olduğunda, kan davasının bir ekonomik dava olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Birbirlerini öldürmeye başladığında iki aile de güç yitirir. İki ailenin güç yitirmesi ve yavaş yavaş birbirlerini yok etmesi, söz konusu aileleri kıskanan, onların, sosyo-politik egemenliklerine ses çıkaramayanlar tarafından bir fırsat olarak görülmektedir. Bu sayede söz konusu ailelerin ellerindekilere sahip olmak isteyenler, görünüşte karşı olsalar da kan davasını kendi arzularına ulaşmak için bir fırsat olarak görüp iki tarafı da kışkırtırlar.³³ Bu durum, kan davasının bitmek yerine nesiller boyunca sürmesinin açıklayıcısı olmaktadır.

2.4.1.2. Aile İçi Şiddet

İnsanların bakım, beslenme ve güven duygusu gibi temel ihtiyaçlarının giderildiği, beden ve aklı koruyan ve geliştiren bir birim olan aile, bazen şiddetin beslendiği ve uygulandığı bir kurum olabilmektedir. Özellikle kadın ve çocuklar üzerinde bedensel ve ruhsal sorunlara neden olan aile içi şiddet toplumun bütün kesimlerini etkilemektedir. Aile içi şiddet, daha çok kadına ve çocuğa nadiren de yaşlılara yönelik olarak meydana gelmektedir.³⁴ Erkek tarafından kadına ve çocuğa uygulanan, aile içi şiddet, şiddetin en yaygın biçimidir. Dünya Sağlık Örgütü’nün 2002 yılında yayınlanan raporuna göre, aile ortamındaki şiddet, en fazla kadına yönelik olarak gerçekleşmektedir.³⁵

2.4.1.2.1. Kadına yönelik şiddet

Birleşmiş Milletler’in 20 Aralık 1993’te yayımlanan ”Kadına Yönelik Şiddetin Yok Edilmesi Bildirisi” kadına yönelik şiddeti; “cinsiyete dayalı ve kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik her hangi bir zarar ve üzüntü sonucunu doğuran ve ya bu sonucu doğurmaya yönelik özel yaşamda ve ya kamu yaşamında gerçekleşebilen her türlü

³¹ Ünsal, ”Kan Davası”, s.32.

³² Ünsal, ”Kan Davası”, s.202.

³³ Ünsal, ”Kan Davası”, s.51.

³⁴ Aliye Mavili Aktaş, “Aile İçi Şiddet” **Doğu Batı Dergisi**, S.43, Kasım, Aralık, Ocak 2007-2008, s. 151.

³⁵ Nuran Güler, vd. **a.g.m.** s, 51-52.

davranış, tehdit, baskı ve ya özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesi” olarak tanımlanmaktadır. Bildirinin 2. maddesinde şiddet biçimlerinin bu tanımla sınırlı olmadığı, sayılanların yanında kadına zarar veren her türlü geleneksel ve göreneksel uygulamaların da bu kavrama dahil olduğu vurgulanmıştır.³⁶

Tarihin her döneminde görülen kadına yönelik şiddet eylemleri ve her dönemde görülen şekliyle, kadının cinsel kimliği üzerinden gerçekleştirilen ırza geçme, iffetsizlikle suçlama, zina suçu atfetme ve bu suçlamaları neden göstererek öldürme, fiziksel zarar vermeye yönelik darb etme ya da kazancının gasb edilmesi, hakkının verilmemesi gibi eylemlerdir.

Özellikle, Doğu ve Ortadoğu, toplumlarında kadının şiddete maruz kalmasının toplumsal nedenlerinden biri, kadını erkeğin egemenliği altında gören, kadının davranışlarının sorumluluğunu erkeğe yükleyen ve erkek için bir onur meselesi haline getiren bakış açısıdır.

Farklı toplumlarda farklı toplumsal yapılarda benzer şekillerde ortaya çıkmasının ve kadına yönelik şiddetin bu denli yoğun hissedilmesinin en temel nedeni; erkek değerlerinin egemen olduğu bir düzenin hakim olması³⁷, bu düzeni ayakta tutmak, itaat sağlamak, güç dengesizliğini korumaktır.³⁸ Birçok toplumda ve toplumun birçok kesiminde görülen kadına yönelik şiddet eylemlerinin en sık gerçekleştiği kurum olan aile, kadının varlığı ile hayat bulan çocuğa da şiddet uygulamaktan geri durmamaktadır.

2.4.1.2.2. Çocuğa yönelik şiddet eylemleri ve çocuk istismarı

Çocuğun büyüme ve gelişmesini olumsuz yönde etkileyen her türlü davranış çocuğa yönelik şiddet olarak tanımlanmaktadır.³⁹ Çocuğa yönelik şiddetin en belirgin şekli çocuk istismarı ve ihmalidir.

Çocuk istismarı ve ihmal; çocuklara anne-babaları veya onlara bakıp gözetmek ve eğitmekle görevli kişiler ya da yabancılar tarafından sağlıklarına zarar veren fiziksel,

---

³⁶ Arın, **a.g.m.** s.305, Mavili Aktaş, **a.g.m.** ss.151-152.

³⁷ Kaymak Özmen, **a.g.m.** s.33.

³⁸ Arın, **a.g.m.** ss.306-307.

³⁹ Kocadaş, vd. s.94.

duygusal, zihinsel ya da sosyal gelişimlerini engelleyen tutum ve davranışlara maruz bırakılmaları olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰

Çocuğa yönelik istismar üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar, fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismardır.

2.4.1.2.2.1. Fiziksel istismar: bir kişinin 18 yaşından önce, kendisinden en az 5 yaş büyük bir kişi ya da kendisinden 2 yaş büyük bir aile bireyi tarafından saldırıya uğramasıdır.

2.4.1.2.2.2. Cinsel istismar: bir kişinin kendisinden en az 5 yaş büyük bir kişi ya da kendisinden en az 2 yaş büyük bir aile bireyi tarafından herhangi bir derecede cinsel kullanımına maruz kalmasıdır.

2.4.1.2.2.3. Duygusal istismar: çocuk ya da ergenin, duygusal ya da ruhsal sağlığını tehlikeye atacak derecede sözel tehdit, alay ya da küçük düşürücü yorumlara maruz kalmasıdır. İhmal ise bir çocuğun beslenme, güvenlik, eğitim, tıbbi tedavi gibi fiziksel bakımının yapılmaması, sevgi, destek, ilgi, duygusallık, terbiye, bağlanma vb. ihtiyaçların karşılanmamasıdır.⁴¹

Ailenin işlevinin tarihsel olarak çok fazla değişmediği düşünüldüğünde aile içi şiddetin nedenlerinin her çağda benzer olduğunu söylemek mümkündür. Aile içinde şiddetin görülmesi, çocuğun bu şiddete maruz kalması ya da tanık olması onun ileride nasıl bir yetişkin olacağını ipuçlarını da vermektedir.

Aile, duyguların oluştuğu ilk sosyal ortamdır. Kişi kendisi ve diğerleri hakkında ne gibi duygusal tepkiler vereceğini, bu duygularla ilgili düşüncelerini ve nasıl ortaya koyacağını aile içerisinde öğrenir. Duyguların öğrenildiği bu ilk sosyal ortam olan ailede, çocuklara duygularını nasıl ifade edecekleri, nasıl düşünecekleri ve nasıl davranacakları doğrudan öğretilmez. Daha çok eşler arasındaki duygusal alışveriş bunun için model oluşturur. Yetişkinlerin çocuklarına gösterdikleri duygular, davranışlar, çocukların duygusal yaşamlarının bir çerçevesini oluşturur.⁴²

---

⁴⁰ Nuran Güler, Sultan Uzun, Zeynep Boztaş, Sevinç Aydoğan, “Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler” **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 3, 2002, s.28.

⁴¹ S. Salih Zoroğlu, Ümran Tüzün, Vedat Şar, Mücahit Öztürk, Meltem Eröcal Kora, Behiye Ayanak, “Çocukluk Dönemi İstismar ve İhmalinin Olası Sonuçları”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, C.2, S.2, 2001, ss.71-72.

⁴² Kaymak Özmen, **a.g.m.** s.29.

Aile içi şiddet kuşaktan kuşağa geçmekte ve yalnızca şiddet gören kişiyi değil, tanık olan kişilerin psikolojik durumlarını, özellikle çocukların psiko-sosyal gelişimini etkilemektedir.

Bunun yanı sıra, çeşitli gerilimlerden, ekonomik sıkıntılardan kaynaklanan ego zayıflaması ve dolayısıyla tahammül sınırlarının azalması da kadınların çocuklarına şiddet uygulamalarına neden olmaktadır.⁴³

Bu durum, şiddetin aile hayatında ve toplumsal yaşamda neden olduğu sorunların, yeni sorunların da nedeni olarak karşımıza çıkması sonucunu doğurmaktadır. Böylece şiddet, bir kısır döngü halinde, kendi kendisinin nedeni ve faili olarak toplumsal hayatta varlığını devam ettirmektedir.⁴⁴

Kan davası, kadına yönelik şiddet gibi eylemlerin her çağda görülmesi, sosyal yapının ve düşüncenin şiddet eylemleri üzerindeki etkisinin toplumların kurumsal yapılarından, inanç sistemlerinden ve geleneksel kurumlarından bağımsız olmadığını göstermektedir. Bu durum, Osmanlı toplumu ve onun şiddete bakış açısı için de geçerlidir.

2.5. OSMANLI TOPLUMUNUNUN ŞİDDETE BAKIŞ AÇISI

Osmanlı toplumunun şiddet eylemlerine bakışı genel bir çerçevede ele alındığında, Avrupa'nın şiddet bakış açısından farklı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Ortaçağ'da Avrupa'nın şiddete bakışında toplumsal yapının önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

Gerek Ortaçağ'da gerekse daha önceki dönemlerde, Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun şiddete bakış açısını belirleyen, İslâm dini olmuştur. Mâide Suresi'nin 32. Ayeti'nde "Kim bir kimseyi, bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu ölümden kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur" hükmü ile İslâmiyet'in, Müslümanlara kendilerini ve dinlerini savunmalarının dışında öldürmeyi kesin bir şekilde yasaklamıştır. Bu ayet doğrultusunda, Hz. Muhammed'in de bir hadisinde "bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir" diyerek bu konuda farklı görüşlerin önünü kesmesi ve şiddet suçlarında kisasın öngörülmesi Osmanlı'da şiddetin Avrupa'daki kadar keyfi yaşanmasını engellemiştir. İslâm dininin şiddet suçlarında karşılıklılığı ilke olarak benimsemesi, kisasın uygulanmadığı durumlarda diyet bedeli alınarak cezanın paraya çevrilmesi, kişilerde

---

⁴³ Erten - Ardalı, **a.g.m.** s. 160.

⁴⁴ Güleç vd. **a.g.m.** s.129.

şiddetin bir suç olduğu ve mutlaka cezalandırılacağı fikrini oluşturarak caydırıcı olmuştur. Osmanlı toplum yapısına bakıldığında Avrupa’da olduğu gibi soyluluk kavramının, toplumsal tabakalaşmanın olmaması şiddet eylemlerine farklı anlamlar yüklenerek şiddetin şeref meselesi haline gelmesine, güç gösterisine dönüşmesine engel olmuştur. İslâm dininin şiddete bakış açısı, şiddet suçlarının işlenmesinde caydırıcı rol oynamıştır.

Osmanlı toplumunda şiddet suçları söz konusu olduğunda suçun önlenmesinde, faillerinin bulunmasında ve cezalandırılmasında mahallenin önemli bir sosyal işlevi yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

2.5.1 Osmanlı Mahalle Yapısı

Osmanlı toplum yapısında, mahalle bir sosyal birim olarak önemli bir yere sahiptir. Mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu sosyal dayanışma içerisinde olan kişilerin oluşturduğu topluluğun yaşadığı yer olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı mahallesi, şehrin aynı mescidde ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte ikâmet ettikleri, kesimi olarak tanımlanmaktadır. Mahallenin sosyal birim olarak taşıdığı önem, Orta Doğu ve İslâm kültür çevresinin şehirleri, sosyal bir bütün değil, mahallerden oluşan bir bileşim olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵ Mahallenin tanımından da anlaşılacağı üzere, Gayrimüslimler ve Müslimler ayrı mahallelerde ikamet etmektedirler.

Kayıtlarda “zımmî taifesi” olarak da anılan Gayrimüslimlerin, İslâm hukukundan kaynaklanan ehl-i zimmet özelliği ve cizye mükellefi olmaları, Gayrimüslimleri ayrı bir zümre haline getirmiştir. Gayrimüslimlerin dinî bir cemaat olması, sivil bir yapılaşma oluşturmuştur.⁴⁶ Kendilerine ait bir sosyal yapı oluşturan Gayrimüslimlerin ayrı mahallerde ikâmet ettiklerinin bilinmesinin yanı sıra, Osmanlı Devleti’nde bazı grupların toplumun bütününden ayrı bir mahalleye kapanışının, Osmanlı öncesi İslâm şehirlerindeki kadar katı olmadığı bilinmektedir. Bu durumun nedeni: bir merkezî imparatorluğun güçlü otoritesi ve genel güvenliğin sağlanması için alınan önlemlerin ve oluşturulan kurumların

---

⁴⁵ Oğuzoğlu, **a.g.e.** s.134. Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki <<Mahallenin>> İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **İSAM** (İslâm Araştırmaları Merkezi), S.4, İstanbul, 1984, s. 69. Bundan sonra, “Osmanlı Mahalle” olarak kısaltılacaktır.

⁴⁶ Oğuzoğlu, **a.g.e.** ss. 142-145. Ayşe Almıla Gök, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar”, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı: 3, Temmuz-Ağustos 2001, Ankara, s.101.

işlevlerini getirmesidir. Bunun sonucunda mahalle, bir savunma olmaktan çıkarak şehir sakinlerinin birbirleriyle daha rahat ilişkiler kurabildikleri bir mekân haline gelmiştir.⁴⁷

Osmanlı Devleti merkezî yönetiminin en fazla önem verdiği konuların başında güvenlik gelmektedir. Subaşının şehirde yaşayanların hal ve hareketlerini takip edip, kişiler hakkında iyi ya da kötü olduklarına dair izlenimler edinmeye çalışması,⁴⁸ suçun önlenmesi açısından da önemlidir.

Osmanlı mahalle yönetiminde, padişah beratıyla atanan mahalle yönetiminden, kadıya karşı birinci dereceden sorumlu olan imamların da önemli bir yeri vardır. En önemli görevi, mahallenin vergilerini toplamak imam, mahallede gerçekleşen doğum, ölüm, evlilik, boşanma gibi olayların kaydını tutmakla da yükümlüdür. Yiğitbaşı ve kethüdanın yardımcılığını yaptığı imam, mahallenin asayişinden de sorumludur. Mahalleli arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi, huzursuzluk çıkaranların mahalleden uzaklaştırılması hususunda olduğu gibi mahalleye taşınacaklar konusunda da imamlar söz sahibidir. Bir kişinin mahalleye gelip yerleşmesi de imamın iznine bağlıdır. Mahalle eşrafından biri ya da imam bu kişiye kefil olduğu takdirde bu kişi mahalleye yerleşebilirdi. Gayrimüslim mahallerinin yönetim sorumluluğu kocabaşılara aittir, kocabaşılar ve papazlar, imamların Müslüman mahallerinde üstlendiği görevleri, Gayrimüslimlerin mahalle yapısı içerisinde yerine getirmiştir.⁴⁹

Gayrimüslimler, kendi cemaatleri içinde işlenen cinayet, yaralama gibi suçları aralarından seçtikleri kethüdalar aracılığıyla subaşına bildirilmiş, Gayrimüslimlerin tanıklıkları mahkemelerde kabul edilmiş, kendi din kitaplarına yemin teklif edilerek bu yeminler geçerli sayılmıştır.⁵⁰

Mahalle içinde işlenen, haneye saldırı gibi suçların tespitinde delilin kesin olmadığı hallerde, mahalle halkının suçlanan kişi hakkındaki görüşü belirleyici bir nitelik taşıırken; mahalleye ilgili mahkemeye yansıyan herhangi bir mesele hakkındaki karar, ancak aynı mahalleden “bî-garaz” kimselerin beyanları ile sonuca ulaştırılmıştır.⁵¹ Mahallelinin görüşü, mahalleden ihraç kararlarında da önem taşımaktadır. Bir kişinin mahalleden ihraç

---

⁴⁷ Ergenç, “Osmanlı Mahalle”, s.70, Özen Tok,” Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı ŞehrindekiMahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü(XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S.18, 2005/1 ss. 155-156.

⁴⁸ Oğuzoğlu, **a.g.e.** s.146.

⁴⁹ Musa Şahin, Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mahalle Yönetimi” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.30, Ağustos 2011, sy.y.

⁵⁰ Oğuzoğlu, **a.g.e.** s.146.

⁵¹ Oğuzoğlu, **a.g.e.** s.134.

edilmesi için mahalleli doğrudan ya da yiğitbaşı veya kethüda aracılığıyla dava açabilmiştir. İhraç kararlarında imamın yanı sıra mahallelinin de kişilerin su-î haline tanıklık etmesi, kişilerin daha suç işlemiş olmaları, fuhuş, sarkıntılık, küfür gibi davranışlarda bulunmaları ve huzur bozmaya yönelik hareketleri su-î hallerinin delili olmuş ve bu kişiler mahalleden ihraç edilmiştir.⁵²

Osmanlı mahallesinin, aynı inanca sahip kişilerin birbirlerine karşı duydukları güven ve sorumluluk duygusuna dayanan bir yapı olduğu, birbirlerine karşı topluma karşı sorumlu bireylerin, kontrol mekanizması geliştirerek devamını sağlamaya çalıştıkları ortak bir yaşam alanı olduğu görülmektedir. Mahalleyle ilgili herhangi bir davada görüşüne başvurulmuş kişilerin, hiç kimseyle bir sorunu olmayan, tarafsızlığına güvenilen kişiler arasından seçilmesi de toplumda mahkemeye ve mahkemenin kararlarına güven duyulmasını ve uyulmasını kolaylaştırmıştır. Kişilerin birbirlerine karşı ve birbirlerinden sorumlu olması şiddet olaylarının önlenmesinde de önemli bir rol oynamasına karşın Osmanlı mahallesinin gücü, tek başına şiddeti ve suçu ortadan kaldırmaya yetmemiştir.

Tarihsel süreç, şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasında sosyal kurumların dışında ekonomik, siyasî koşulların da etkili olduğunu göstermiştir. Bu durum, Osmanlı için de geçerlidir.

Osmanlı Devleti ve toplumunda şiddetin ortaya çıkmasında etkili olan koşullar, 17. yüzyıl başlarında görülen haliyle ele alınacaktır.

2.5.2. 17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı'da Yaşanan Sosyal ve Ekonomik Sorunlar

Bunların başında 16. yüzyılın sonlarında başlayan ve 17. yüzyılın başlarında da devam eden Celalî İsyanları gelmektedir.⁵³

17. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın toplumsal ve ekonomik yapısına bakıldığında birçok yapıda bozulmanın olduğu görülmektedir. Bunların başında tımar sistemi ve adalet sistemi gelmektedir. Tımar sistemindeki bozulmayı tek bir nedene indirgemek doğru değildir, en önemli nedenlerinden biri, tımar topraklarının hazine veya diğer nüfuzlu kişilerin kendi çıkarları için zapt etmesi ve dirliklerin askerî hizmetle verilen değil, para ile

---

⁵² Tok, **a.g.m.** ss.164-165.

⁵³ Ali Rıza Gökbunar, "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi" **Yönetim ve Ekonomi** C.14, S.1 Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa, 1007, s.9.

satın alınan bir geçim kapısı haline gelmesidir.⁵⁴ Tımar sisteminden iltizam sistemine geçilmesiyle sipahi tarafından nakit olarak toplanan çift resmi gibi vergilerin de ortadan kalkması sipahilerin geçimini iyice zorlaştırmıştır.⁵⁵ Geçimi zorlaşan sipahilerin eşkıyalık hareketlerine giriştiklerini tahmin etmek güç değildir.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin adalet sisteminde de bozulmalar başlamıştır. 1598'den itibaren mülâzemetin parayla elde edilmeye başlamasıyla voyvodalar, subaşılar 10 bin akçe karşılığında mülâzemet satın alarak kadı olmaya başlamıştır. Şeyhülislâm, kazasker, padişah hocası, vezirler beylerbeyi gibi havâssın çocukları buluğ çağını erişince bu görevlere gelme hakkına sahip olmuştur. Şeyhülislâm ve havâssın diğer üyelerinin oğulları ve yakınları mülâzemet ve nevbete girmeden birdenbire ehliyet elde ederek makam sahibi olmuştur. Havâssın yanındaki herkesin bir şekilde makam ve mevkî sahibi olmaya başlamasıyla hukukî yapının bozulduğunu söylemek mümkündür. Hukukî yapının bozulduğu bu dönemde, gerekli donanımına sahip olmayan kadıların verdiği kararlar toplumda adalet ve güven duygusunu da zedelemiştir.⁵⁶ Adalet duyulan güvenin sarsıldığı bir ortamda kişilerin adaleti kendi elleriyle sağlama yoluna gitmesi olası sonuçlardandır. Kişilerin kendi adaletlerini kendilerinin sağlama çabasına girmesiyle yeni güvensizliklerin ortaya çıkması, yeni hukuksuzlukların doğması muhtemeldir.

Adalet ve güven duygusunu zedeleyen bu yapının bir başka olumsuz tarafı, bir şekilde devlet görevi elde edilerek sağlanan çıkarların, diğerlerini de bir devlet görevi edinme telaşına düşürmesidir. Söz konusu telaşın sonucu olarak medrese kapılarına yığılmalar başlamıştır. Orta dereceden mezun olan bir suhtenin, imam, cami hatibi veya rüştiyelerde öğretmenlik yapma hakkına sahip olması, ücretsiz eğitim veren bu kurumlardaki olanakları kullanarak karın doyurmak düşüncesi, medrese öğrencilerinin askerlikten muaf tutulması bu yığılmanın diğer sebepleridir. Medreselerde, eğitim sisteminden, medrese öğrencilerinin geliş amaçlarından kaynaklanan sorunlara istihdam sorunu da eklendiğinde medrese öğrencilerinin isyan hareketlerine karışması, eşkıyalık hareketlerinde bulunması kaçınılmaz olmuştur.⁵⁷

---

⁵⁴ Mustafa Akdağ, "Tımar Sisteminin Bozulması", **AÜDTCF Dergisi**, C.3, S.4, 1945, s. 421.bundan sonra "Tımar olarak kısaltılacaktır. Tımar sisteminin bozulmasının diğer nedenleriyle ilgili olarak bkz. **a.g.m.**

⁵⁵ Gökbunar, **a.g.m.** s, 11.

⁵⁶ Cüneyt Coşkun, "XVII. Yüzyıl Osmanlı'da İktidar Bilim İlişkisi" **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, S.50, 2013, s. 329-330.

⁵⁷ Coşkun, **a.g.m.** s.241.

Anadolu'da çıkan isyanlar nedeniyle, hububat ekimi azalmış, kıtlık sürekli olmaya başlamıştır. Köylülerin topraklarını terk etmeye ya da zenginlere yok pahasına devretmeye başlamaları, devletin mirî toprak kurallarını yürütemez hale gelmesi, köy çevrelerinden kimselerin hayvan sürüleri besleme şeklinde gerçekleştirdikleri çiftliklerde tarlaların otlak haline getirilmesi, temel besin maddeleri olan buğday ve arpanın üretimini zorlaştırmıştır. Üretimin azalması en temel besin maddelerinin fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Üretimle ilgili sorunlar nedeniyle köylerini terk eden çiftbozanların bir çoğunun levendlere katılarak isyan ve eşkıyalık hareketlerine girişmesiyle Anadolu'nun durumu daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır.⁵⁸

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı sorunların başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Bu sorunların sosyal hayatta bulduğu karşılık çoğu zaman eşkıyalık, hırsızlık, isyan gibi şiddet eylemleri olmuştur. Celalî İsyancılar başlangıçta ekonomik koşullara, yöneticilerin tutumlarına karşı girişilen hak arama mücadelesi olarak ortaya çıkmasına karşın zaman içinde, isyancıların karşı çıktıkları düzenin bir benzerini kendi çıkarları için kurma çabasına girmesi, yeni isyanlara yeni şiddet eylemlerine neden olarak Anadolu'yu bir şiddet sarmalının içine hapsetmiştir.⁵⁹

17. yüzyıl başlarında Osmanlı'nın sosyal, ekonomik yapısı incelendiğinde, sorunların başında, adalet, eğitim gibi toplumsal kurumlardaki bozulmanın; tarımsal faaliyetlerin durma noktasına gelmesinden kaynaklanan temel besin maddelerindeki kıtlık ve pahalılığın geldiği görülmektedir.

Şiddet eylemlerinin failleri ve kurbanları, nedenleri, uygulanma biçimleri farklılık gösterse de tüm şiddet eylemlerinin en temel ortak yanı suç olarak kabul edilmeleridir. Şiddet eylemlerinin mağdurlarının korunması, haklarını savunması, faillerin cezalandırılarak, suçun işlenmesinin önlenmesi noktasında, şiddetin hukuksal boyutu öne çıkmaktadır.

17. yüzyıl başlarına ait kayıtlar incelenirken esas alınan şiddet eylemlerinin kapsadığı alan, “şiddet” kelimesinin ilk akla getirdiği fiziksel şiddetle sınırlı kalacak, şer'îye sicillerinde yer alan şiddet içeren suçların tanımları ve bu suçlara verilen cezalar, Osmanlı hukuk sisteminde yer alan tanımlar çerçevesinde ele alınacaktır.

---

⁵⁸ Mustafa Akdağ, “Celalî İsyancılarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606 I”, **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** C.2, S.2, 1964, ss.4-30.

⁵⁹ Celalî İsyancıları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ “Celalî Fetreti” **AÜDTCF Dergisi**, S. 16, S.1-2, 1945 ve yazarın zikredilen diğer araştırmaları.

3. BÖLÜM

OSMANLI HUKUKUNDA ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR VE 17. YÜZYIL BAŞLARINDA BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİ'NE YANSIYAN ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR

3.1. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE SUÇ VE CEZA

Osmanlı hukuk sisteminin temelini, ana kaynakları, Kur'an-ı Kerim, sünnet ve içtihad olan İslâm hukuku¹ ve Tursun Bey'in "şeriat yanında, cemiyet düzenini korumak üzere ulûl-emrin koyduğu, aklî kanun"² olarak tanımladığı örf oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde en azından Tanzimat'a kadar İslâm hukuk kuralları, fıkıh kitapları esas alınarak öğrenilmiş ve uygulanmıştır. Örfî hukuk kuralları bir bütün olarak değil çoğu zaman gerek görüldükçe ilan edilen fermanlar, iradeler şeklinde meydana getirilmiş, ilgili kişilere ve mahkemelere gönderilmiş, aynen veya özetlenerek şer'îye sicillerine kaydedilip sonraki dönemlerde de kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Bu hükümler bir araya getirilerek oluşturulan kanunnamelerle, örfî hukukun zaman zaman sınırlarının açılmasına karşın uygulamada İslâm hukukunun devlet başkanına tanıdığı tâ'zir yetkileri ile sınırlandırılmıştır.³

Günümüze ulaşan en eski kanunname, birinci faslı zinayı ikinci faslı adam öldürme ve müessir fiillere, üçüncü faslı şarap içme, hırsızlık ve iftiraya ayrılmış olan Fatih Kanunnamesidir.⁴ İkinci kanunname II. Bayezid döneminde düzenlenen genel kanunname'dir. (Kitâb-ı Kavânîn-i Örfiyye-i Osmânî). Birinci fasıl zinaya ikinci fasıl adam öldürme ve müessir filler, üçüncü fasıl, şarap içme, gasp ve teaddî, dördüncü fasıl siyaset cezalarına ayrılmıştır. Fatih Kanunnamesi'nde yer alan hükümler tekrar edilmekle birlikte dördüncü fasılda siyaset cezaları düzenlenmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde de bir

¹ Şakir Berki, "İslâm Hukukunun Ana Hatları", **AÜİF** (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) **Dergisi**, C.20, S.1, 1972, s.174.

² Robert Anhegger, Halil İnalçık, **Kanunnâme-i Sultanî Ber Müceb-i Örf-i Osmanî**, 2.b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.9, Sabri Erturhan, **İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2008, s.140. Bundan sonra **İslâm Ceza Hukuku** olarak kısaltılacaktır.

³ M. Akif Aydın, **Osmanlı Hukuk Devleti'nde Hukuk ve Adalet**, 1.b. Klâsik Yayınları, İstanbul, 2014, ss.78-150. Bundan sonra, **Osmanlı Hukuk Devleti** olarak kısaltılacaktır.

⁴ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunâmeleri ve Hukuki Tahlilleri**, C.1, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 347-350. Bundan sonra **Kanunâmeler** olarak kısaltılacaktır.

kanunname hazırlanmıştır. Burada önceki kanunnamelere göre cezalar daha ağırlaştırıldığı görülmektedir. Osmanlı hukukundaki en köklü düzenlemeler, Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır. Bu dönemdeki kanun düzenlemelerinde dönemin önde gelen iki ismi, şer'î hukuk alanında Ebussud Efendi örfî hukuk alanında Celalzade Mustafa Çelebi etkili olmuştur. Kanunnâme-i Osmânî, Kanunâme-i Padişahî gibi isimlerle anılan kanunname üç fasıldan oluşmaktadır. Birinci faslı zina, ikinci faslı adam öldürme ve müessir fiillere üçüncü faslı şarap içme, gasp, hırsızlık, haksız filler, cürüm ve siyasete ayrılmıştır.⁵

17. yüzyıldan sonra ceza kanunnameleri giderek daha az başvurulan kaynaklar olmaya başlamış, 18. yüzyıldan Tanzimat'a kadar bu alanda yeni bir düzenleme yapılmamıştır.⁶

Bu dönemde, zulmü önlemekle görevli kadı, beylerbeyi, sancakbeyleri gibi yüksek dereceli idarecilere gönderilen, haksızlıkların padişah tarafından yasaklandığını bildiren, verilen emrin derhal yerine getirilmesini isteyen aksi takdirde ilgili görevlilerin sert bir şekilde cezalandırılacağını bildiren adaletnameler yayınlanmıştır.⁷

Kanunnamelerin yanı sıra, İslâm hukukun ana kaynaklarından kıyasın kapsamına giren, ortada var olan bir olayın hükmünün müftü veya şeyhülislâm tarafından araştırılıp cevaplanması olarak tanımlanan fetvaları⁸ içeren soruna kesin cevaplar veren fetva mecmuaları, en sık karşılaşılan sorunlarda Hanefî mezhebinin hakim görüşünü bildirmesi nedeniyle kadıların sıklıkla başvurduğu kaynaklar arasındadır.⁹

Kanunnamelerde örfün sınırlarının İslâm hukuku çerçevesinde çizilmesinden de anlaşılacağı üzere, kanunnamelerde belirlenen cezalarda da İslâm hukukunun öngördüğü suç ve ceza tanımları esas alınmıştır.

3.1.1. İslâm Hukukunda Suç

İslâm hukukunda suç “cerime” olarak adlandırılmakta ve “Allah’ın yasaklayıp hakkında ceza tayin ettiği fiil” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ İslâm hukukçuları arasında

⁵ Aydın, **Osmanlı Hukuk Devleti**, ss.157-158’de genel özellikleri, özetlenen söz konusu kanunnâmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C. 1-4, 1990-1992.

⁶ Aydın, **Osmanlı Hukuk Devleti**, ss.158-159.

⁷ Halil İnalçık, “Adâlet-nâme” **DİA**, C.1, İstanbul, 1988, s. 346-347.

⁸ Muhittin Eliaçık, “Osmanlı’da Manzum Fetvalar ve Edebî Değerleri”, **Turkish Studies**, Volume 7/1, Winter 2012, s.42.

⁹ Aydın, **Osmanlı Hukuk Devleti**, s. 55.

¹⁰ Mehmet Boynukalın “Suç” **DİA**, C.37, İstanbul, 2009, s.453.

Maverdî tarafından yapılan, “Allah’ın had, kısas ve ya tâ’zirle cezalandırdığı şer’i yasaklar” şeklindeki tanım benimsenmiştir. Buradan çıkan bir başka suç tanımı:”karşılığında ceza öngörülen yasak bir fiilin yapılması ve ya yapılması emredilen bir fiilin terk edilmesi” olmaktadır.¹¹

İslam hukukunda suçlar üç kısma ayrılmıştır:

3.1.1.1. Birinci Kısım Suçlar

Katl, (cinayet’ün nefis), bir kimseyi çeşitli şekillerde yaralamak (cerh) suçlarıdır. Bu suçlar “hakkı ademiye” adı verilen, şahsın haklarına karşı işlenen fiilleri içerir. Bu suçlarda kişisel haklara üstünlük tanınmıştır ve bu durumda sulh ve af geçerlidir. İslam Hukuku’nda katlin beş türü vardır: a) Amden katil (bilerek katil), b) şibih amit (kasıt benzeriyle), c) hataen katil, d) hata mecrasına cari katil(hataya benzer bir fiil), e) teşebbüsen katildir. Cerhin de dört çeşidi vardır: a) Amden cerh, b) hataen cerh, c) hata hükmünde cerh, d) teşebbüsen cerhdır.¹²

3.1.1.2. İkinci Kısım Suçlar

Kur’an’da belirtilmiş olan Allah’a karşı işlenen suçları içerir. Bunlar İslâm toplumunun zararlarına olan suçlardır. Hırsızlık, zina, şarap içme, zina iftirası, yol kesme, iritidad veya ridde denilen İslâm dinini terk etmek gibi suçlardır. Bu suçlarda suçtan zarar görenin şikayetine gerek duyulmaz. Bunlar insanların bir arada yaşadığı düzeni bozduğu için Allah’a karşı işlenmiş kabul edilir.¹³ Bu suçlarda had cezası uygulandığından işlendikleri mahkeme önünde kabul edilince af ve sulha gerek olmaz.¹⁴

3.1.1.3. Üçüncü Kısım Suçlar

Tâ’ziren cezalandırılan yani naslarla belirlenmemiş, takdir ve tayini kanun koyucuya bırakılmış suçlar bu gruba girer.¹⁵ Tâ’zir kelimesi “yasaklamak, cezalandırmak,

---

¹¹ Sabri Erturhan, “Suçla Mücadelenin Fikhî Esasları” , **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.13, S.1, 2009, s.44. Hayrettin Karaman, **Ana Hatlarıyla İslam Hukuku I**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987, s.233.

¹² Tuncay Başoğlu, “Tâ’zir”, **DİA**, C.40, İstanbul, 2011, s.198, İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, **AÜHF** (Ankara Üniversitesi Hukuku Fakültesi) **Dergisi**, C.52, S.1 2003, s.168, Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller III”, **AÜHF** (Ankara Üniversitesi Hukuku Fakültesi) **Mecmuası**, C.4,S.1, 1947, s.48

¹³ Akbulut, **a.g.m.** s.168.

¹⁴ Ali Bardakoğlu, “Had”, **DİA**, C. 14, İstanbul 1996, s.548.

¹⁵ Ali Bardakoğlu, “Ceza” **DİA**, C. 7, İstanbul, 1993, s. 473.

zorlamak, reddetmek, terbiye etmek, saygı göstermek, engellemek, anlamlarına gelmektedir. İslâm hukukunda suç ve cezasının belirtilmemiş olmasına rağmen, kişiler ve kamuya zarar verdikleri için ulû'l emr tarafından cezalandırılan fiiller olarak geçmektedir. Devlet başkanı veya ona vekalet eden hakim, suçluya ve suçun toplumdaki durumuna göre cezayı takdir eder.¹⁶

3.1.2. İslâm Hukukunda Ceza

Sözlükte isim olarak “bir şeyin bedeli ve karşılığı”, masdar olarak da “iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek” anlamına gelir. İslâm fıkında “ukubat” olarak ifade edilen cezanın İslâm literatüründe terim olarak biri genel diğeri özel olmak üzere başlıca iki anlamı vardır. Sözlük anlamıyla bağlantılı olan genel anlamda ceza, dünyevî veya uhrevî mahiyette özendirici veya caydırıcı müeyyideden ibarettir. Özel anlamda ise, dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyideyi ifade eder.¹⁷ İslâm dinine göre kişilerin işlediği fiiller İslâm ceza hukuku bakımından farz, vacip, sünnet, müstehab, mübah, haram ve mekruh olmak üzere yediye ayrılır. İslâm ceza hukuku bu fiillerden haram olanlarla daha fazla ilgilenir. İslâm ceza hukukuna göre cezalandırılması gereken haram fiiller şöyle sıralanabilir:

- 1) İnsanın aklına karşı işlemiş olduğu eylemler, sarhoş edici içki içmek, sarhoşluk vb.
- 2) Nesebe karşı işlenmiş eylemler, zina gibi.
- 3) Başkasının malına karşı işlenmiş eylemler, hırsızlık ve yol kesme gibi.
- 4) Başkasının ırz ve namusuna karşı işlenmiş eylemler, zina iftirası (kazf) gibi.
- 5) Başkasının canına ve ya vücut sağlığına karşı işlenmiş eylemler, öldürme, yaralama
- 6) İslâm ülkesinde yaşayanların rahat ve barış içinde yaşamalarına karşı işlenmiş eylemler, yalan yere tanıklık, küfür, dövme ve darp gibi.¹⁸

Genel kabul olarak İslâm hukukunda cezalar, had cezaları, kısas-diyet ve ta'zir cezaları olarak üçe ayrılmaktadır.¹⁹

¹⁶ Akbulut, **a.g.m.** s. 168, Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Kanunnâmelerinin Şer’i Sınırları”, **Osmanlı**, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999, s. 409.

¹⁷ Bardakoğlu, “Ceza”, **DİA**, C.7, s.469.

¹⁸ Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller”, **AÜHF Mecmuası**, C.3, S.1, 1946, ss.126-127.

3.1.2.1. Had Cezaları Ve Had Cezasını Gerektiren Suçlar

Had kelimesi sözlükte masdar olarak "engel olmak, iki şeyin arasını ayırmak", isim olarak "iki şeyin birbirine karışmasını önleyen şey, bir nesnenin uç ve kenar kısmı, sınır, tanım" anlamlarına gelir. Fıkıhta Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezai müeyyideleri ifade eder.²⁰

Had cezası gerektiren suçların neler olduğu konusunda farklı görüşler olmasına rağmen genel olarak yedi tane oldukları kabul edilmektedir. Bunlar:

- 1) Zina
- 2) İffete İftira
- 3) İçki içmek (şirb)
- 4) Hırsızlık (sirkat)
- 5) Yol kesme (hirabe, Kat'ı tarik)
- 6) Dinden dönme (irtidad)
- 7) İsyân (bağy) dir.²¹

Kur'an'da bu suçlardan sadece dördünden söz edilir, bunlar zina, zina iftirasında bulunma, hırsızlık, eşkıyalıktır (silahlı gasp, yol kesme). Bu suçlar için Kur'an'da belirtilen cezalar, zina suçunu işleyen, kadın ve erkeğe 100 sopa vurulması, zina, iftirasında bulunan kişiye 80 sopa vurulması, hırsızlık yapan kişinin elinin kesilmesi, eşkıyalık suçunda ise, el ve ayağın çapraz kesilmesidir²².

Had suçları Allah haklarına karşı işlenmiş oldukları için şikayete bağlı değildir. Re'sen koğuşturulur. Allah hakkını ihlâl eden suçlar oldukları için dava açılmasına ve takip edilmesine gerek yoktur. Bu davalar Allah adına açılır ve takip edilir. Had suçlarına verilen cezalar belli olduğu için devlet başkanı ya da mağdurun ailesinin affetme yetkisi yoktur.²³ Had suçlarına İslâm hukukunun öngördüğü cezaların verilmesi için suçun unsurlarının mevcut olması gerekir, aksi takdirde tâ'zir cezası uygulanır, bu da çoğunlukla para cezasıdır.²⁴

---

¹⁹ Bardakoğlu, "Had", **DİA**, C.14, İstanbul, 1996, s. 547.

²⁰ Bardakoğlu, "Had", s.547.

²¹ Akbulut, **a.g.m.** ss.174-178.

²² Bardakoğlu, "Had", s. 548.

²³ Mehmet Akman, " Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hakim Olan İlişkiler," **Osmanlı** C.6, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999, ss.472-473.

²⁴ Aydın, **Osmanlı Hukuk Devleti**, s. 152.

3.1.2.2. *Kıyas-Diyet Cezası Ve Kıyas-Diyet Gerektiren Suçlar*

Kıyas, kasten yaralama, sakat bırakma ve öldürme olaylarında suçlunun işlediği, fiile denk bir ceza ile cezalandırılması ilkesidir. Buradan çıkarılan anlam, tecavüzde bulunan kimsenin, zarar verdiği kişiye hangi yol ve araçlarla zarar vermişse kendisinin de aynı şekilde cezalandırılmasıdır.²⁵ Canda ve uzuvda olmak üzere iki bölüme ayrılan kıyasın her iki şekli de Kur'an'da düzenlenmiştir. Kıyasın farz kılındığını, kıyasta hayat olduğunu ve kıyasın Tevrat'ta da yer aldığını söyleyen Kur'an, adam öldürmede maktûlün velisine kıyas isteme hakkı verildiğini, maktûlün velisi tarafından katilin affedilmesi halinde ve ya hataen adam öldürmede diyet ödeneceğini belirtmektedir.²⁶

Cinayetlerde af ve sulh mümkündür. Öldürülen kişinin yakınları isterlerse, kıyastan vazgeçerek katil ile anlaşabilirler. Bu açıdan diyet hak sahiplerinin kıyastan vazgeçmesi ya da başka bir nedenle kıyasın gerçekleşmemesi halinde gündeme gelen ikinci derece bir ceza gibidir. İslam hukukunda diyet, bir kişinin haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya paradır.²⁷

Kasta benzer katl, hataen katl ve hata mecrasına cari katl gibi suçlarda suçluya diyet ve kefarete cezaları verilir, ölüme sebebiyet verme suçunda ise, sadece diyet cezası uygulanır, kasten adam öldürmede diyet cezası adeta bir para cezası, diğerlerinde ise asıl ceza hükmündedir.²⁸

Kıyas ve diyet kişisel hakların hakim olduğu cezalardır. Kur'an adam öldürme ve yaralamada kasıt ve hata ayrımı yaparak, kıyas ve diyet istemeyi mağdur için hak, infazı toplum için görev, ayrıca diyeti kolaylık affı da rahmet olarak sunup insan hayatını her yönüyle koruma altına almış; hem adil, kalıcı, tatminkâr ve düzenli bir hukukî ilke ve uygulama getirmiş hem de bunun dayanacağı dini ve ahlaki bir zemin oluşturmuştur.²⁹

3.1.2.3. *Tâ'zir Cezaları ve Tâ'zir Cezası Gerektiren Suçlar*

Tâ'zir kelimesi, “ çevirmek, alıkoymak, ıslah etmek” anlamlarına gelmektedir. İslam hukuku terminolojisinde ise, “had ve kıyas cezaları dışında kalan miktarı ve

²⁵ Cherif Bassiouni, “İslam Hukukunda Kıyası Gerektiren Suçlar” çev. Nasi Aslan, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.3, S.1, Ocak-Haziran 2003, s.311.

²⁶ Ali Bardakoğlu, “Ceza”, **DİA**, C.7, s. 473.

²⁷ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, **DİA**, C. 9, İstanbul 1994, s.474.

²⁸ Özgür Eroğlu, **17.yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Konya'da İşlenen Adı Suçlar**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Ankara, 2006, s.14.

²⁹ Bardakoğlu, “Ceza”, **DİA**, s. 473.

keyfiyeti, Kur'an veya sünnet tarafından belirtilmeyen suç ve cezalar³⁰ olarak tanımlanır. Başka bir tanım ise, "had ve kısas gerektiren bir suç olmasına karşın suçun unsurlarının tam olarak oluşmadığı; suç unsurlarının tam olduğu ancak mağdur veya yakınlarının faili affetmesi üzerine kısas cezasının verilemediği durumlarda verilen cezalardır." Hakkında had ve kısas öngörülmemen yasak fiiller, İslam hukukunda yasaklanmamış ancak kamu düzeni açısından yasak kabul edilen fiiller de tâ'zir cezalarına tabi tutulmuştur.³¹

Kur'an ve sünnet bazı temel suçlar için zorunlu ve sınırlı ölçüde cezai yaptırım getirmiş, dini ve ahlaki esasların korunması, hukuk düzeni ve toplumsal disiplinin ihlalinin engellenmesi ve gerektiğinde bunu sağlayacak cezai tedbir ve yaptırımların geliştirilmesini ve uygulanmasını toplumun yaşadığı döneme ve şartlara göre belirlenmesi için devlete geniş bir yetki alanı bırakmıştır.³² Had ve kısas suçları dışında kalan tâ'zir suçları genel olarak üç kısma ayrılmıştır:

1) Hakkında had ve ya kısas cezası bulunduğu halde suçun tüm unsurlarının tam olarak teşekkül etmemesi nedeniyle, tâ'zire cezalandırılan fiiller

2) Hakkında had ve ya kısas cezası takdir edilmeyen ama yasak olan fiiller tamamen ta'zir suçunu oluşturur. Ölçü ve tartıda hile yapılması, yalancı şahitlik, faiz yenmesi, rüşvet, sövme ve hakaret gibi suçlar bunlara örnektir.

3) Kamu yararı ve düzeni açısından yasak kabul edilen fiiller de tâ'zir suçu kapsamındadır. İhraç yasağı konmuş malları ihraç etmek, askeri disiplini bozmak gibi.³³

Başlıca tâ'zir cezaları, ölüm cezası, celd (sopa) cezası, hapis cezası, sürgün cezası, para cezasıdır. Ölüm ve para cezaları konusunda farklı görüş ve uygulamalar dikkati çekmektedir. Tâ'zir cezalarının had ve kısas cezalarının sınırlarını aşmaması gerektiği esası kabul edilmesine rağmen bazı hallerde ölüm cezası bir ta'zir cezası olarak uygulanmıştır.³⁴

İslâm hukukunun kimsenin Allah'ın koymuş olduğu cezaların dışında bir cezaya çarptırılmamasını ilke olarak benimsemesine karşın sonradan bu ilkeye uyulmamış ve İslâm devlet başkanının, İslam toplumu için tehlikeli olan kimseleri İslâm hukuku cezalandırmasa dahî devletin ve toplumun çıkarlarını gözeterek cezalandırma hakkı olduğu

³⁰ Ahmet Akgündüz, **a.g.m.** s. 409.

³¹ Nevin Ünal Özkorkut, "İslam Ceza Hukunda Kadın" **AÜHF Dergisi**, C.56, S.2, 2007, s.84.

³² Akbulut, **a.g.m.** s.179.

³³ Eroğlu, **a.g.t.** s.11.

³⁴ Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller III", **AÜHF Mecmuası** C.4,S.1, 1947, s.51.

kabul edilmiştir. Bu ilke doğrultusunda uygulanan ölüm cezaları da “siyaseten katil” olarak ifade edilmiş ve benimsenmiştir.³⁵

Para cezalarının verilmesi, ödenmesi ile ilgili de uygulamalar da farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Para cezasının ödenmemesi halinde, bu ceza hapis veya başka bir cezaya çevrilebilir. Ödeme gücü olduğu halde ödeme yapmayan, mallarını gizleyerek hacedilip tahsilini engelleyen bir mahkumun, bu tavrı ikinci bir haksızlığı ortaya çıkaracağı için para cezasıyla orantılı şekilde hapis cezasına çarptırılır. Söz konusu kişi para cezasını ödediğinde hapis cezası da ortadan kalkar. Cezayı ödeme gücü olmayan ya da sonradan bu durumu anlaşılan kişilere hapis cezasının verilmesi zengin fakir ayrımı olarak görülerek eşitlik duygusunu zedeleyeceği için başka bir ceza uygulanır. Kamu yararına çalıştırma böyle bir durumda ortaya çıkan cezalardandır. Kısa süreli özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar yerine ya da ödenmeyen para cezalarının tahsili için kazancından bir kısmının cezasına mahsup edilmek üzere mahkumun bir kamu kuruluşunda ödemesini esas alır.³⁶

Bunların dışında da verilen tâ'zir cezalarının olduğu bilinmektedir. Burada hakime tanınan oldukça geniş bir takdir hakkı vardır. Hakim isterse suçluya sadece öğüt verir, azarlar, hapsedirir, sürgüne yollar, yüzünü karalayarak teşhir ettirir, sopa attırır. Suçundan vazgeçinceye kadar selam vermemek, kendi haline terk etmekle de tâ'zir etme yoluna gidebilir. Görevden azl, saçın traş edilmesi, para cezası verilmesi, bir taşınmazın yıkılması da tâ'zir cezaları arasında yer alabilir.³⁷

İslâm hukukunda cezalandırmanın toplumsal hayattaki işlevine bakıldığında suçun yayılmasına engel olmak, kamu vicdanı ve sosyal yapıyı korumanın ve suçluyu (ıslah) terbiye etmenin³⁸ suç ile ceza arasında denge kurmanın, cezalandırma konusunda herkese eşit davranmanın, işkencenin ve gayri insanî cezaların yasaklanmasının temel prensipler olarak benimsendiği görülmektedir.³⁹

İslâm hukukunun had ve kısas cezalarının dışında kalan geniş bir alanda devlet başkanına tanıdığı düzenleme yetkisi olarak kabul edilen tâ'zirin, had ve kısas suçlarının unsurlarında ve ya şartlarında eksiklik olduğunda da uygulanması ilkesi, bu cezaların alanını bir kat daha genişletmiştir. İslâm devletlerinde tâ'zir, her münferit suçta

---

³⁵ Üçok, **a.g.m.** 51-52.

³⁶ Mustafa Avcı, “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları” **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss.100-101.

³⁷ Akbulut, **a.g.m.** s.179.

³⁸ Ali Bardakoğlu, “Osmanlı Hukukunun Şer’iliği Üzerine”, **Osmanlı**, C.6, s.417.

³⁹ Erturhan, **İslâm Ceza Hukuku**, ss.116-117.

uygulanacak cezanın, ilgili mahkeme tarafından belirlenmesi şeklinde düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise, münferit düzenleme sınırlı sayıdaki suçlar için öngörölmüş, tâ'zir suçlarının önemli bir kısmı ve bunlara verilecek cezalar, hakimin takdirine bırakılmayıp kanunnamelerle belirlenmiştir.⁴⁰

İslâm ceza hukukunun Osmanlı dönemindeki teori ve uygulaması birlikte ele alındığında suçun tespiti ve cezalandırılmasının ilke olarak benimsenmesine karşın, cezaların uygulanış biçimlerinin dinin inanç ve ibadet gibi taabbüdî hükümlerinden olmayıp cezalandırmanın amacıyla ve sosyal bağlamla ilgili olabileceği, suçların toplumların cezalandırma konusundaki genel kabullerine ve kamu vicdanının adalet beklentisine uygun şekilde cezalandırılmasının dinin genel amaçlarına uygun düştüğü, şer'i ceza şekillerinin de nihai bir çözüm veya bir tehdit unsuru olarak teoride varlığını korumasının gerekli olduğu ve bu ilke doğrultusunda hareket edildiği görölmektedir.⁴¹

3.2. OSMANLI HUKUKUNDA ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR VE CEZALARI

İslâm hukuku ilkelerinin benimsendiği Osmanlı hukuk sisteminde, sınırları İslâm hukuku dahilinde çizilen örfî hukuk kuralları da uygulanmıştır. Örfî hukukun geneline bakıldığında İslâm hukuku ilkeleri dışına çok fazla çıkmadığı bilinmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak suç ve ceza tanımında olduğu gibi şiddet içeren suçlarda da İslâm hukukunun tanımlarının esas alındığı görölmektedir. İslâm hukuku şiddet suçlarını üç kısma ayırmıştır.

3.2.1. Birinci Kısım Suçlar

1. kısım suçlar daha önce tanımlandığı için burada tanımdan ziyade bu suçun türlerine yer verilecektir. 2. ve 3. kısım suçlar genelde şiddet suçları olmadıkları için yer verilmeyecektir.

3.2.1.1. Cinayet- Katl: Cinayet kelimesinin sözlük anlamı, "günah işlemek, işlenen günah ve suç" terim anlamı ise, "mala ve cana yönelik aykırı fillerdir." Böyle bir fiilde bulunan kimseye "cani", bu fiile maruz kalana da "mecniyyun aleyh" denir.⁴² Bir diğer tanıma göre, "sorumluluk gerektiren, herhangi yasak bir fiilin işlenmesidir. Bu fiil kişilere

⁴⁰ Aydın, **Osmanlı Hukuk Devleti**, s. 154.

⁴¹ Bardakoğlu, **a.g.m.** s.417.

⁴² Hasan Ali eş-Şazeli, "Cinayet", **DİA**, C.8, İstanbul, 1993, s.14.

(nefse, hayat ve vücut bütünlüğüne) dine, mala, nesebe, ırza, (insan onuruna) ve kamu düzenine ve akla yönelik olabilir. Cinayet kelimesi fıkıh kitaplarında anlam daralmasına uğrayarak çoğunlukla kişilere yönelik olarak işlenen suçlar olarak kullanılmıştır.⁴³

İslâm hukukçuları insana karşı işlenen suçları üç bölümde ele almıştır:

1) Adam öldürme suçu, bu suç kasten adam öldürme, kasta benzer adam öldürme, hataen adam öldürme, hata mecrasına cari adam öldürme ve ölüme sebebiyet olmak üzere beş kısma ayırmıştır.

2) İnsanın azasına yönelik müessir fiiller

3) Cenine karşı işlenen cinayetler⁴⁴ cenine karşı işlenen cinayetler, gasb- yol kesme, eşkıyalık, katl vb. suçlar kadar ispatlanabilir olmadığı, somut verilerden çok şüphe ya da ihtimaller dahilinde değerlendirebilecek bir şiddet suçu olduğu için konunun dışında tutulmuştur.

3.2.1.1.1. Adam öldürme suçu: Adam öldürme denen katl suçu sonucunda kişinin hayatının sona ermesidir. Öldürene katil, hayatını kaybedene maktul denir.⁴⁵ İslam hukukunda adam öldürmenin cezası kısastır, maktulun yakınlarına katili affetme yetkisi tanınmıştır.

Adam öldürmenin cezasının kısas olduğu Osmanlı kanunnamelerinde de açıkça belirtilmiştir. Fatih Kanunnamesi'nde bir adam öldürmenin cezası kısas olarak belirtilmiş, katilin affedilmesi durumunda diyet bedeli belirlenmiştir. Buna göre diyet bedeli, katilin gücü 1000 akçeye yetiyorsa, 400 akçe 600 akçeye yetiyorsa 200 akçe daha azına yetiyorsa 100 akçe, fakirse 50 akçedir.⁴⁶ Kanunî Kanunnamesi'nde de diyet bedelleri aynıdır, mahalle içinde ya da köyde bir kişi maktûl bulunduğu araştırılıp katilin bulunması ve ya diyetin mahalle ya da köy halkından alınması emredilmektedir.⁴⁷ İncelediğimiz dönemde hüküm süren I.Ahmed Kanunnamesi'nde de adam öldürmenin cezası kısas olarak belirlenmiş, af halinde diyet bedeli, katil zengin ise 400 fakir ise 200, gayet fakir ise, 50 akçedir.⁴⁸

3.2.1.1.2. İnsanın azasına yönelik müessir fiiller: İslâm hukukunda kişinin uzuvlarına yönelik yasak fiilleri ifade eder. Müessir fiiller ikiye ayrılır: birincisi

⁴³ Eroğlu, a.g.t. s.35

⁴⁴ Eş-şazeli, "Cinayet", s.14.

⁴⁵ Ali Bardakoğlu, "Katil" **DİA**, C. 25, İstanbul, 2002, s.45.

⁴⁶ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, C. 1, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s.349. Bundan sonra **Kanunnâmeler** olarak kısaltılacaktır.

⁴⁷ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.4, İstanbul, 1990, s.299.

⁴⁸ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.9, İstanbul, 1996, s.497.

yaralamadır. El, ayak, kulak ve burnun kesilmesi gibi, azaların vücuttan ayrılması ve ya bu azaların işlevlerini yerine getiremez hale gelmesidir.⁴⁹

Müessir fiillerin ikincisi “şecc”lerdir. “Şecc” insanın başını ve yüzünü yaralamaktır. Yaraya “şecce” adı verilir.⁵⁰

Yaralamada da kısas cezası öngörülmektedir. Bu suçlarda kısasın gerçekleşmesi için, yaralanan uzuv ile buna kısas edilecek uzuv ve yara arasında benzerlik ve eşitlik olması gerekir. Eşitlik mümkün olmaz ise, kısas uygulanmaz. Kısasın uygulanmadığı veya affedildiği durumlarda diyet gündeme gelir. Vücutta tek bulunan uzuvların yok edilmesi veya işe yaramaz hale getirilmesi halinde tam diyet gerekir. Çift uzuvlardan biri için diyetin yarısı, dört adet olan uzuvlardan biri için diyetin dörtte biri ödenir. Nassın belirtmediği ve sınırlamadığı yaralama ve sakatlama suçlarında “erş” adı verilen diyeti takdir, devletin selahiyetli makamlarına bırakılmıştır.⁵¹

Kanunnamelerde de yaralamanın şekline ve yaranın büyüklüğüne göre diyet bedeli belirlenmiştir. Fatih Kanunnamesi’nde baş yarılıp kan çıkarsa 30 akçe, kemik çıkarsa yaralayanın gücü 1000 akçeye yetse 100 akçe, 200 akçeye yeterse 50 akçe fakir ise 30 akçe diyet bedeli öngörülmektedir.⁵² Kanunî Kanunnamesi’nde de yaralamanın diyeti, baş yarılıp kan çıktığında 30 akçe cürm ve ta’zir, cerraha ihtiyaç duyulduğunda baş yaran zengin ise 100 akçe muslihun araya girerse 50 akçe fakir ise 30 akçe olarak belirlenmiştir.⁵³

I. Ahmed Kanunnamesi’nde baş yarılıp kemik çıkar da cerraha ihtiyaç duyulursa, baş yaran zenginse 100 akçe, fakirse 30 akçe, muslihun araya girdiğinde 50 akçe diyet bedeli belirlenmiştir. Yaralamada ok ve ya yancuk kullanılmışsa diyet bedeli, yaralayan zenginse 200 akçe, fakirse 50 akçe muslihun araya girmişse 100 akçe olarak belirlenmiştir.

Kişinin gözü çıkarsa kısas, kısas olmazsa diyet bedeli, zenginden 200 akçe, fakirden 50 ve ya 40 akçe, muslihun araya girdiğinde 100 akçe olarak belirlenmiştir. Yaralayan kefereden ve ya kul taifesinden ise, diyet bedeli belirtilen bedelin yarısıdır. Kul taifesi birbiriyle çatıştığında diyete gerek görülmemiştir.⁵⁴

---

⁴⁹ Eş-Şazeli, “Cinayet” s.14.

⁵⁰ Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller”, **AÜHF Mecmuası**, C.3, S.2, 1946, s.370.

⁵¹ Karaman **a.g.e.** s.229.

⁵² Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.1, İstanbul, 1990, s.349.

⁵³ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.4, İstanbul, 1992, s.299.

⁵⁴ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.9, İstanbul, 1996, s.498.

Kanunnamelerde belirtilen cezaların infazı ve yerine getirilmesi, sancak beyi ve subaşının yetkisi dahilindedir.⁵⁵

Şiddet suçlarına verilecek cezalar ve cezaların kimler tarafından uygulanacağı belirlenmiş, ancak mahkemeye intikâl eden davalar sonucunda verilen cezalara sicillerde yer verilmemiştir.

3.3. OSMANLI HUKUKUNDA ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR

İslâm hukukunda tanımlanan şiddet içeren suçlardan, gasb - yol kesme – eşkıyalık, hırsızlık, katl ve yaralamanın tanımlarına ve kasame kurumuna yer verilecektir. İncelenen sicillerde gasb - yolkesme - eşkıyalık birlikte gerçekleştirilen tecavüz suçuna yer verilmeyecek; tecavüz davaları, eşkıyalık suçu içerisinde ele alınacaktır.

3.3.1. Gasb-Yol Kesme-Eşkıyalık

Klasik literatürde, “hırabe” ve ya “katu’t-târik” olarak geçen kelime, genelde “silah yada başka bir şekilde zor kullanarak yol keserek ve ya baskın yaparak cana ve mala tecavüz etmek, kamu düzenini ve asayişini bozmak” anlamlarına gelir.⁵⁶ Bunların dışında celali, haydut, haramzade, harami, türedi uğru kelimeleri de aynı anlamda kullanılmıştır.⁵⁷

Silahlı gasp, soygun yaparak yeryüzünde bozgunculuk çıkararak amme nizamını bozmak suretiyle Allah’a karşı savaş açma olarak nitelenen⁵⁸ bu suçun cezası Kur’an’ın 5.Suresi (Maide) 37. ayette belirtilmiştir. Yol kesen sadece mal alıp götürmüşse, sağ eli ve sol ayağı kesilir. Yol kesen mal almaksızın sadece adam öldürmüşse cezası kısastır. Bu bir hadd cezası olduğu için suçlunun affedilmesi ya da diyet vererek kısastan kurtulması mümkün değildir.⁵⁹

I.Ahmed Kanunnamesi’nde bir kişinin yoluna çıkıp ok çekenin kulağına sancub gezdirilmesi, kılıç ve ya nacak çekenin hakkından gelinip 50 akçe fakir ise, 10 akçe alınması emredilmektedir.⁶⁰ Osmanlı kanunnamelerinde köy ve mahalle civarında eşkıyalık faaliyetlerine engel olunması, bu suçları işleyenlerin derhal yakalanması ve suçlu

⁵⁵ Anhegger, İnalçık, **a.g.e.** s.17.

⁵⁶ Ali Bardakoğlu, “Eşkıyalık” **DİA**, C.11, İstanbul, 1995, s. 463.

⁵⁷ Mücteba İlgürel, “Eşkıyalık” **DİA**, C. 11, İstanbul, 1995, s.467.

⁵⁸ Karaman, **a.g.e.** s. 220.

⁵⁹ Coşkun Üçok, “,” Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller”, **AÜHF Mecmuası**, C.3, S.1, 1946, ss.144-145.

⁶⁰ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.9, s. 498.

bulunduğu takdirde zararın suçlu tarafından bulunmazsa mahalle ve ya köy halkı tarafından tazmin edilmesi emredilmiştir.⁶¹

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık faaliyetleri bıçak çekme, ok çekmeyle sınırlı kalmamış, can ve mal kayıplarına yol açmıştır. Can ve mal kaybıyla sonuçlanan eşkıyalık hareketleri, halkın hayatını olumsuz etkilerken halkın devlete olan güvenini de sarsmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yöneticilerinin, kimi zaman şiddete başvurarak kimi zaman da eşkıyaların elebaşlarını mevki ve makamlara getirerek eşkıyalık faaliyetlerini önlemeye çalıştığı bilinmektedir.⁶²

3.3.2. Hırsızlık

Eski Türkçe'de uğruluma, Arapça'da sirkat olarak ifade edilmiş, hırsız için de Eski Türkçe'de uğru, Arapça'da sârik ve lişş kelimeleri kullanılmıştır. Sirkat sözlük ve örfte “başkasının malını gizlice alma, çalma” anlamına gelmektedir. Hukuk dilinde ise, ayrımı kabul edilebilecek farklar göz ardı edildiğinde hemen hemen bütün hukuk sistemlerinde aynı olup kelimenin sözlük ve örfteki anlamı aynıdır. İslâm hukukunda da hırsızlık “başkasına ait bir malın mülk edinme kastıyla muhafaza edildiği yerden gizlice alınması” olarak tanımlanır. Cezası Kur'an ve sünnette belirlendiği için had suçları kapsamında yer alır.⁶³

Hırsızlık suçunun oluşması için suçlu, çalınan mal ve çalma eylemiyle ilgili bazı şartlar aranır. Fıkıh mezhepleri açısından farklılıklar görülse de bu şartları, suçlunun suç işleme kasdının bulunması, çalınan malın başkasına ait olması, koruma altında bulunması ve hukukî-malî bir değer taşıması ve bu malın gizlice olarak kabul edilir. Bunun dışında kalan belirli eylem ve teşebbüsler ise, ta'zîr cezasıyla cezalandırılır. Hukuken sabit olan bir hırsızlık suçunun bedenî ve malî olmak üzere iki temel sonucu vardır. Bedenî hüküm, hırsızın elinin kesilmesi malî hüküm ise çalınan şeyin iadesi ya da zararın tazmin edilmesidir.⁶⁴

Çalınan malını bir başkasının elinde bulduğunu söyleyerek mahkemeye geldiğinde, zanlı hakkında geniş bir soruşturma yapılması emredilmiş, soruşturmaya uğrayan zanlı güvenilir değil ise, makul ölçüler çerçevesinde işkence yapılması, uygun

⁶¹ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.4. s. 302.

⁶² Eroğlu, **a.g.t.** s.70.

⁶³ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık” **DİA**, C.17, İstanbul, 1998, s.384.

⁶⁴ Bardakoğlu, “Hırsızlık”, ss.384-390.

görülmüştür.⁶⁵ Herhangi bir yerde konaklayan bir kişiyi eşyası çalındığında hırsızın bulunması için çalışılması, hırsız bulunmadığı takdirde mağdurun zararının köylüye tazmin ettirilmesi hükmü de kanunnamelerde yer almıştır.⁶⁶

3.3.3. Bağy

Sözlük anlamı, “haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak” olan bağy, fıkıh terimi “meşru devlet başkanına silahla karşı koyma, isyan etme” anlamlarında kullanılmaktadır. Fıkıh terimi olarak ifade ettiği siyasi anlamın dışında “Allah’a karşı gelme, dinin çizdiği sınırları aşma” anlamlarına da gelmektedir. Kur’an’da ve hadislerde hem sözlük hem de terim anlamı geçmektedir. İsyana edene bāgi ya da asi denir. Suçun gerçekleşmiş kabul edilmesi için gereken şartlar konusunda İslam hukukçuları arasında bir görüş birliği yoktur. Buna rağmen, birinci şart olarak meşru devlet başkanına ve ya devlet düzenine karşı yapılan isyanlar suç olarak kabul edilmiştir. Böyle bir amacı olmayan karşı çıkmalar isyan olarak kabul edilmemiştir.

Bağy suçunun ikinci şartı, kuvvet kullanılmasıdır. Üçüncü şart ise, meşru devlet başkanının değiştirilmesi, emirlerinin uygulanmaması kasdının bulunması ve isyancıların bu konuda haklı bir sebebe sahip olmaları gerekmektedir. Devlet başkanının gayri meşru bir şekilde bu göreve geldiğini ya da görevini yerine getirmediğini söylemek haklı nedenler olarak görülmüştür. Suçun böyle bir şarta bağlanmasının amacı, isyan edenlerin bağı değil yol kesici sayılmaları ve ona göre cezalandırılmalarıdır. Bağy suçunu işleyen isyancılarla savaşmak ve bu sırada onları öldürmek helal kabul edilmiştir.⁶⁷

3.3.4. Küfür

Kişiyeye yöneltilen şiddetin sözcükler yoluyla gerçekleştirilmesidir. Kişide aşağılanma, eşitsizlik, utanma, duygusal olarak yaralanma, eziklik, güvensizlik, yılgınlık oluşturan sözler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁸

İslam hukukunda kişiyeye nesepsizlik ve zina dışında başka bir suç atmak söz konusu olduğu küfür davalarında suçlu sabit görülen kişiyeye, yöneticiler tarafından uygun tâ’zir cezaları verilmiştir.⁶⁹

⁶⁵ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, s.302.

⁶⁶ Akgündüz, **Kanunnâmeler**, C.4. s.302.

⁶⁷ Ali Şafak, “Bağy”, **DİA**, C. 4, İstanbul, 1991, ss. 451-452.

⁶⁸ Mehmet Salih Erkek, “17. Yüzyılda Mardin Kadı Mahkemesine Yansıyan Küfür Davaları”, **Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, S.2/1, 2009, Erişim: www.accaturcica.com (04.03.2012) s.52.

3.4. BİR SOSYAL KONTROLÜ SAĞLAMA ARACI OLARAK KASAME

Osmanlı toplumu, sosyal hayatta mahalle yapısı içerisinde suçu önlemeye çalışmış, toplumun huzurunu ve güveninin ön planda tutmuş; mahallelileri birbirinin kefilisi kabul ederek bu konuda herkese sorumluluk yüklemiştir. Böylece toplumsal yaşamın dayanışma ve huzur içinde sürmesini amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda mahalle yapısı içerisinde şiddet eylemleri önlenmeye çalışılmıştır. Kısmen amacına ulaşan bu yapıda işlenen şiddet suçlarında İslâm hukukunun temel ilkeleri benimsenmiş, mağdurun ve yakınlarının mağduriyetinin failer tarafından giderilmesi sağlanmıştır. Failerin bulunamadığı durumlarda, sorumluluğun ortadan kalkmaması, düzenin devamının sağlanması adına kasame kurumuyla mağduriyetlerin giderilmesi sağlanmış, mahalleli de daha dikkatli olunması konusunda uyarılmıştır.

Kasamenin sözlük anlamı, “yemin etmek, yemin, topluluk, barış ve yüz güzelliği”dir. İslam hukukunda kasame, “failin kesin belirlenmediği bir cinayet işlendiğinde suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun, haklarındaki suç isnadını def etmek amacıyla mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminler” olarak tanımlanır.⁷⁰

Kasame uygulanmasında, katili bulunmayan bir adam öldürme halinde, ölenin mirasçıları tarafından civarda oturan özgür, ergin, mümeyyiz, işittiğini anlar, istediğini söyleyebilir, adil ve zina iftirasından dolayı kazf haddi ile cezalandırılmamış, örf-adete ve sosyal düzeyine uygun olarak yaşamış ve tanıklığı ile bir çıkar sağlamak istememiş olmak koşullarına sahip elli erkek seçilerek katilin kendileri olmadığına dair yemine davet edilir. Yemin edecek elli kişi bulunamadığında kişilerin yeminin elliye tamamlanması suretiyle kasame yemini yerine getirilir ve elli erkek katil olmadıkları ve katili de bilmediklerine dair yemin ettiği takdirde maktûlün diyeti o kasaba halkı arasında eşit olarak paylaşılır.⁷¹

Kasamenin gerçekleşmesi için maktûlün olması, maktûlün insan olması, öldürmenin bir şahsın mülkiyetinde bulunan bir mahalde veya bir mahalle, bir köy gibi yerleşim yerinde olması ya da kimsenin mülkiyetinde olmayıp bir beldeye ses duyulacak

---

⁶⁹ Eroğlu, **a.g.t.** ss. 80-81.

⁷⁰ Ali Bardakoğlu, “Kasame” **DİA**, C.24, İstanbul, 2001, s. 528.

⁷¹ Aybars Pamir, “İslâm Ve Osmanlı Hukuku’nda Kasame Müessesesi”, **AÜHFD**, C. 54 S.4, 2005,ss.351-354.

kadar yakın boş bir mahalde ikâ edilmiş olması, maktûl yakınlarının dava açmış olması gerekir.⁷²

Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın İslâm ülkesinde yaşayan herkes açısından geçerli olan kasamenin amacı; İslâm toplumunda, suç teşkil edecek bir fiilin hiç işlenmemesi için insanların birbirlerini sürekli kontrol altında tutacakları bir ortamı yaratmaktır. Burada, faili meçhul bir cinayet, o mahalde yaşayan insanlar, aralarında her zaman bulunması gereken sosyal kontrolü sağlayamadıkları ve suçun işlenmesine engel olamadıkları için cezalandırılmaktadırlar. Eğer bu kişiler, suç işlenmeden önce gerekli kontrol ve dayanışmayı aralarında sağlayabilseler, suç ortaya çıkmayacak, dolayısıyla kendileri de cezalandırılmayacaktı.⁷³

Özel bir şekli olan kasame, toplumda ahlaki ve şahsi faziletlerin canlılığına da bağlı olarak belli bir ispat gücü taşır. Kasame toplumun can güvenliğinin sağlanması ve korunması konusunda bölge halkının duyarlılık kazanması, ortak sorumluluğun güçlenmesi, cinayet zanlılarının haksız töhmetten kurtulması, maktûlün yakınlarının acısının hafifletilmesi, adaletin gerçekleşmesi, kamu vicdanının rahatlatılması⁷⁴ ile toplumun intikam duygularından ve onun ileri derecede uygulamaları olan öç alma ve kan davasından uzaklaştırılması işlevlerini yerine getirmektedir.⁷⁵

Kasameye, Osmanlı toplumunun düşünce ve inanç sisteminin şiddeti reddetmesine, toplumsal yapıyı ayakta tutmak, huzurun ve güvenliğin sağlanması için devletin ve halkın gösterdiği çabaya rağmen gasb, hırsızlık, katl, yaralama olayları görülmüştür.

Tezin konusunu oluşturan İslâm hukuku çerçevesinde tanımları verilen suçlara dair mahkeme kayıtlarına geçen davaların 17. yüzyıl başlarında Bursa Şer'îye Sicilleri'ne yansıyan örneklerine aşağıda yer verilecektir.

3.5. 17. YÜZYIL BAŞLARINDA BURSA ŞER'İYE SİCİLLERİNE YANSIYAN ŞİDDET İÇEREN SUÇLAR

17. yüzyılın başlarında, birinci bölümde değinilen siyasi, ekonomik, sosyal alandaki gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmıştır. Siyasî, askerî, ekonomik açıdan

---

⁷² Sabri Erturhan, "Suçla Mücadelenin Fikhî Esasları" , Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XIII, S.1, 2009, s.71. Hayrettin Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku I, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1987, s.233.

⁷³ Pamir, a.g.m. ss.344-352.

⁷⁴ Bardakoğlu, "Kasame", s.528.

⁷⁵ Pamir, a.g.m. s. 353.

oldukça zor bir dönem olan 17. yüzyıl başlarında yaşanan aksakların, düzensizliklerin şiddet eylemlerine yansımalarının ne yönde olduğunun ele alındığı tez çalışmasında döneme ait dört defter incelenmiştir. Defterlerden ikisi, H⁷⁶1011/M.1062 yılına ait A-154, H.1012/M.1603 yılına ait A-155⁷⁷ numaralı defterlerdir. Diğer ikisi, Bursa Şer'iyeye Sicilleri'nden H.1018-1019/M.1609-1610 yıllarına ait B-23 numaralı ve H.1015-1016/M.1606-1607 yıllarına ait B-24 numaralı defterlerdir.

3.5.1. Gasb- Yol Kesme- Eşkîyalık

İncelediğimiz sicillerde yer alan yol kesme, gasb olaylarının farklı zamanlarda ve farklı sınıflara mensup kişiler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Gece, ıssız, تنها yerlerde gerçekleşmesi beklenen gasb olayları, gündüz şehrin işlek yerlerinde de görülmüş, kimi zaman sıradan halkı kimi zaman askerleri hedef almıştır. Bu fiilin faileri, bazen sıradan halk bazen de sipahiler⁷⁸ ve yeniçeriler⁷⁹ gibi askerî sınıf mensupları olmuştur. Askerî sınıf mensupları bazen de yol kesmenin kurbanı olmuşlardır.

Kastamonu'nun Sermedin köyünde oturan 121. Silahtar, 1011 Sefer (Temmuz-Ağustos 1602)⁸⁰ ortasında mahkemeye gelerek, Sefer ayı başlarında görevli olduğu Macar seferine giderken Bursa yakınlarında seferli sipahiler adına 15-20 nefer eşkıya Kara Bey, Ali Bey ve Muslıh adlı elebaşları ile yollarına inerek Mehmed Bey, Hüseyin Bey gibi 10-11 nefer sipahi ile kendilerini soyup Mehmed adlı bir emred oğlanını, bir boş katır, bir boş al atı, 15 akçe, kaftan, yağmurluk ve çok sırtı talan edip, kendilerini korkutup haksızlık ettiğini bu durumuna şahitlik edecek kişilerin de olduğu söyler. Şahidler, “yetişmeseydik Mustafa Bey ve arkadaşlarının katl edilmeleri muhakkaktı” diyerek olayı doğrular.⁸¹

Eşkîyalık hareketleri, ıssız yerlerdeki yolcuların dışında şehir merkezinde yaşayan kadınları ve çocukları ya da devlet adına vergi toplayan mültezim gibi görevlileri de hedef almıştır.

---

⁷⁶ Hicrî ayların okunuşunda tez kapsamında okunan B-23 ve B-24 no.'lu defterlerde, Türk Tarih Kurumu'nun tarih çevirme kılavuzunda belirttiği okunuş esas alınmış, **a.g.p.** kapsamında okunan A-154 ve A-155 no.'lu defterlerde ise projedeki şekliyle aktarılmıştır.

⁷⁷ Döndüren, **a.g.p.**

⁷⁸ Bkz. Döndüren, “**Bursa Mahkeme Sicillerinden 17. Yüzyıl'a Ait A154-A155 No.'lu Defterlerin İslam Hukuku Açısından Analizi**”, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1997, s. 54'te yer alan B.Ş.S., A-154 12b/2 no.'lu belge.

⁷⁹ Yeniçerilerin karıştıkları yol kesme ve gasb suçları için bkz. Döndüren, **a.g.p.** s. 64'te yer alan B.Ş.S., A-154 56a/2 no.lu kayıt ve **a.g.p.** s. 134'te yer alan B.Ş.S., (Bursa Şer'iyeye Sicilleri)A-154 114b/1 no.lu kayıt.

⁸⁰ Hicrî tarihlerin miladî tarihe çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun tarih çevirme kılavuzu kullanılmıştır.

⁸¹ Döndüren, **a.g.p.** s. 54, B.Ş.S., A-154 6a/2 no.lu kayıt.

1011 Sefer (Temmuz-Ağustos 1602) Bursa’da Umur Bey Mahallesi’nde oturan Seyyid Ahmed bin Hüseyin isimli emredle annesi Hatice binti el-Hac Ahmed, mahkemede şu şekilde ifade verirler: “mezkur Ahmed’in kardeşi Seyyid Mustafa bin Hüseyin namlı kimse cuma gecesi akşam ile yatsı arasında naçdiyeci Mehmed’in sünnet düğününde akrabalarından mezkur Seyyid Ahmed, komşulardan Gülsüm Hatun gibi Gülbaş kadınla birlikte evlerine gelirken, Seyyid Bekir bin Seyyid Hüseyin adlı kimse, Cebecioğlu diye bilinen Mustafa bin Mehmed adındaki kavaf ve boyacı oğlu Mehmed Yediverenoğlu Mustafa gibi toplanan beş kişiyle gelip Setbaşı Mahallesi’nde, mezkur Gülsüm Hatun’a şaşkınlık edip, Gülsüm de feryat etmiştir. Mezkur Seyyid Mustafa engel olmak isteyince, Seyyid Bekir O’nu enkurus bıçağı ile sağ tarafından yaralayıp kardeşi Seyyid Ahmed’i sağ göğsünden, komşulardan Emine’yi sağ elinin serçe parmağını kesmek suretiyle üç kişiyi yaraladı. Bunlardan Mustafa sabaha karşı bu yaradan öldü. Mahkemeden ölüm sebebinin tespiti olunmasını talep ederim,” deyince mahkemeden Mustafa bin Mağfurî Efendi, bir heyetle yerinde incelemede bulunarak, (şahidler olayı aynen naklettiler) olayın mezkurların evinde kalan Gülsüm Hatun’a sataşılması sebebiyle yukarıda ifade edildiği şekilde gerçekleştiği kaydedilir.⁸²

1012 (1603) yılında, Hüdavendigâr Sancağı’nda mütekardın mukataasının mültezimi olan Celâ-i İsa, padişah fermanı ile mütekardın sipahi ve sipahizade ve Haricez Defter tartesinin akçesini toplamak için Veled-i Hariri Mahallesi’ne gidip mezkur taifeden her sene sakinlerinden isimleri meçhul binlerce utekâ, userâ, levendât ve eşkıya adı geçen İsa’nın evine gidip “sen bizim üzerimize bidat ihdas ettin,” diyerek onu taşla öldürdükten sonra sürükleyerek mahkemenin kapısı önüne çıplak ve ölü bir şekilde bırakırlar. Bunun üzerine maktûlün küçük oğlu İbrahim’in vasisi Mustafa mahkemenin durumunun tespit edilmesini ister; mahkeme de durumu tetkik ederek maktûlün başı, yirmi yerinden taş ile yaralandığını ve diğer azalarında da yaralar olduğunu ve kan kaybından öldüğünü tespit edip bu konuda bir belgeyi çocuğun vasisine verir.”⁸³

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti için sorunlu bir dönem olmuştur, bu dönemin siyasi ve ekonomik sorunları, sosyal hayatı da olumsuz etkilemiştir. Dönemin siyasi ve ekonomik koşullarından olumsuz etkilenen yeniçerilerin, medrese öğrencilerinin giriştikleri eşkıyalık hareketleri, halkın yaşamını daha da zorlaştırmıştır. Halkın içinde eşkıyalık yapıp bunu yeniçeri ve medrese öğrencilerinin üzerine yıkmaya çalışanlar da olmuştur.

⁸² Döndüren, **a.g.p.** s. 55. ‘de yer alan, B.Ş.S., A-154 109a/1 no.lu kayıt.

⁸³ Döndüren, **a.g.p.** s. 84’de yer alan B.Ş.S., A-155 21a/1 no.lu kayıt.

1019 Cemazeyilahirinin başında (Ağustos 1610) Azap Bey Mahallesi sakinlerinden el-Hac Süleyman bin Hamza, el-Hac Veli bin Ahmed adlı kişiyi dava ederek, altı ay önce satın aldığı kestane tüylü bir katırı, Veli'ye 86.000? akçeye⁸⁴ sattığını ancak parasını hala alamadığını söyler. Veli, Süleyman'ın bedeli kendisine elden verdiğini ancak menziline giderken yolda suhte eşkıyası tarafından gasb edildiğini belirtir. Daha sonra paranın gasb edilmediğini kendisinde olduğunu itiraf eder, mahkeme paranın iadesine hükmeder.⁸⁵

Bursa'da bi'l-fiil Dergâh-ı Ali Yeniçerileri zabiti olan Hamza Subaşı ve Bursa Subaşısı olan Sefer Subaşı, mahkemeye Gemlikli olarak bilinen Musalli Yusuf ve kardeşi Ahmed adlı sakileri getirerek, bu kişilerin yeniçeri olmadıkları halde yeniçeri gibi gezip daima şirret ve şeka üzere olduklarını bununla da kalmayıp 1012 ramazanın 21. günü (22 Şubat 1604) mahkemede bulunan Ayşe binti Ali'nin Irgandı Köprüsü başında yoluna çıkarak elinden eşyalarını zorla alarak kardeşi Ahmed'in Çukur Mahallesi'ndeki evine götürdüğünü mahalle halkının haber vermesi üzerine mahalle halkıyla birlikte eve geldiklerinde Musalli ve Ahmed ile Ayşe'yi ve Ahmed'in karısı Fatma'yı ve Sakine adlı üvey kızını bir arada oturup ramazan günü ocaklarında pastırma ve kebab pişirirken yakalayıp meclise getirdiklerini söyleyerek, kim olduklarının mahalle halkından ve bu kişilerin kendilerinden sorulmasını talep ederler. Bunun üzerinde Ahmed ve Musalli'ye sorulduğunda ne "yeniçeriyiz ne ulufemiz vardır, Türkoğlu Türküz" diye cevap verirler. Ayşe'yi neden çekip götürdüğü sorulduğunda Musalli "iki yıldır benim sevgilimdir, kendi rızasıyla odama geldi" diye cevap verince kardeşi Ahmed, Musalli'nin saki ve katil olduğunu sürekli evine böyle insanları getirdiğini ancak Ahmed'i de öldürmesinden korktuğu için ses çıkaramadığını söyler. Ayşe de sorgusunda kendi yolunda giderken Musalli'nin kendisini "sen benim elimden kurtulamazsın" diyerek zorla Ahmed'in evine götürdüğünü söyler. Hepsi Ahmed'in evinde bir aradayken Sefer Subaşı ve Hamza Subaşı'nın mahalleli ile gelerek kendilerini meclise getirdiklerini söyler. Irgandı halkı da Musalli'nin Ayşe'yi evine giderken tabancayla vurup yere düşürüp elinden bohçasını alıp döverek zorla odasına aldığını söyler. Mahalle halkından ve vilayetin ileri gelenlerinden Ahmed ve Musalli'nin durumu sorulduğunda, hırsız, harami olduklarını ve sürekli Müslümanların aile ve iyaline çekip birçok kişinin evlerinden ve ellerinden mal ve erzak

⁸⁴ Diğer dava kayıtları incelendiğinde 86.000 akçenin bir katır için ödenen oldukça yüksek meblağ olduğu görülmektedir. Bu durum bir yazım yanlışı olduğunu düşündürmektedir.

⁸⁵ B.Ş.S. B-23 53/3.

gasb edip çalıp iffetli hatun ve cariyeleri yoldan çıkarıp bir yolunu bulup başka yerde satıp, Müslümanların at, katır, sığır ve koyunlarını çalıp başka vilayetlerde sattıklarını söylerler. Ayşe'yi de yoldan çekip mahalleye götürdüğünde önce mahalledeki Molla Yegan Mescidi'nde ırzına geçtiğini sonra da alıp odasına gittiğini söylerler. Katl edilmelerinin vacip haklarından gelinmesinin çok sevap olduğunu söylerler. Bir yıl önce de bir defa ramazanda fahişe ile basıldıklarını yakalanmak üzere iken kaçtıklarını söyleyerek, bu defa da kurtuldukları takdirde mahalle halkının mahalleden kaçıp dağılacağını söylerler. Bursa'da oturan eski yeniçerilerden de sorulduğunda yeniçeri ve kuloğlu olmadıklarını Türkoğlu Türk olduklarını belirtirler. Yeniçeri olmadıkları halde yeniçeri gibi gezip sürekli hırsızlık yaptıklarını Müslümanlar'ın ehl ve ifadelerini ve cariyelerini yoldan çıkarıp başka yerde sattıklarını belirtirler. Haklarından gelinmesinin lazım ve mühim olduğunu belirtirler.⁸⁶

Bir başka gasb olayında ise, 24 Zilkade 1015 (23 Mart 1607) tarihinde mahkemeye gelen, Mihaliç Kasabası sakinlerinden el-Hac Mehmed bin el-Hac Nakşi, Halil bin Hamza adlı sipahi mahzarında ikrar ederek, bundan akdem Kara Ağa adlı karye mağarası içinde öğle vakti yoluna birkaç kişinin gelip 3000 mikdarı akçesini aldıklarını, mezbur Halil olduğunu zannederek davacı olduğunu sonra mezbur Halil'in zimmetini ibra ve iskat eylediğini belirtir.⁸⁷

1012'de (1603) Arap taifesinden Mehmed bin Salih, Kasım bin Mehmed ve Ahmed bin Mehmed adındaki şahıslar mahkemeye gelerek Mihaliç Kazası'na bağlı Deli sakinlerinden Osman bin Ali, Süleyman bin Hakkı ve Veli bin Torbalı adındaki şahısların adı geçen köyde kendilerinin yolunu keserek zikredilen birtakım eşyalarını ve paralarını talan ettiklerini söyleyerek dava ederler. Olay şahitlerle ispat edilir.⁸⁸

Eşkıyalık hareketlerinin geneline bakıldığında bir kişi tarafından değil, birkaç kişi tarafından gerçekleştirildikleri görülmektedir.⁸⁹ Eşkıyalık hareketlerinin neredeyse günün her saati ve şehrin her yerinde gerçekleşen olaylar haline gelmesi, eşkıyaların çoğu zaman

---

⁸⁶Döndüren **a.g.p.** s. 61'de yer alan B.Ş.S. A-154 109 a/1 no.lu kayıt

⁸⁷B.Ş.S., B-24 66/4.

⁸⁸Döndüren **a.g.p.** s. 55'te yer alan B.Ş.S. A-155 18b/3 no.lu kayıt

⁸⁹Bkz. Döndüren **a.g.p.** s.55'te yer alan, B.Ş.S. A-154 101b/3-4 no.lu kayıt aynı projede s. 54'te yer alan A-154 14b/5 no.'lu kayıta 1011'de (1603) görülen davada mahkeme hüddamından Muhammed bin Hüseyin mahkemede, halen odacıbaşı olan Seyyid bin Ahmed bin Seyyid Hüseyin muvacehesinde "mezkur Ahmed'i bir Müslüman maslahatı için mahkemece gönderilip şer'an davet ettiğinde bana ağır hakarete bulunmuş ve dövmek istemiştir", sual olunmasını isterim", deyince sorulmuş; Ahmed inkâr etmiş bunun üzerine Mehmed'den şahit getirmesi istenmiş, getirmeyince Ahmed'e yemin teklif edilmiş ancak Ahmed yeminden kaçmıştır.

yeniçeriler gibi askeri sınıfa mensup kişiler olması, halkın can ve mal güvenliğinden endişe eder hale gelmesine neden olurken devlete olan güveni de sarsmıştır. Halkın içinde bulunduğu ekonomik zorluklara güvenlik kaygısının eklenmesi, halkın yöneticilere karşı olumsuz bir tavır almasına neden olmuştur. Ekonomik şartların zorluğu, güvenlik kaygısı ve yöneticilere karşı geliştirilen olumsuz tavır, yeni eşkıyalık hareketlerinin sebebi olmuş ve bu faaliyetler giderek artar hale gelmiştir.

3.5.2. Hırsızlık

Hırsızlık vakalarının geneline bakıldığında genellikle bir kişi tarafından gerçekleştirilen eylemler olduğu görülmektedir. Hırsızlık olaylarına karışanlar ise, çoğu zaman halktan kimselerdir.

Hırsızlık da eşkıyalık gibi günün her saati, neredeyse her yerde işlenen bir suç haline gelirken evlere girilerek yapılan hırsızlıklar gece yarısı ya da evde kimsenin olmadığı zamanlarda gerçekleştirilmiştir.

1019 yılında rabiulahirin ortalarında (Temmuz 1610) Sultan Mehmed Mahallesi sakinlerinden Ali bin Ahmed mahkemeye gelerek tarih-i kitabdan iki gün önce gece yarısı evinin duvarı delinerek eşinin bazı esbabının çalındığını söyler. Tatarlar Mahallesi sakininden Sefer bin Ahmed adlı kişinin çaldığını duyduğunu söyleyerek mahkemeden olayın soruşturulmasını talep eder. Taleb üzerine, Mevlana Süleyman Efendi ibn Hamza ile kitabda isimleri yazılı Müslümanlar ile Sefer'in menziline gidildiğinde iç avlunun musanderesi üzerinde bir şal içinde bir mai kaftan ve bir köhne iğne vesair hurda ve bir keten gömlek ve kuşağı ve gümüş bıçak kını ve iki beyaz çarşaf ve bir beyaz yorgan ve bir mensusi kaftan ve bir köhne futa ve bir makriyye ve bir alaca boğça ve astar bulunub yine menzilin hevalisinde vakî menzilin içinde bir siyah çuval ile bazı esbab bulunub mezbur Sefer'e tekrar sorulur. Sefer, cevabında "esbablar zevcem Fatma adlı hatunundur" deyince, mezbure Fatma Hatun'a sorulur. Fatma Hatun "benim böyle esbabım yokdur," diye inkâr eder. Sefer'e tekrar sorulduğunda Kara Kuru Mahallesi'nin müezzini oğlu Ömer ile Monu? oğlu Mustafa ile adlı kişiler, zikrolunan esbabların kendilerine emanet edildiğini söyleyerek, Mevlâna adlı kişinin mahallesinde tahrir etmesi üzerine, mahkemeye gelerek Sefer'i ihbar ederler.⁹⁰

---

⁹⁰ B.Ş.S. B-23 46-47/9.

Gece yarısı gerçekleşen bir başka hırsızlık da 1011 Rabiulevvelinin ortasında (Ekim 1602) Gemlik'e bağlı Küçükkuşla Köyü'ndedir. Küçükkuşla'da Hasan bin Mustafa mahkemede aynı köyden Ali bin Yusuf muvacehesinde, “bundan kırk beş gün önce mezbur Ali, beş arkadaşıyla gece yarısı evimize girip yaklaşık 50000 akçelik esvap ve malımı çaldılar” iddiasında bulunur. Mezbur Ali beş kişi ile birlikte eve girdiklerini ve hırsızlık yaptıklarını ancak arkadaşlarının çalınanları nereye götürdüğünü bilmediği itirafında bulunur.⁹¹

4 Şaban 1015 (5 Aralık 1606) tarihli davada Bursa'nın Maksem Mahallesi sakininden Hamza bin Ali adlı kişi, mahkemede Hamza bin Enbiya mahzarında takrir-i dava edip, “mezbur Hamza tarih-i kitabdan üç gün önce cuma günü sabah zamanı, mahkemede bulunan Kamile adlı cariyemi ayartıp evimden çıkarmasıyla gaib olmuştu. Hala merkum Hamza'nın yedinde buldum, sual olunub gereğinin yapılmasını isterim” deyince mezbur Hamza'ya sorulur. Hamza cevabında “fi'l-vakî mezbure Kamile bana gelip, ben dahî civarımızda sakine bir hatunun evine koyub bade efendisi olan selef-i zikr Hamza'ya teslim ettim,” der. Cariye-i mezbure Kamile'ye gerçek hal sorulur. Kamile: “mezbur Hamza beni ayartıp zikr olunan cuma günü çıkardıktan sonra gecesi bir evin içine koyub, ismini ve şahsını bilmediğim bir kişi ile üçümüz sakin olunub da ba'dehu efendime teslim etti,” diye cevap verir. Kamile'ye “akçenizi sirkat eylediler mi?” diye sorulur. Kamile, “500 hurda akçe ile 4 aded sikke altınım yanımdan gaib oldu, lakin hangisinin aldığını bilmem” diye cevap verince, Hamza'ya sorulur. Hamza, cevabında anlatıldığı üzere geldiğini söyleyerek, 500 hurda akçe ve 4 sikke altının tamamını inkâr eder.”⁹²

Çalınanlar, genelde para, elbise, tabak çanak gibi kullanılacak eşya olmakla birlikte bulunulan mekâna göre de değişmektedir. Hamamda sabun çalınırken, köyde keçi, koyun gibi hayvanlar ve arpa, kahvehanede fincan çalınmaktadır.⁹³

24 Muharrem 1019'da (18 Nisan 1610) mahkemeye gelen, Bursa sakinlerinden el-hac Muharrem bin Ali, mahkemede tarih-i kitab günü Çakıcılar Hamamı'nda esbabı içinden kaybolan bir kazıyye çuka tumanı ve bir kazıyye sabunu, mecliste bulunan Bekir bin Mehmed adlı kişinin elinde bulduğunu söyleyerek; Bekir'den sorulup takrir ve tahrir

⁹¹ Döndüren, **a.g.p.** s.63'te yer alan B.Ş.S. A-154 12a/1 no.lu kayıt.

⁹² B.Ş.S. B-24 39/3.

⁹³ Bkz. Döndüren **a.g.p.** s.60'ta yer alan B.Ş.S. A-154 107a/3 no.lu kayıt ve **a.g.p.** s.62'de yer alan B.Ş.S. A-154 112b/1 no.lu kayıt.

olunmasını talep eder. Adı geçen Bekir'den sorulduğunda zikrolunan tuman ve sabunu hamamda el-Hac Muharrem'in esbabı içinden aldığını söyleyerek suçunu itiraf eder.⁹⁴

9 Ramazan 1012'de (10 Şubat 1604) Hacı Şükrullah bin Abdurrahman, mahkemede Ali bin Murad karşısında davasını anlatıp şöyle der: “Mezkur Ali birkaç kişilik yoldaşıyla tarihi kitaptan 40 önce Kubliye köyünde bulunan koyun ağılını basıp dört keçi bir koyun, bir kır, bir tok atımı çaldılar. Şimdi sorgulanıp cevabının yazılmasını talep ederim”. Bunun üzerine yapılan sorgulamanın ardından Ali ikrar ve itiraf ederek, “Kulbiyeli İbrahim Bey'in çobanı ile bir başka çoban Mustafa ve bir başka Mustafa adlı yoldaşlarımla Hacı Şükrullah'ın ağılına varıp dört keçi ve koyun alıp, avlusundan bir kır ve bir doru atını aldık” diyerek suçlarını kabul eder ve Çakır Yusuf Sultan erkine satarken Şükrullah'a yakalandıklarını söyler.”⁹⁵

1019 Muharrem'inin başlarında (Mart 1610), Bursa Kal'ası Mahallesi'den Kalbuz? Mahallesi sakininden Ramazan ibn el-Hac Bayram adlı kişi, mahkemede Selim bin Abdullah adlı bıkır-i baliğa muvacehesinde ikrar ve itiraf edip, adı geçen Selim'in bir mukarras esbabını çaldığını söyleyerek dava ettiğini ancak daha sonra mezburun zimmetini ibra ve iskat ederek davasını terk ettiğini bildirir.”⁹⁶

Hırsızlık olaylarına karışanların genelde sıradan insanlardır ancak toplumun ileri gelenlerinin akrabalarının karıştığı hırsızlık vakalarına rastlamak mümkündür.⁹⁷ Çoğu zaman hırsızlar, aynı mahallede ya da yakın mahallerde yaşayan kişiler olmakta ve daha önce de bu tür suçları işledikleri mahalleliler tarafından bilinmektedir.

4 Ramazan 1012'de, (5 Şubat 1604) Seyyare binti Abdullah adlı hatun, mahkemeye Bursa'da bi'l-fiil subaşı olan Sefer Subaşı mübaşeretiyle getirilen Mustafa karşısında davasını anlatır. Şöyle ki: “bundan önce Bursa'da Hacı Baba Mahallesi'nde oturduğum evimi, Mustafa ben evde değil iken açıp içinde olan elbiselerimi çalmıştır. Sorgulanıp cevabının zapt ve tahrir olunmasını talep ederim” der. Bunun üzerine sorgulanan Mustafa: “Seyyare'nin mezkur mahalledeki evine işbu mecliste hazır bulunan Cafer bin Abdullah adlı boyacıyla varıp mezkur Seyyare evde yokken bir yorganını ve iki çarşafını v.s. eve girdik aldık” diye gönülden ikrar ve itiraf ettikten sonra mecliste bulunan Ferhad bin Abdullah adlı kişi: “mezkur Mustafa benim dahi Bursa'da Kadıasker odaları diye bilinen

⁹⁴ B.Ş.S., B-23 30/11.

⁹⁵ Döndüren, **a.g.p.** s.60'te yer alan B.Ş.S., A-155 102/1b no.lu kayıt.

⁹⁶ B.Ş.S., B-23 29/11.

⁹⁷ Bkz. Döndüren **a.g.p.** s.62'de yer alan B.Ş.S., A-155 28a/1 no.lu kayıt.

odalarda bulunan odamı açıp içinden bazı şeyler ve 5000 akçelik altın ve gümüş ile karışık paramı çaldı. Sorgulanıp cevabının yazılmasını talep ederim” diyerek Mustafa’dan davacı olduğunda Mustafa: “bundan önce mezkur Ferhad Çavuş’un zikrolunan odalarda bulunan odasına mezkur Cafer ile varıp odadan bazı şeyleri alıp cem’an 3000 nakit akçesini aldık” diyerek suçunu kabul eder.”⁹⁸

1011 Rabiulevvelinde (Ağustos-Eylül 1602), Bursa’da Atpazarı sakinlerinden olan Ömer Alisi diye tanınan Ali adlı kişi, subaşı mübaşeretiyile mahalle-i merkumdan Demir bin Hasan adlı Kıpti’yi ikaz ve mahzarında takrir-i dava edip; bu kişi, “bundan bir yıl önce boz tonlu ve 2000 kıymetli ve biri siyah tonlu 3000 akçe kıymetli iki katırımı çalıp mahalle sakinlerinden Hüsrev bin Piri adlı kişinin evine saklayıp ben onları almak için vardığımda katırlara binip kaçarlarken halkın da yardımıyla yakalayıp aldım,” dedi. Mezbur Demir suçlamayı kabul etmeyince Ali şahitlerini getirir, şahitler de aynen (isimleri yazılı) şahadet ederler. Aynı mahalle halkından başkaları da bunun dışında benzer olayları yaptığını ve mahallede fesat çıkardığını söylerler.”⁹⁹

Asıl amacın hırsızlık olmadığını düşündüren kayıtlara da rastlanmaktadır.

4 Şaban 1015 (5 Aralık 1606) tarihinde Bursa’nın Maksem Mahallesi sakininden Hamza bin Ali adlı kişi, mahkemede Hamza bin Enbiya mahzarında takrir-i dava edip, “mezbur Hamza tarih-i kitabdan üç gün önce cuma günü sabah zamanı, mahkemede bulunan Kamile adlı cariyemi ayartıp evimden çıkarmasıyla gaib olmuştu. Hala merkum Hamza’nın yedinde buldum, sual olunub gereğinin yapılmasını isterim” deyince mezbur Hamza’ya sorulur. Hamza cevabında “fi’l-vâki mezbure Kamile bana gelip, ben dahî civarımızda sakine bir hatunun evine koyub bade efendisi olan selef-i zikr Hamza’ya teslim etdim,” der. Cariye-i mezbure Kamile’ye gerçek hal sorulur. Kamile: “mezbur Hamza beni ayartıp zikr olunan Cuma günü çıkardıktan sonra gecesi bir evin içine koyub, ismini ve şahsını bilmediğim bir kişi ile üçümüz sakin olunub da badehu efendime teslim etti,” diye cevap verir. Kamile’ye “akçenizi sirkat eylediler mi?” diye sorulur. Kamile, “500 hurda akçe ile 4 aded sikke altınım yanımdan gaib oldu, lakin hangisinin aldığını bilmem” diye cevap verince, Hamza’ya sorulur. Hamza, cevabında anlatıldığı üzere geldiğini söyleyerek, 500 hurda akçe ve 4 sikke altının tamamını inkâr eder.”¹⁰⁰

⁹⁸ Döndüren, **a.g.p.** s.60’ta yer alan B.Ş.S. A-154 102a/1 no.lu kayıt.

⁹⁹ Döndüren, **a.g.p.** s.63’te yer alan B.Ş.S. A-154 22a/3 no.lu kayıt.

¹⁰⁰ B.Ş.S. B-24 39/3.

Hırsızlıklar sadece Müslümanlar arasında olmamış, zimmîler arasında da olmuş bu davalardan bazıları şer'î mahkemeye intikal etmiştir.¹⁰¹

3.5.3. Katl

Katl davaları incelendiğinde birçoğunun faili meçhul olduğu görülmektedir. Cinayet mahalleri kuytu yerler olabildiği gibi işlek yerler de olabilmektedir.

1012 yılında,(1603) Bursa Subaşısı Yusuf bin Abdullah, Çakırağa Mahallesi ile Yeni Tahtakale Mahallesi arasındaki ana yolda Hüseyin adında birinin başı kesik şekilde bulunduğunu mahkemeye ihbar edip keşif yapılmasını ister ve Mevlana Mahmud bu paye ile görevlendirilir.¹⁰²

Bir başka faili meçhul cinayet davasında da olay mahalli, geniş bir yol, şehrin merkezî yerlerinden biri olan Ulu Cami'nin yakınlarıdır.

12 Muharrem 1019 (6 Nisan 1610) tarihli kayıta, Bursa'da Camii Kebir'in imamı Mustafa Efendi ibn Yusuf bin Mehmed bî-garez Müslümanlar ile mahkemeye gelerek takrir-i kelâm ve takrir-i meram eder: "muharremin onuncu günü gecesı yatsı namazından çıktığımızda târik-i âmmda musluk karîbinde Camii Kebir'in şarkında Ali bin Mustafa nam fakirin katl olunması üzerine olay yerine gidilerek yerinde keşf edilmesini kayda geçirilmesini talep ederim." İsimleri sicilde yazılı Müslümanlar ile olay gidilerek mezbur Ali'nin boğazının? sol canibinden mecruhen maktûl bulunduğu ve katilinin na-malum olduğu belirtilir.¹⁰³

Faili meçhul cinayetlerin kurbanları arasında kadınlar ve çocuklar da vardır.

28 Muharrem 1012 (8Temmuz 1603) tarihinde mahkemeye gelen Bursa'ya bağlı Gölpinar diye bilinen mahalle halkından Mustafa bin Hasan ve Kerim bin ? isimli şahıslar mahkemeye gelerek adı geçen köyün yakınında Dokuzdolamaç diye bilinen yerde Mehmed isimli bir emredin katledilmiş olduğunu haber verip mahkemenin olay olay mahalline giderek keşif yapmasını isterler. Bunun üzerine Mevlana Osman ve kitapta isimleri yazılı

¹⁰¹ Bkz. Döndüren **a.g.p.** s. 63'te yer alan B.Ş.S., A-154 90b/4 no.lu kayıt. Hırsızlıkla ilgili diğer kayıtlar için bkz.**a.g.p.** s.62'de yer alan B.Ş.S. A-154 2b/2, B.Ş.S., A-155 5b/4, A-154 2b/2, A-155 b/4 no.'lu kayıtlar.

¹⁰² Döndüren, **a.g.p.**'de s.83'te yer alan B.Ş.S. A-155 2b/4 no.'lu kayıt, aynı sayfada yer alan B.Ş.S. A-155 36/1 ve B.Ş.S. A-155 3a/1 no.lu kayıtlar da olayın ihbar edildiği ve ihbar üzerine Mevlana Mahmud'un başkanlığında bir Müslüman heyetin olay mahallinde keşifte buldukları belirtilmektedir.

¹⁰³ B.Ş.S. B-23 18/8.

diğer Müslümanlar, olay yerine varıp ismi geçen şahsın yaralanarak öldürüldüğünü tespit ederler.¹⁰⁴

Günümüzde hemen hemen her gün gazetelerin 3. sayfalarında gördüğümüz namus cinayetlerini akla getiren davalara da rastlanmaktadır. Fail belli olmamasına rağmen kurban bellidir, bir kadın.

1012'de (1603) Bursa'nın Şekerhoca Mahallesi ile İnebey Mahallesi arasında ölü bulunan bir kadının oğlu, mahalle sakinlerinin hiçbirinden davacı olmadığını, annesinin namahremden sakınmayıp, zaman zaman içki meclislerine katıldığını dolayısıyla bu meclislerden birinde öldürülüp adı geçen yere atıldığını mahkeme huzurunda beyan eder. Bunun üzerine defin izni verilir.¹⁰⁵

Katilin kimliğinin sonradan ortaya çıktığı davalara da rastlanmaktadır.

26 Muharrem 1012'de (6 Temmuz 1603) Bursa Subaşı Sefer bin Hayran mahkemeye gelerek Sultan Mehmed Camii'nin yakınlarında Mehmed bin Keyvan adlı şahsın öldürülmüş olduğunu haber verip, mahkemenin olay yerine giderek keşf ve tahkikat yapmasını ister, mahkeme de Mevlana Mehmed'i gönderir. O da kitapta ismi yazılı Müslümanlarla birlikte olay mahalline varıp, ismi geçen şahsın adı geçen cami ile umumî yol arasındaki yerde ölü olarak bulurlar; azaları gözden geçirildiğinde sol memesi üstünde üç sağ kayında bir yara olduğunu tespit ederler.¹⁰⁶

28 Muharrem 1012'de (8 Temmuz 1603) mahkemede görülen davada, Bursa Sultan Mehmed Camii şerifi yakınlarındaki boş arsada öldürülen Mehmed bin el-Hac Keyvan'ın annesi Ayşe binti Osman ile kız kardeşi ve varisi Mümine binti Keyvan, ikrar eder, ölenin diyetini davaya vekil olan kudat'ul-müslüminden Alaaddin İsfendi bib Alaeddin hamilü'l-kitap Ali bin Mehmed ve Osman bin Ahmed isimli şahısların da hazır bulunduğu mahkemede ölenin katili meçhul olduğundan onun diyetini, serru katil diye bilinen bu şahıslardan dava etmiştim. Fakat asıl katil olan Ahmed bin İsa tespit ve malum olduğundan onların zimmetini ibrar-ı amm ile ibra ve iskat ederim. Bundan böyle bu hususta dava edecek olursa hakimler tarafından dinlememesini ister.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Döndüren **a.g.p.** s. 83'te yer alan B.Ş.S. A-154 124a/1 no.'lu kayıt.

¹⁰⁵ Döndüren, **a.g.p.** s. 83'te yer alan B.Ş.S. A-155 3a/1 no.'lu kayıt.

¹⁰⁶ Döndüren, **a.g.p.** s. 84'te yer alan B.Ş.S. A-154 122a/1 no.'lu kayıt

¹⁰⁷ Döndüren **a.g.p.** ss. 83-84'te yer alan B.Ş.S. A-154 124a/3 no.'lu kayıt, **a.g.p.** s.84'te yer alan B.Ş.S. A-154 124b/1 no.'lu kayıta Mehmed bin el-Hac Keyvan'ın yakınları daha önce mahalle halkından talep ettikleri diyeti, katilin bulunması üzerine mahalle halkının zimmetlerini ibra ve iskat ettiklerini bildirir. B.Ş.S., A-154 124b/2 no.'lu kayıt ve s. 168'de yer alan B.Ş.S., A-154 130 a no.'lu kayıt da aynı olayla ilgilidir.

Katilin kimliğinin bilinmemesine rağmen akıbetinin bilindiği, kurbanla birlikte katilin de öldüğü davalara da rastlamak mümkündür.

23 Zilhicce 1018'de (19 Mart 1610) görülen davada Bursa'da bil-fiil subaşı olan fahrü'l-akran Besray bin Meran mahkemede takrir-i kelim ve takrir-i meram eder: " Tarih-i kitab günü gecesi Bursa'da vaki Soğucak Pınar Mahallesi'nde maruf olub karibinde maktûl bulunub, mahkemeden üzerine varılıp vaki hal keşf olunduktan sonra katil-i merkumu mahalleli kumdan kaldırıp fevt olunmaması için verilmesini talep eder. Mahkemeden kitabda isimleri yazılı olan bî-garez Müslümanlar ile üzerine varılıp nazar olduğunda zikr olunan değirmenin ortasında olan kemerin altında akarsuyun içinde Hasan bin Abdurrahman adlı rical mecruhen maktûl bulunub, azası muayene ve müşahede olduğunda sol omzunda azim bıçak yarası ve başından bir miktar ifrat ve cerahat olduğu görülür. Katili na-malumdur. Mahkemeden maktûl-u mezburun defni için izin istenir. Mahkemeden izin verilir.¹⁰⁸

Katıl davalarıyla¹⁰⁹ ilgili kayıtlar incelendiğinde genellikle faillerin meçhul¹¹⁰ olduğu görülmektedir. Faillerin meçhul olması, mahalle sakinlerinin ya da maktûl yakınlarının korktukları için katilleri ele vermedikleri ihtimalini akla getirirse de kasame kurumunun varlığı; bu ihtimalin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

20 Muharrem 1012'de (30 Haziran 1603) görülen davada, Bursa'da Seyyid Hüseyin Erzincani'nin bina ettirdiği Daru'l-hadisın muhaddisi Mehmed bin Abdürrezzak Efendi mahkemede, adı geçen vakfin mütevellisi bin Abdullah huzurunda daha önce adı geçen daru'l-hadiste sakin olduğu odanın kapısı önünde Mehmed isimli şahıs yaralanarak ölmüş vaziyette bulunmuştur. Varisi ve amcaoğlu verasetini ispat eden Hamza isimli şahıs katili bilinmediği için diyetinin daru'l-hadis tarafından ödenmesini ister. Daha sonra daru'l-hadisın 10.000 akçe ödemeyi kabul etmesi üzerine sulh olunur.¹¹¹

Kasamenin diyetin mahalle sakinleri tarafından ödenmesi ilkesi, mahalle sınırlarını da tartışma konusu haline getirmiştir.

22 Muharrem 1012 (2 Temmuz 1603) tarihli davada; Kazzazoğlu, Enbiyaoğlu ve Şehreküstü mahallesi arasında bulunan tarîk-i ammında köprü üstünde yaralanarak öldürülen Dul binti Ahmed'in Mustafa Hüseyin ve Piri isimli çocuklarının vasisi Mahmud

¹⁰⁸ B.Ş.S. B-23 12/5.

¹⁰⁹ Katıl davalarıyla ilgili diğer kayıtlar için bkz. Döndüren, **a.g.p.** s.51'de yer alan B.Ş.S. A-155 96/2no.'lu kayıt ve B.Ş.S., B-23 60/2 no.'lu kayıt.

¹¹⁰ Döndüren **a.g.p.** s. 51'de yer alan B.Ş.S. A-154 139a/1 no.'lu kayıt faili meçhul cinayetle ilgilidir.

¹¹¹ Döndüren, **a.g.p.** s. 88'de yer alan B.Ş.S. A-154 121b/2 no.'lu kayıt.

bin Kemal adı geçen mahalle sakinlerinden bazılarının da bulunduğu mahkemede adı geçen mahalleler arasında yaralanarak öldürülmesi ve katilinin bilinmemesi nedeniyle, şer'an gereğini mahalle halkından ister. Bunu üzerine mahalle halkı, söz konusu yolun mahalleye ait olmayıp umuma ait olduğunu dolayısıyla kendilerinin mesul olmadıklarını ileri sürerler ancak davacı bunu inkâr eder. Davacının yolun raic-i azam olmadığını mahalle halkının gelip geçtiği bir yol olduğunu ileri sürmesi üzerine ihtilaf çıkınca mahalle şahısları ve vilayetten tahkik ve keşf olunması istenir. Bunu üzerine isimleri yazılı şahıslarla ismi geçen yere varılıp adı geçen mahallelerden başka Ali Paşa Mahallesi'nden İbrahim Efendi bin el-Hac Yusuf, Afman Efendi bin Müştade el-Hac Sinan bin Mustafa, Yeni Bezzan Daye Hatun Sağrıçı Sungur, Abdul mehmed, Şekerhoca, Zağfiranlı, Ahmed Paşa, Maksem, Setbaşı, Hocailyas mahalleleri sakinlerinden oluşan gruptan bilgi alınır. İfadelerinde adı geçen yolun gece gündüz muhtelif taifelerin gelip geçtiği umumi yol, büyük cadde olduğunu söylerler. Mahkeme de bu görüşü kabul ederek, davacının kan ve diyet talebini men eder.¹¹²

Kasamenin temel işlevi, kişilerin zan altında kalmasını engellemek, şüphelilere kendilerini temize çıkarma olanağı sağlamaktır.

5 Ramazan 1015'te (4 Ocak 1607) görülen davada, bil-fiil Hüdavendigâr Sancağı Beyi olan emir-ül ümerâ-ı el-kirâm Derviş tarafından husus-u zikr-i atî ile vekil olub şer'î vekâleti sabit olan Ahmed Bey bin Abdullah mahkemede, "Bursa'da vaki Hazreti Emir kuddu's sirrehu azim evkafından karye-i Serik ahalisinden Süleyman bin Ahmed ve Mahmud bin Mustafa ve el-Hac Bayram bin Sefüddin adlı kişileri hazirun mahzarında bil-vekâle takrir-i dava eder: tarih-i kitabdan üç ... mukaddem mezburlar karye-i merkumun sınırında Karaoğlan Bağı olarak bilinen bağda Ömer adlı kişiyi katil edip, cesedini defnetmişler, bu makule cinayet adı geçen müvekkilime aid olmayıp, vekâleti sebebiyle sual olunmasını talep ederim," der. Mezburîn Süleyman'dan ve Mahmud'dan ve el-Hac Bayram'dan sorulur, bil-küllüye inkâr ederler. Bunun üzerine vekil-i mezbur Ahmed Bey'den davasını mübeyyen beyyine talep edilir. Beyyineden aciz olduğunu söyleyen Ahmed Bey, mezburların mezbur Mehmed'i katlediklerini, katil olduklarını söyleyerek davasında ısrar eder. Bunun üzerine, Süleyman, Mahmud ve el-Hac Bayram'a yemin teklif

¹¹² Döndüren, **a.g.p.** s. 88'de yer alan B.Ş.S. A-154 121b/1 no.'lu kayıt. Aynı sayfada yer alan B.Ş.S. A-154 116b/1 no.'lu kayıta da 24 Zilhicce 1011 (4 Haziran1603) tarihinde Hoca Tayyib ve Selçuk Hatun mahallelerine yakın, Setbaşı Köprüsü yakınlarında mezbelelikte yaranarak helâk olan Murad veledi, Matirus adlı zımmînin çocuklarının vasisi, ölen zımmînin diyetini adı geçen mahallelerin halkından talep eder.

edilir. Yemin teklifini kabul ederek, mezbur Ömer'i öldürmediklerine dair yemin ettikleri sicile yazılır.¹¹³

3.5.4. Yaralama

Şiddet suçlarını içeren kayıtlar incelendiğinde büyük çoğunluğunu yaralama davalarının oluşturduğu görülmektedir. Yaralama olaylarına karışanlar, toplumun farklı kesimlerine mensup kişilerdir. Yaralama olaylarında bıçak, balta, taş, sopa, kürek, yerağ kullanılarak kişilere fiziksel zarar verildiği görülmektedir.

29 Recep 1011'de (12 Ocak 1603) görülen davada, Bursa Tatarlar Mahallesi'nden Mehmed Çavuş bin Ahmed mahkemeye gelerek tâkrir-i kelâm eder: “işbu 27 Recep cuma günü akşam namazı zamanında öz kardeşim olan Ali Bey isimli yeniçeriye Tatarlar çarşısında yerağı ile vurup yaralamışlardır. Halen evinde mecruh yatıyor. Gidilip keşfinin yapılmasını talep ederim.” Mahkeme kâtiplerinden Mevlana Şeyh Mehmed gönderilip isimleri yazılı Müslümanlar ile gidip baktıklarında fi'l-vaki mezkur Ali Bey başından ve sol kolundan yerağ ile yaralanmış yatıyor bulunup, yarası sorulunca; “akşam zamanında evime giderken Çalık Hasan isimli yeniçeri yerağ ile arkamdan başıma vurup yaraladı. Mahalle halkından ferd ile nizam yoktur,” der. Mevlana-ı mezkurun, ihbar üzerine gidip, tahrir ettiği sicile kaydolunur.¹¹⁴

1012 (1603) yılına ait bir davada Seyyid Mehmed, mahkemeye gelerek Musalil Mahallesi sakinlerinden Hüseyin bin Abdurrahman'ın vurulup yaralanmış olduğunu söyleyerek keşfini ister. Mahkemede Abdülaziz'i gönderir. İsimleri yazılı Müslümanlar ile birlikte olay yerine gidip adı geçen Hasan'ın sol yanından taber (balta) ile yaralanmış olduğu görülür. Carihinin kim olduğu sorulduğunda, rebülevvel ayının dokuz salı günü musalla önünde duruyorken Mustafa bin Hacı Mestan'ın gelip sebepsiz yere balta ile yaraladığını, başkasından davacı olmadığını söyler. Bunlar zapta geçirilir ve mahkemeye bildirilir.¹¹⁵

22 Muharrem 1019 (6 Nisan 1610) tarihli davada, Bursa'nın İncirli Mahallesi sakinlerinden Mehmed bin Mehmed adlı kişi, Bursa'da Kara Mızrak Mahallesi'nden Bestan? bin Ahmed adlı kişiyi hazîrun mahzarında tâkrir-i dava eder: “tarih-i kitab gecesi

¹¹³ B.Ş.S., B-24 47/1.

¹¹⁴ Döndüren, **a.g.p.** s. 170'de yer alan B.Ş.S., A-154 61 a no.'lu kayıt.

¹¹⁵ Döndüren, **a.g.p.** ss. 168-169'da yer alan B.Ş.S., A-155 207a/3 no.'lu kayıt. Bıçak, yerağı gibi aletlerle yaralamalar için bkz. Döndüren, **a.g.p.** s.168'de yer alan B.Ş.S. A-154 136 a no.'lu kayıt, s.170'te yer alan B.Ş.S., A-154 61a, B.Ş.S., A-155 207 b/2

salat-ı magrib zamanı menzilime karib târik-i haneme, mezbur Yusuf? Yoluma inip balta ile başımı darb edip mecruh eylediler. Sual olunub gereğinin yapılmasını talep ederim.” Yapılan tahkikatta mezburun başında bıçak yarası müşahade olunub, Bestan?’dan sual olunur. Bestan?’ın inkâr etmesi üzerine Mehmed’den beyyine talep edilir. Şahitler, “tarih- kitab gecesi salat-ı magrib zamanı müdde-i merkumun menziline karib tarîk-i haneye hücum edip, bir balta işle mezburun başını darb edip, mecruh eyledi” diyerek olayı doğrular. Bunun üzerine Bestan? suçunu kabul eder.¹¹⁶

Aile içi şiddete dair kayıtlar da vardır. Bu davalarda yaralanan aile bireyleri arasında kadınlar da vardır. Kadınlara yönelik şiddet aile bireyleriyle sınırlı kalmamaktadır.

9 Zilhicce 1011(20 Mayıs 1603) tarihinde görülen davada Bursa Kara Güllü Mahallesi sakinlerinden Abdurrahman bin Mehmed ve Musa bin Ferhad mahkemeye gelerek, mahalle sakinlerinden Halime binti el-Hac Mimi Hatun’un ana bir kardeşi Sehayun Mehmed tarafından yaralandığını dava eder. Mahkeme heyetinden Mevlana Mahmud bin Mehmed olay mahalline keşf ve tahkikte bulunarak ismi geçen Halime Hatun’un kolunun taber (balta) ile başının yaralanmış olduğunu tespit ederek Halime Hatun’un ifadesini alarak yaralayanın adı geçen Halil bin el-Hac Mehmed olduğunu tespit eder.¹¹⁷

1019 yılında recep ayının başlarında (Eylül 1610) görülen davada, Bursa Selçuk Hatun Mahallesi sakinlerinden Yasemin binti Abdullah nam hatunun vekili Kasım Bey bin Abdullah nam rical mahkemede: “ mirî çobanlarından Orzora? veledi İstimat nam zimmî muvacehesinde ikrar ve takrir-i kelâm eder: “mezbur Orzora? kendi yedinde iken müvekkelim mezbure Yasemin’in ön ayağı üzerinden sağ kolu ile sol ayağını mecruh etmiştir. Muslihun tavassut edip 500 nakd akçeye sulh eyledik de merkum Yasemin bedel-i sulh olan mezburini alıp kabz edip mezburun zimmetini ibra ve iskat eyledik,” diyerek davanın sulh ile sonuçlandığını bildirir.¹¹⁸

Zilhicce ? 1019 (Şubat- Mart 1611) tarihli davada, Bursa tevârihi’nden Depecik nam karye sakinlerinden Abdi Bey ibn Osman Bey nam ricâl mahkemede karye-i merkum sakininden Yorgi veledi Karatra? nam zimmî mahzarında takrir-i kelâm edip: “mezbur Yorgi’yi tarih-i kitab gecesi damadım olan Uzun nam zimmî meskenine gelib, başının sağ

¹¹⁶ B.Ş.S. B-23 30/3.

¹¹⁷ Döndüren, **a.g.p.** s. 170’te yer alan B.Ş.S. A-155 100 a no.’lu kayıt.

¹¹⁸ B.Ş.S. B-23 62/12.

canibinden bıçakla vurub mecruh eyledikten maada zevcesi Şemame? nam zimmîye dahi boğazlamak kasdı ile yaturub ahali-i karye elinden kevm ile halas eylediler. Sual olunub takririmi tahrir olunmak taleb ederim,” der. Bunun üzerine yapılan tahkikatta Yorgi'nin başının sağ tarafında bıçak yarası müşahede ve muayene olub, sual olunur. Zimmî-i mezbur cevap verir: “ damadım olan mezbur Uzun tarih-i kitab gecesi mekanına gelip, başının sağ canibinden bıçak ile vurub mecruh eyledikten maada zevcesi olub sulbi kızım olan Şemame?'yi dahi boğazlamak kasdıyla yatırıp ahali-i karye elinden kevm ile halas eylediler,” diyerek olayı anlatır ve bu şekilde sicile kaydedilir.¹¹⁹

Siciller incelendiğinde bazı yaralama olaylarının ölümle sonuçlandığı görülmektedir.

23 Rebiülahire 1012'de (30 Eylül 1603) görülen davada, Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden İbrahim Paşa ve Derviş Paşa bin Abdullah mahkemeye gelip, “işbu mah-i rebüahirenin 23'ü salı günü Bursa Kurşunlu Mahallesi'nden Recep adındaki kardeşimizi bıçakla yaralamışlar,” diyerek ihbar ederler ve mahkemece keşif yapılmasını isterler. Bunun üzerine gönderilen Mevlana Abdülaziz isimleri Müslümanlar ile olay yerine adı geçenin iki yerinden bıçaklandığını tespit eder. Yaralayanın sorulması üzerine, adı geçen mahalledeki köprü başında dururken Dilaver bin Abdullah ve Mahmud bin Recep tarafından sebepsiz yere yaralandığına dair ifade verir. Başkalarından davacı olmadığını beyan eder.¹²⁰

2 Zilkade 1018 (27 Ocak 1610) tarihli davada, zilkadenin ikicisi gecesi perşembesi, Bursa'nın Timurtaş Mahallesi'nden el-Hac Seyyid bin Ahmed ve Can Ahmed bin Bali? Orhan? Pirinden Zakir Baba adlı kişiler mahkemede hazırın olub leyl-i mezburda Mahmud ibn el-Hac İbrahim adlı kişinin kendi menzilinde zevcesi mecruhen maktûl olunub gözünden mecruh olunmuş üzerine varılıb keşf ve tahrir olunmasını taleb ederiz,” diyerek olayı bildirirler. İsimleri sicilde yazılı Müslümanlar ile olay yerine gidildiğinde, sakin oldukları hane kuyusu üzerinde muhkem kapanmış bulunub pencerelerini bozub, içeri girildiğinde zevcesi Fatma bint? Adlı hatunun boğazından yaralanarak öldürüldüğü, zevci Mahmud'un boğazından ve şahgeresinden (şahdamarı) yaralandığı katl ve carihinin bilinmediği tespit edilir. Meskur mahallede Hüseyin, bid-defaat sorduğunda “bilmem

¹¹⁹ B.Ş.S. B-23 93/2.

¹²⁰ Döndüren, **a.g.p.** s.169'da yer alan B,Ş, S, A-155 30 a no.'lu kayıt. Aynı sayfada yer alan B.Ş.S. A-155 30 b no.'lu kayıttan Recep'in öldüğü anlaşılmaktadır.

bilmem” diye cevap verdiğinde tekrar “seni ve hatununu katl eyledi ve mecruh eyledi?” diye sorulur. Yine “bilmem” cevabı alınır. Olayın yerinde keşfedildiği sicile yazılır.¹²¹

Bir başka yaralama olayında da olayın failinin kim olduğu belli değildir ancak mensup olduğu zümre bellidir.

23 Zilkade 1018’de (17 Şubat 1610) görülen davada, hala sultanın yasakçı canibinden oğlan cem’ini memur olan Saru Beşe ibn Abdullah nam yoldaşlarından Hasan Beşe ibn Abdullah, Bursa’da yasakçıbaşı olan Ali Subaşı adlı kişinin yoldaşlarından Rüstem Beşe ibn Abdullah ve şehir subaşı Sefer ve birkaç Yahudi mahkemede hazır olup, “mirî için cem olunan oğlanlardan Ferhad adlı oğlan, kaş üstü nasiyesinden (alın) mecruh olup mahalle-i Yahudilik’te şari-i azam kenarında yatar, üzerine varılıp, keşf olunmak, vaki hal tahrir olunmak murad ederiz” diyerek davalarını dile getirirler. Bir yeniçeri ve isimleri yazılı Müslümanlar ile adı geçen mahalleye varıldığında adı zikredilen Ferhad’ın meskur şari-i azamın mahalle-i merkurdan kible tarafında sancak altında yattığı, alnından yaralandığı ve darb edildiği görülür. “Seni kim darb eyledi, başını kim yardı, kim mecruh eyledi?” diye sorulduğunda “beni bir Yahudi darb ve mecruh eyledi” diye cevap verir. Vaki taleb sicile yazılır ve cümlelerin ittifak ve rızalarıyla Ferhad’ın hekimbaşı adlı Yahudi’ye yarasının tedavi edilmesi için emanet edildiği kaydolunur.¹²²

Yaralama ve şiddet eylemlerine maruz kalanlar yalnızca yetişkinler değildir. Siciller incelendiğinde çocukların da yaralama ve şiddete maruz kaldığı görülmektedir.

20 Zilkade 1015 (19 Mart 1607) tarihli davada, Bursa’da vaki Saray-ı Sultan-ı Hüdavendigâr olan Osman bin Abdullah tarafından husus-u âti beyana nehç-i şer’i şerif üzerine vekâleti sabit olan Halil bin Ali, mahkemede Mehmed bin Abdullah mahzarında takrir-i eder: “ tarih-i kitabdan bir gün mukaddem mezbur Mehmed Efendi garibi dahil-i kal’ada Ortapazar müvekkilim merkur Ali’nin başını bıçak ile darb ve mecruh eylemiş,

¹²¹ B.Ş.S. B-23 3/11, Döndüren, **a.g.p.** s.169’da yer alan B.Ş.S., A-155 28 b no.’lu, kayıta da Alacamescid Mahallesi’nden Aişe binti Mahmud şahitlerle mahkemeye gelerek kocası Hasan bin Mahmud’un Mehmed bin Seyyid tarafından bıçaklandığını ve bu yara nedeniyle öldüğünü söyleyerek, kan ve diyet konusunda mahalleden ismi verilen katil dışında kimseden davacı olmayacağını bildirir. Ölümle sonuçlanan bir başka yaralama olayı için bkz.**a.g.p.** s.51’de yer yer alan B.Ş.S., A-154 139 no.’lu kayıt.

¹²² B.Ş.S., B-23 13/7. B.Ş.S., B-24 21/1 no.’lu kayıta Bursa Kal’ası’ndan Ortapazar Mahallesi sakininden Cabbar Abdî bin Mahmud adlı kişi, 1015 cumazeyilahir’inin ortalarında(23 Ekim 1606) mahkemeye gelerek, “1015 cumazeyilahir’inin on sekizinci günün gecesinde (21 Ekim1606) akşam vakti, mahalle-i mezburda vaki menzilimde muhkem eden Mirza bin Durmuş adlı kişi ahırımızdan taşra çıktığında alet-i harbi ile vurulub mecruh olunmuş, kibel-i şer’adan varılıp keşf olunmak taleb ederim” diyerek olayı mahkemeye bildirir. mahkemenin gönderdiği Fahr’ül müderrisin Mevlana mahmud Efendi ile beraberindekiler olay yerine vardıklarında Mirza’nın sağ pazusunda kürek yarası olduğunu tespit edip, kimin yaraladığını sorarlar. Mirza isimleri bilmediği iki kişi tarafından yaralandığını söyleyerek mahalle halkından davacı olmadığını söyler.

gıbbe şer'i mütecabid olanı talep ederim," diyerek vekâleti hasebiyle dava eder. Mezbur sorulduğunda inkâr edince vekil-i mezburdan davasına muvaffık beyyine talep olunur. Adil Müslümandan Abdullah bin Hamza bin Musa ve Yahşi bin el-Hac Mahmud şahitlik mecliste hazır bulunup, "mezbur Mehmed mevzi-i merkumdan Mehmed bin Sefer nam sagirin yedinden bir miktar şemini cebr ile alıp mecruh-u mezbur Osman feryada varıp "sagir-i mezburun ya şemini ya libasını versin" dediği için merkum Mehmed mecruh olub, Osman'ı bıçak ile başını darb edip, mecruh eyledi. Bu hususa şahidiz" diyerek şahitlik ederler. Olay böylece sicile kaydedilir.¹²³

Çocukların maruz kaldığı şiddet eylemleri yaralamayla sınırlı kalmamakta bazen tecavüz gibi eylemlere de maruz kaldıkları görülmektedir.¹²⁴

Toplumun her kesiminden kişilerin yaralama olaylarına karıştığını söylemek yanlış olmaz ancak incelediğimiz defterlerde yaralama olaylarına karışanların birçoğunun askerî sınıfa mensup kişiler ve köleler olduğu görülmektedir.

1015 şevvalinin başlarında (Şubat 1607) görülen davada, Şaban bin Mehmed adlı yeniçeri mahkemede tâkrir-i kelâm ederek, kendi orta yoldaşlarından olub Bursa'da Daver Efendi Mahallesi'nde sakin Mustafa bin Mahmud nam ricali alet-i harbi ile mecruh eylemişler, kendi menzilinde mecruh yatır" diyerek mahkemeden keşf olunub hırfetinden istihsar olunması istenir. Zeyl-i kitab mahalleden Mevlana Mahmud Efendi gönderilip, isimleri yazılı Müslümanlarla gidildiğinde adı geçen Mustafa'nın sol kulağı dibinden gelmiş, ve yüzünün sol canibini hançerlemiş ve başı ve sol elinin üç parmağını ve sol küreği mecruh bulunub hariçten sual olundukta "yeniçeri taifesinden civarımızda sakin Mehmed bin Ahmed tarih-i kitab şevvalinin üçüncü gecesi beni evine davet edip, evinde bir mikdar oturduktan sonra menzilime gelir iken mezbur Mehmed değirmenin arasında beni bıçak ile darb edib, alnımı dahî bir büyük değnek ile başımı darb ettik de taşra çıktık da katl-i kastına sulh ile yanına çağırıp sol kulağımı dibinden düşürüb yüzümü ve ellerimi mecruh eylediler. Carihim mezbur Mehmed ile Alidir. Husus-u mezburda müteallik olan

---

¹²³ B.Ş.S. B-24 68/8.

¹²⁴ Döndüren, **a.g.p.** s. 170'te yer alan B.Ş.S. A-154 28 a no.'lu kayıta 1011 rebiülevvelinde (Ağustos-Eylül 1602) mahkemeye getirilen sipahiyan zümresinden Mahmud bin İbrahim'in yolda kendi halinde giden Ali oğlu şahsı kötü fiil (tecavüz etmek) için çektiği, çocuğun kurtulmak istemesi üzerine kendisini soyup, bıçakla boğazlamaya kasd ettiğinde çocuğun yardım çağırısını duyan müderris Sinan Efendi'nin de çocuğu kurtarmak isterken yaralandığı ve Mahmud tarafından söylenen kötü sözlere maruz kaldığı Mahmud'un inkâr etmesine rağmen şahitlerle doğrulanır.

bir kimesneyle devam yokdur.” diyerek olayı ve ve faililerin kimliklerini mahkemeye bildirir. Olayın ihbar üzerine keşfedildiği sicile yazılır.¹²⁵

Kölelerin karıştığı yaralama davaları arasında kölelerin birbirini, yeniçerileri ve sıradan insanları yaraladıkları görülmektedir. Bu davaların birçoğunun sulh ile sonuçlandığı anlaşılmaktadır.

27 Muharrem 1016 (24 Mayıs 1607) tarihli davada, Bursa sakinlerinden Mehmed Bey bin Ali nam ricâl mahkemede mahmiye-i merkumdan Mustafa Bey bin Abdullah adlı kişi tarafından şer’i vekâleti sabit olan Ahmed Bey bin Abdullah mahzarında ikrar ve itiraf eder:” mezbur Mustafa Bey’in abd-i memlûkesi olan Piyale nam gulam abd-i memlûküm olub halâ tasarrufunda olan Rıdvan nam gilmanı bundan akdem Kara Kızan nam mevzide sol küreğinin üstünden bıçak vurub mecruh etmişdi. Merkum Piyale husus-u mezbura müteallik dava husümetimiz vaki olmuşdu. Müselman-ı muslihun tavassut edub bin akçe cürüm bedel ile zimmetini sulh etdikdi. Sulh-u mezburi kabul edip bedel-i sulh olan bin akçeyi abd-i mezburun yedinden bittamam alub kabz eyleyub husus-u mezbura müteallik davamız merkum Piyale ile Mustafa Bey’in zimmetini ibra-i amm ve iskat eyledim” diyerek davanın sulhle sonuçlandığını söylediği ve bu hususa dair dava açarsa hakimler tarafından dinlenmemesini talep ettiği sicile yazılır.¹²⁶

Sicillerde yer alan yaralama davalarında başlangıçta sulhle sonuçlanmasına rağmen davacıların çeşitli nedenlerle sulhden vazgeçip yeniden mahkemeye geldiği de kayıtlardan anlaşılmaktadır.

1 Zilhicce 1015(30 Mart 1607) tarihli davada, Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden Mehmed bin Hızır mahkemede es-Seyyid Abdülkerim Çelebi bin Seyyid Musa mahzarında takrir-i kelâm eder: “ Seyyid Abdülkerim Çelebi’nin abd-i memlûkesi olan Piyale bin

¹²⁵ B.Ş.S. B-24 56/6. B.Ş.S. B-24 115/ 3 no.’lu kayıta 19 Rabiulevvel 1015’te (25Temmuz 1606) Bursa’da vaki solcular taifesinden Hüseyin bin Ali, mahkemede bin Ali mahzarında takrir-i kelâm eder: “mezbur Mehmed bundan mukaddem tevfiik iderken sağ gözümü darb ve mecruh eyledi, mabeynimizde muslihûn tavassut edub elli akçe merhem bahası isteyub, bedel-i sulh olan mebsağı mezkuru mehmed yedinden bi’t-tamam alub kabz eyledim. Husus-u mezbura müteallik davada mezburun zimmetini ibra-i amm ile ibra iskat eyledim,” diyerek davanın sulhle sonuçlandığını bildirir. Döndüren **a.g.p.** s.168-169’da yer alan B.Ş.S. A-155 30b no.’lu kayıt da yeniçeriler in karıştığı yaralama olayıyla ilgilidir, s. 169’da yer alan B.Ş.S. A-155 28 a no.lu kayıta 1012 (1603) yılında Fahrü’l müderrisin Mevlana Ahmed Efendi Şuayb adlı yeğeninin Kazzazhane içindeki dükkanından yeniçeriler tarafından zorla çıkarılıp, kaçırılırken yolda iki yerinden yaralandığını ve biry ere hapsedildiğini, oradan Müslümanlar tarafından kurtarıldığını ve halen yaralı halde yattığının keşfedilerek, durumun tespiti için mahkemeye müracaat etmesi ve keşfin yapılp zabtının tutulmasıyla ilgilidir.

¹²⁶ B.Ş.S. B-24 94/5 sulh ile sonuçlanan dava kayıtları için bkz. Döndüren **a.g.p.** s.168’de yer alan B.Ş.S. A-155 207/1 no.’lu kayıt, aynı proje s. 134’te yer alan A-154 126b/1no.’lu kayıt. B.Ş.S. B-24 34-35/9-1, B.Ş.S. B-24 93/8, B.Ş.S. B-24 50/2.

Abdullah tarih-i kitabdan üç? gün mukaddem Bursa'da Taht'el kale içinde küreğim altından beni bıçak ile mecruh eylediği sabit olmağla hakkım talep ederim, mezbur Piyale'ye ahz ettirmiştim, hala davamdan ferağ olub mezbur Piyale'nin husus-u merkumun zimmetini ibra-i amm ile iskat eyledim. Bade'l yevm cari-i merkumun müsalahan-i mezbur Piyale ile davamızın ferağı yokdur.” diyerek mezkur Mehmed Paşa'dan kölesine vekil olması nedeniyle diyet ister.¹²⁷

3 Şevval 1015 (1 Şubat 1607) tarihli davada, Bursa'da Balıkbaşı'nda Kara Halil önlerinde sakin Ahmed bin Abdullah mahkemede Musli Beşe bin Yunus Bey tarafından şer'i vekâleti sabit olan karındaşı Mehmed Beşe adlı kişi mahzarında takrir-i kelâm eder: “bundan ... mukaddem Musli Beşe mahmiye-i meskur Yoğurt hanı karibinde bıçak ile gelub beni mecruh eylemişti. Bade'l keşf carihim Muslidir, deyu dava eyledik de, inkâr edub beni dahî zikrolunan davayı ispattan aciz olduğumdan mezkur Musli Beşe ile dava ve nizam, iddiamdan ferağ olub zimmetini ibra ve iskat eyledim,”diyerek davasını anlatır. Ancak daha sonra Musli Beşe'den kendisini yaraladığı için tekrar davacı olur, ilk davada inkâr etmesine rağmen ikinci davada Musli Beşe suçunu kabul eder.¹²⁸

Mahkemeye intikâl ettirildikten sonra vazgeçilen davalara rastlamak da mümkündür. Bunların dışında mahkemeye intikâl ettirilip geri çekilen davalar da vardır.

1015 cumazeyilahirinin ortalarında (Ekim 1606) görülen davada, Bursa sakinlerinden Himmet bin Mamurî? adlı kişi mahkemede Gedik Mahmud adlı rayi (çoban) tarafından şer'i vekâleti sabit olan Osman bin İsmail muvacehesinde biddava ikrar ve itiraf edib: “tarih-i kitab cumadelahiresinin 19. günü ikindi zamanı Tekiye mahallesi'nde vaki değirmen karibinde betr alet-i carh ile başım darb olunub mecruh edilmeğin, merkum Gedik mahmud darb etti zannıyla dava sadedinde olmuşdum. Hala merkum Mahmud ile husus-u mezburda müteallik cem'i umurî terk-i dava eyledim “ diyerek davasından vazgeçtiğini bildirerek bundan sonra bu hususa dair dava açarsa dikkate alınmamasını ister.¹²⁹

Sicillerde vakıfların kurulması, vakıf mallarının kiraya verilmesi gibi vakıflara dair kayıtlar ile alım-satım, alacak-verecek, boşanma vb. kayıtların çoğunlukla yer aldığı, şiddet

¹²⁷ B.Ş.S. B-24 72/1. B.Ş.S. B-24 46/4 no.'lu kayıтта 1015 ramazanının başlarında (Ocak 1607) mahkemede görülen davada Burak bin Ahmed adlı kişi Sinnullah bin Dede ? balı mahzarında biddava-i saliff-i ikrar ve itiraf eder: “mezbur Sinnullah karındaşı Şaban ve Ali nam kimesneler ile beni bi-vech darb edib mecruh eylemişler idi. Mezbur davada mezburların zimmetini ibra ve iskat eyledim, mezbur dava hususunda nizâm yokdur” diyerek davadan vazgeçtiğini bildirip bir daha bu konuda dava açarsa dinlenmemesini talep eder.

¹²⁸ B.Ş.S. B-24 61/3.

¹²⁹ B.Ş.S. B-24 27/2.

içeren suçlarla ilgili kayıtların diğerlerine göre daha az olduğu görülmektedir. Suraiya Faroqhi bu durumun nedenini, Osmanlı Devleti'nin para cezası ile “öşr-i diyet” kan parasından pay talep ettiği için insanların bu tür davaları kendi aralarında halletmesi,¹³⁰ olarak açıklamaktadır.

---

¹³⁰ Faroqhi, **Osmanlı Tarihi**, ss. 55-56.

SONUÇ

17. yüzyıl Osmanlı Devleti için siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan oldukça sorunlu bir dönem olmuştur. Ticaret yollarının değişmesi, Osmanlı-İran savaşları Osmanlı Devleti'nin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Uzun süren savaşlar ve bu savaşlarda kesin bir sonuç alınamaması, orduda hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Yeniçerilerin, tımarlı sipahilerin ve diğer devlet görevlilerinden bazılarının maddi kayıplarını halk üzerinden telafi etmeye kalkması halk üzerindeki baskıyı giderek artırmıştır. Halkın can ve mal güvenliğinden sorumlu, düzeni sağlamakla görevli bazı kişilerin görevlerini kötüye kullanarak halk üzerinde oluşturdukları baskı kimi zaman şiddete dönüşmüştür. Celali İsyanları da yeni bir şiddet dalgası olarak, ekonomik şartlar nedeniyle kötüleşen yaşam koşullarını özellikle halk için daha da zor hale getirmiştir. Bu durum, kuruluştan itibaren adaletle hükmetmeyi tercih etmiş Osmanlı Devleti'ni, adaletsizliğin ve kargaşanın yaygınlaşmaya başladığı bir ülke haline getirmiştir. Yöneticiler, şiddet eylemleri ve bu eylemlere başvuranların cezalandırılarak halkın can ve güvenliğinin korunması konusunda sert şekilde uyarılmıştır. Devletin uyarıları, yöneticilerin çabaları, şiddet eylemlerini engellemekte yeterli olmamıştır. Osmanlı şehirlerinin hemen hemen hepsinde mahkemelerde görülen davaların, merkezden gelen belgelerin işlendiği şer'iyeye sicillerinde, merkezden gelen şiddet eylemlerini önlemeye yönelik belgelerin yanında, gasb-yol kesme-eşkîyalık, hırsızlık, katl, yaralama davaları da yerini almıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde fethedilerek başkentlik yapmış, ticaret hacmi ve nüfusuyla Osmanlı'nın en önemli şehirlerinden biri olan Bursa da bu olumsuzluklardan payını almıştır. Kimi ayaklanmalara şahit olan Bursa çoğu zaman, kişilerin canına, ırzına, malına kast edilerek gerçekleştirilen şiddet eylemlerine sahne olmuştur. Bu döneme ait Bursa Şer'iyeye Sicilleri'nden dört defter üzerinde yapılan çalışmada gasb-yol kesme-eşkîyalık, hırsızlık, katl ve yaralama davalarını içeren kayıtlar incelenmiştir.

Bu davaların geneline bakıldığında günün hemen her saati karşılaşılan eylemler oldukları, toplumun hemen her kesiminden kişilerin karıştıkları görülmektedir. Tek tek ele alındıklarında dönemin şartlarının sosyal hayata etkisine dair ipuçları vermektedirler.

Gasb-yol kesme- eşkıyalık davaları incelendiğinde, faillerinin halktan kimselerin yanı sıra yeniçeriler, sipahiler gibi askerî sınıfa mensup kişilerin de olduğu görülmektedir. Bu eylemler, genellikle tek bir kişi tarafından değil birkaç kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Halktan kişilerin olayın faillerini görmemelerine rağmen isimler vererek şikayette buldukları kayıtlardan anlaşılacağı üzere, bu eylemleri iş haline getirmiş kişiler vardır. Davalardaki bir başka ayrıntı ise, işledikleri suçu başkalarına mâl edenlerin varlığıdır. “Suhte eşkıyası gasb etti”, diyerek kalan borcunu vermeyen kişi ile tecavüzden hırsızlığa, yol kesmeye kadar varan şiddet eylemlerinde bulunanların tüm bunları “yeniçeri” olduklarını söyleyerek yapması, dönemin şiddet eylemlerinin başrolündekileri de ilan eder niteliktedir. Yeniçeri olduğunu söyleyen bu kişilerin kimliklerinin soruşturulmasına bile gerek duyulmadan şiddet eylemlerine sessiz kalınması, yeniçerilerin topluma yaydığı korkunun boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Hırsızlık davalarının birçoğunda günün hangi zaman diliminde gerçekleştiklerine dair bir ifade yoktur. Zaman belirtilenlerin içinde gündüz vakti gerçekleştirilenler daha fazladır. Hırsızlık davalarının failleri çoğunlukla yakın mahallelerde ikâmet eden ya da daha önce de hırsızlık yapan kişilerdir. Hamamdan sabun çalınması, esbab çalınması gibi olaylarda zamanın gündüz olduğunu tahmin etmek zor değildir. Aynı ya da yakın mahallelerde yapılan hırsızlıklarda şüphe çekilmemesi, ev sahibinin evde olup olmadığının daha kolay tahmin edildiği için gündüz gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Evlerin içinden para, eşya çalınan hırsızlıklar daha çok ev halkının uykuda olduğu gece yarısı saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalınanların mekâna göre değiştiğini söylemek mümkündür. Şehir merkezinde yapılan hırsızlıklarda para, ipek, yorgan gibi kullanılacak eşyalar, kahveden fincan, tarladan buğday, köyden koyun, keçi, at vb. çalınmıştır. Birkaç kişi tarafından yapılan, toplu hayvan hırsızlıkları, olay mahallinde uyuyakalan bazı failer düşünüldüğünde bu eylemlerin hırsızlıktan öte eşkıya çetesi işi olduğunu söylemek mümkündür.

Yaralama davalarının çokluğu dikkati çekmektedir. Bu eylemler genellikle, bıçak, balta gibi kesici aletlerle ya da taş, yerağ, sopa, değnek gibi sert cisimlerle gerçekleştirilmiştir. Yaralanan uzuvlara bakıldığında neredeyse her uzva zarar verildiği görülmektedir. Yaralamanın faileri arasında yeniçeriler, köleler başı çekmektedir. Yaralananlar arasında kadınlar da vardır, bu davalarda failer genelde aile bireyleridir. Halkın birbirini yaraladığı davaların yanı sıra yeniçerilerin birbirlerini ya da halktan

birilerini yaraladığı davalar da vardır. Kölelerin karıştıkları yaralama olaylarının birçoğunda köleler fail iken yaralananlar yalnızca köleler değildir. Kölelerin halktan insanları yaralaması, şiddetin Avrupa'daki gibi bir üstünlük göstergesi olmadığına kanıttır. Yaralanan uzuvlar incelendiğinde de yaralanan uzuvların ve yaralama şeklinin özel bir anlamı olmadığı görülür. Yaralama davalarının çoğu sulhle sonuçlanmıştır. Sulhle sonuçlanıp yeniden açılan davalar sulh bedelinin ekonomik talebi karşılamadığını düşündürmektedir. Mahkemeye intikâl ettirilip geri çekilen davalarda, kişiler korktukları ya da kendi aralarında anlaşmışları için davadan vazgeçmiş olmalıdır.

Gasb-yol kesme-eşkıyalık, hırsızlık, katl ve yaralama günün her saati görülebilen, medrese öğrencilerinin, yeniçerilerin, tımarlı sipahilerin, halkın her kesiminden insanın karıştığı sıradan olaylar haline gelmiştir. Şiddetin gündelik yaşamın içine bu denli girmesi, güvenliğin sağlanmasını önemli bir sorun haline getirmiş, merkezi yönetimin bu hareketleri durduramaması devlete olan güvenle birlikte devlet otoritesinin de zayıflamasına neden olurken yeni şiddet eylemlerinin de bahanesi olmuştur.

Mahkemeye intikâl eden davalar konu gözetilmeksizin incelendiğinde, toplumun her kesiminin mahkemeye geldiği, vekil yoluyla temsil edilerek ya da kendisi mahkemeye gelerek davasını anlattığı görülmektedir. Bu durum, hukuk bilincinin bir göstergesi olurken Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki kimi davaların çözümü için şer'î mahkemelerine başvurmaları da mahkemelere olan güvenin kanıtlarından biridir. Şiddet eylemlerini önleme konusunda da Osmanlı yönetiminin ve toplumunun gösterdiği özen, mahallenin yapısından, gerek toplum gerekse devlet tarafından denetlenmesinden anlaşılmaktadır.

Yönetimin ve toplumun çabaları şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasını kısmen önlese bile tamamen ortadan kaldıramamıştır. Bursa Şer'î Sicilleri'ne birçok şiddet suçu içeren dava yansımıştır.

Tezde 17. yüzyıl başlarında Bursa Şer'î Sicilleri'ne yansıyan şiddet eylemleri değerlendirilmiştir. Yaralama, katl, darp gibi şiddet eylemlerinin geneline bakıldığında, özel şiddet olarak sınıflandırılabilir bireysel şiddet eylemleri olduğunu söylenebilir. Osmanlı toplum yapısında sınıf ayrımının olmadığı için kolektif şiddet eylemleri görülmemiştir. Çoğunlukla birkaç kişiyle birlikte gerçekleştirilen eşkıyalık eylemleri, bir gruba ya da bir grubun kendi içindekilere karşı yönelttiği şiddet eylemleri olmadığı için kolektif şiddet tanımının dışında kalmaktadır.

Günümüzde giderek daha da büyük bir sorun haline gelen aile içi şiddetin ve kadına yönelik şiddetin en azından incelenen sicillere yansıdığı kadarıyla yaygın olmadığını söylemek mümkündür. Sicillere yansıyan şiddet olayları incelendiğinde göze çarpan bir başka nokta, meşru şiddet kullanma hakkına sahip askerî sınıf mensuplarının birçok yaralama eyleminin faili olarak karşımıza çıkmasıdır. Bazı kişilerin askerî sınıflardan olduklarını söyleyerek şiddet eylemlerinde bulunmasına karşılık halkın araştırma gereği duymadan kabullenmesi, meşru şiddet yetkisine sahip kişilere korkuyla yaklaşıldığını göstermektedir. Tepkisizliğe neden olan korku, bu kişilerin sık sık şiddet eylemlerine başvurduğunu düşündürmektedir.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasî, askerî, ekonomik alanda görülen aksaklıklardan kaynaklanan sorunlar, toplumsal yapıdaki bozulmalar göz önüne alındığında, dolaylı şiddetin Osmanlı halkının hayatının bir parçası haline geldiği söylenebilir. Diğer taraftan söz konusu dolaylı şiddet, yaşam koşullarını daha zor hale getirerek birçok doğrudan şiddet eyleminin de nedeni olmuştur.

Bu durum ve günümüzde görülen şiddet eylemlerinin altında yatan nedenler incelendiğinde yönetsel alandan ve toplumsal yapıdan kaynaklanan sorunların yoğun olarak yaşandığı, yaşam koşullarının güçleştiği, toplumsal eşitsizliğin arttığı dönemlerle şiddet eylemleri arasında bir neden-sonuç ilişkisi olasılığını gündeme getirmektedir.

17. başlarında Osmanlı Devleti'nde böyle bir ilişkinin olduğunu söyleyebilmek için yalnızca Bursa'ya ait birkaç defterin değerlendirilmesi yeterli değildir. Aynı döneme ait başka şehirlere dair birçok defterin değerlendirilmesi gerekmektedir. Osmanlı toplumunun şiddete bakış açısını belirlemek için de mahalle yapısının bilinmesi, İslâmiyet'in, Osmanlı hukuk sisteminin genel ilkelerinin ve uygulamalarının incelenmesi yeterli değildir. Osmanlı toplum yapısının, dönemin kültürünün, toplumunun birçok kesiminin sosyo-kültürel düzeyinin, eğitim durumunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Tüm bu sınırlılıklara karşın şiddetin tarihsel süreçte yoğunlaştığı dönemler, 17. başlarında Bursa Şer'iyeye Sicilleri'ne yansıyan şiddet eylemlerinin hemen hemen günün her saatinde, şehrin hemen hemen her mahallesinde görülen olaylar olarak karşımıza çıkması ve günümüzde şiddet eylemlerinin giderek gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesi; şiddet eylemleriyle devletlerin yönetsel ve ekonomik alanda yaşadığı sorunların, toplumsal kurumlardaki ve yapılardaki bozulmaların arasında nedensellik bağı olasılığını güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

Defterler

B.Ş.S. A-154 H.1011/M. 1062

B.Ş.S. A-155 H.1012/M.1603

B.Ş.S. B-23 H.1018-1019/M.1609-1610

B.Ş.S. B-24 H.1015-1016/M.1606-1607

AHISKALI, Recep “Muhzır”, **DİA**, C. 31, İstanbul 2006.

AKBULUT, İlhan, “İslâm Hukukunda Suçlar ve Cezalar” **AÜHFD**, C.52, S.1, 2003.

AKDAĞ, Mustafa, Tımar Sisteminin Bozulması”, **AÜDTCF Dergisi**, C.3, S.4, 1945

_____ “Celali İsyânlarının Başlaması”, **AÜDTCFD**, C.4, S.1, 1946.

_____ Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişâfı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti” **Bellekten**, C.XIII, S.51, 1949.

_____ “Medreseli İsyânları” **AÜDTCF Dergisi**, C.XXI, S.4, Ankara, 1955.

_____ “Celalî Fetreti”, **AÜDTCF Dergisi**, C.16, S.1-2, 1958.

-“Celalî İsyânlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606 I” **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi** C.2, S.2, 1964.

_____ “Genel Çizgileriyle 17. Yüzyılda Türkiye” **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.6. 1966.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, C.1-9, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990-1996.

_____ Osmanlı Kanunâmelerinin Şer’i Sınırları” **Osmanlı**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999.

_____ “Osmanlı Kanunnameleri (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihî Seyri)”, **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

_____ “İslâm Hukukunu Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iye Mahkemeleri ve Şer’iye Sicilleri” **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

AKIŞ, Ayhan - AKKUŞ, Akif Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) Şanlıurfa’daki Göçe Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.y. y.y.

AKKUŞ Mine, 19. Yüzyılda Bursa’daki İpek Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur Kumpanyası ve Nizamnamesi, **OTAM Dergisi**, Ankara: 2010.

AKMAN, Mehmet Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hakim Olan İlişkiler,” Osmanlı, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1996.

_____“Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hakim Olan İlkeler” **Osmanlı** C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

AKTAR, Ayhan, “Bursa’da Devlet ve Ekonomi”, **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

ALPER, Değer - ERDOĞAN Canan , “16. ve 18. yy. Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri” **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XXVIII, S.1, 2009.

ANHEGGER, Robert - İNALCIK, Halil, **Kanunnâme-i Sultanî Ber Müceb-î Örf-i Osmanî**, 2.b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000

ARENDET, Hannah **Şiddet Üzerine**, çev. Bülent Peker, İletişim Yayınları, 2.b. İstanbul 2003.

ARIK, Feda Şamil “Osmanlı’da Kadılık Müessesesi I” **OTAM**, S.8, 1997.

ARIN, Canan “Kadına Yönelik Şiddet”, **Cogito Dergisi**, Sayı 6-7, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

ATAR, Fahrettin, “Kadı” **DİA**, C. 24, İstanbul, 2001.

AVCI, Mustafa, “Osmanlı Hukukunda Para Cezaları”, **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

AVCI, Raşit **Şiddet Davranışı Gösteren ve Göstermeyen Ergenlerin Ailelerinin Aile İşlevleri Öfke ve Öfke İfade Tarzı Açısından İncelenmesi**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı YL Tezi, 2006.

AYAN, Sezer “Aile İçinde Şiddete Uğrayan Çocuklarda Saldırganlık Eğilimleri”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, S.8, 2007.

_____“Şiddet ve Fanatizm”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2.

AYDIN, Mehmet Akif, “Osmanlı Devleti’nde Mahkeme”, **DİA**, C. 27, Ankara, 2003

_____“Osmanlı Hukukun Genel Yapısı ve İşleyişi”, **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

_____ **Osmanlı Hukuk Devleti’nde Hukuk ve Adalet**, 1.b. Klâsik Yayınları, İstanbul, 2014.

BARDAKOĞLU, Ali, “Ceza”, **DİA**, C.7, İstanbul, 1993

_____“Osmanlı Hukukunun Şer’iliği Üzerine, **Osmanlı**, C.6, yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

_____“Diyet”, **DİA**, C. 9, İstanbul 1994.

_____“Eşkiyalık” **DİA**, C.11, İstanbul, 1995.

_____“Had”, **DİA**, C. 14, İstanbul 1996.

_____“Hırsızlık” **DİA**, C.17, İstanbul, 1998.

_____“Kasame” **DİA**, C.24, İstanbul, 2001.

_____“Katil” **DİA**, C. 25, İstanbul, 2002,

- BAŞOĞLU, Tuncay “Tâ’zîr”, **DİA**, C.40, İstanbul, 2011.
- BAYINDIR, Abdülaziz, “Örneklerle Osmanlı’da Ceza Yargılamaları”, **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- _____“Osmanlı’da Yargının İşleyişi”, **Osmanlı**, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- BAYKAL, Kazım, **2000 Yıllık Bursa’nın Belediyesi**, Özkardeşler Matbaası, Bursa, 1976.
- _____ **Bursa ve Anıtları**, İstanbul, 1982.
- BASSİOUNİ, Cherif “İslam Hukukunda Kısası Gerektiren Suçlar” çev. Nasi Aslan, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.3, S.1, Ocak-Haziran 2003.
- BERKİ, Şakir, “İslâm Hukukunun Ana Hatları”, **AÜİF Dergisi**, C.20, S.1, 1972.
- BEYAZIT, Yasemin “Osmanlı Klasik Döneminde “Merkezi” Uygulama ve İlimiye Bürokrasisi’nde Bu Açıdan Karşılaşılan Sorunlar,” eds. CAUSEVİC, Ekrem - MOACİN, Nenad - KURSAR, Vejran **Perspectives on Ottoman Studies Papers From The 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at The Universty of Zagreb**, 2008.
- BOYNUKALIN, Mehmet “Suç” **DİA**, C.37, İstanbul, 2009.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, **Tarih İçinde Bursa**, Cem Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- COŞKUN, Cüneyt “XVII. Yüzyıl Osmanlı’da İktidar Bilim İlişkisi” **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, S.50, 2013
- ÇAKIR, Muhammed **İslam Hukuku Açısından Şiddet ve Terör Olgusu**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, Adana, 2007.
- ÇETİN, Osman “Bursa Şer’iyye Sicillerinden Notlar” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.2, S.2, 1987.
- ÇİFTÇİ, Cafer, **Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, Gaye Kitabevi, Bursa, 2014.
- ÇİZAKÇA, Murat “XIV. Ve XIX. Yüzyıllar Arasında Bursa İpekçiliği”, **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- DEVELLİOĞLU, Ferit **Osmanlıca ve Türkçe Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003.
- DİŞSİZ, Melike - HOTUN ŞAHİN, Melek, “Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu: Kadına Yönelik Şiddet”, **Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Sanatı Dergisi**, C.1, S.1, 2008.
- DOKSAT, M.Kerem - ÖNEN, Barış “Sigmunt Freud”, **Yeni Symposium**, C.42, S.2, 2004.
- DÖNDÜREN, Hamdi, “**Bursa Mahkeme Sicillerinden 17. Yüzyıl’a Ait A-154 - A-155 No.’lu Defterlerin İslam Hukuku Açısından Analizi**”, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1997.
- DÖNMEZER, Sulhi “Çağdaş Toplumda Şiddet ve Mafya Suçları”, **Cogito**, S.6-7, Yapı Kredi Yayınları, 1996.
- DÖRTOK, Zeynep, **Bursa’nın Kent Dokusu Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (17.yy)**, Uludağ Üniversitesi YL Tezi, Bursa, 2001

_____DÖRTOK ABACI, Zeynep, **Modernleşme Sürecinde Bursa Kenti'nin Mekansal ve Sosyal Değişimi (1860-1910)**, Uludağ Üniversitesi Doktora Tezi, Bursa, 2005.

_____“Bir Sorun Çözme Yöntemi olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri” **OTAM Dergisi** S.20, Ankara, 2006.

ERKEK, Mehmet Salih, “17. Yüzyılda Mardin Kadı Mahkemesine Yansıyan Küfür Davaları”, **Acca Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, S.2/1, 2009 Erişim: www.accaturcica.com (04.03.2012).

ELİAS, Norbert **Uygarlık Süreci**, çev. Ender Ateşman, 4.b. İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

ERGENÇ, Özer **16. Yüzyılın Sonlarında Bursa**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

_____18. Yüzyılda Osmanlı Ticaret ve Sanayi Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler” **Bellekten**, C. LII, S.203, 1988.

_____ Osmanlı Şehrindeki <<Mahallenin>> İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **İSAM** (İslâm Araştırmaları Merkezi), S.4, İstanbul, 1984

ELİAÇIK, Muhittin, “Osmanlı’da Manzum Fetvalar ve Edebî Değerleri”, **Turkish Studies**, Volume 7/1, Winter 2012.

ERGİL, Doğu “Şiddetin Kültürel Kökenleri”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S.399, Şubat 2001.

EROĞLU, Özgür **17.yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer’iyye Sicillerine Göre Konya’da İşlenen Adi Suçlar**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü YL Tezi, Ankara, 2006.

ERTEN, Yavuz - ARDALI, Cahit “Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları”, **Cogito Dergisi**, S.6-7, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

ERTURHAN, Sabri “Suçla Mücadelenin Fıkî Esasları” **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIII, S.1, 2009.

_____ **İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2008.

Evliya Çelebi, Seyahatname, 1314.

FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, 3.b.Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

_____ **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?** çev. Zeynep Altıok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, **Osmanlı** C.6, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 1999.

GINSBORG, Paul **Gündelik Hayat Politikaları**, çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu, Açılım Kitap, İstanbul, 2010.

GÖK , Ayşe Almıla, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi

Gelişimi ve Milletlerarası Anlaşmalar” **Türkiye ve Siyaset** S.3, Temmuz-Ağustos 2001, Ankara.

GÖKBUNAR, Ali Rıza “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi” **Yönetim ve Ekonomi** C.14, S.1 Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Manisa, 2007.

GÜLER, Nuran - TEL, Hatice - ÖZKAN TUNCAY, Fatma “Kadının Aile İçinde Yaşanan Şiddete Bakışı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. 27 S.2, 2005.

GÜLER, Nuran- UZUN, Sultan- BOZTAŞ, Zeynep - AYDOĞAN, Sevinç, “Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler” **Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, C. 24, S. 3, 2002.

GÜLTEPE, Necati **Mührün Gücü İlk Türk-İslâm Devletlerinde ve Osmanlılar’da Bürokrasi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.

HIZLI, Mefail “Bursa Mahkeme Sicilleri Rehberi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S.1, 2003.

HOBART, Mark “Şiddet ve Susku; Bir Eylem Siyasetine Doğru”, çev. Yurdanur Salman, **Cogito Dergisi**, Sayı 6-7, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

İLGÜREL, Mücteba, “Eşkiyalık” **DİA**, C. 11, İstanbul, 1995.

İNALCIK, Halil, “Bursa I: 15. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, Belleten, C.XXIV, S.1960.

____Mahkeme”, **İA**, C.7, İstanbul 1972.

____“Adâlet-nâme” **DİA**, C.1, İstanbul, 1988.

____“Bursa” **DİA**. C.6, İstanbul, 1992.

____ Bursa XV: Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair” **Osmanlı İmparatorluğu**, 2.b.Eren Yayınları, İstanbul, 1996.

____“Türkiye’nin Tekstil Tarihçesi Üzerine Notlar”, **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

____ **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C.1, 1300-1600, İstanbul, Eren Yayınları, 2000.

____“Bursa ve İpek Ticareti” **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C.1:1300-1600, 2.b. ed. Halil İnalçık- Donald Quartet, Eren Yayınları, İstanbul, 2004.

____“Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Problemi”, **Doğu Batı Dergisi, Makaleler I**, 4.b. Doğu Batı Yayıncılık, İstanbul, 2009.

____“Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihi”, **Doğu-Batı Dergisi, Makaleler C.1**, 4.b. Ankara, 2009.

JENNINGS, Robert C.“ Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System”, **Studia Islamica**, No.48, 1978.

____“Limitations Of The Judicial Powers of Kadi In 17th Century Ottoman Kayseri”, **Studia Islamica**, No.50, 1979.

_____ “The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts” **Studia Islamica**, No. 42, 1975.

KALLEK, Cengiz “Hisbe”, **DİA**, C. 18, İstanbul, 1998.

KARAMAN, Hayrettin **Ana Hatlarıyla İslam Hukuku I**, Ensar Neşriyat İstanbul, 1987.

KAYMAK ÖZMEN, Suna “Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 37, S.2, 2004.

KELEŞ, Hamza, “Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa’da İmar Faaliyetleri”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.21, S.1, Ankara, 2001.

KELEŞ, Ruşen - ÜNSAL, Artun “Kent ve Siyasal Şiddet”, **Cogito Dergisi**, Sayı 6-7, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

KEPECİOĞLU, Kamil **Bursa Kütüğü**, C.1, BBYEK, Genel no:4519-4522.

KILCI, Ali, **Hacı Bayram-ı Veli Döneminden (1300-1453) Günümüze Kalan Vakıf Eserleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Bunlar Üzerinde Yaptığı Çalışmalar**, 4. Vakıf Haftası(1-7 Aralık 1986) Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1987.

KOCACIK, Faruk “Şiddet Olgusu Üzerine”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.2, S.1, 2001.

KOCADAŞ, Bekir-Özgür, Öge-Özbulut, Mahmut **Gençlik ve Şiddet**, 1.b. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2010

KORKMAZ, Gürhan, **B18 ve A152 Numaralı Bursa Mahkeme Sicillerinin Değerlendirilmesi**, Uludağ Üniversitesi YL Tezi, 2002.

KÖKNEL, Özcan, **Bireysel ve Toplumsal Şiddet**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul: 1996.

KUÇLU, Erhan “Evrensel Hukukun Aporia’sı Olarak Kan Davası Problemi”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi Prof. Dr. Adnan Güriz Anısına "**Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar - V**" Sempozyum İstanbul Barosu - HFSA Bildiriler / 2 (13-17 Eylül 2010, İstanbul), Hayrettin Ökçesiz - Gülriz Uygur - Saim Üye, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2012

MARDİNLİ, Ebulula, “Kadı” **İA**, C. 6, İstanbul 1967.

MAVİLİ AKTAŞ, Aliye, “Aile İçi Şiddet” **Doğu Batı Dergisi**, S.43, Kasım, Aralık, Ocak 2007-2008.

OĞUZOĞLU, Yusuf **Osmanlı Devlet Anlayışı**, 2.b. Eren Yayınları, İstanbul, 2005.

_____ “Sicillerdeki Kent Dokusu Sene 1670-1683”, **Bursa Defteri**, S.3 Bursa, 1999.

ORTAYLI, İlber, “Kadı”, **DİA**, C.24, İstanbul, 2001.

_____ “Osmanlı Kadısı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.30, s.y, y.y.

_____ **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

ÖCALAN, Hasan Basri,” Şer’iye Sicillerine Göre Bursa’da Sosyal Hayat (17.yy), **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

ÖZDEMİR, Serpil – EROL, Ayla Sevim, “Minnetpınarı İskeletlerinin Paleopatolojik Açıdan Analizi”, **AÜDTCF Dergisi**, S.23, 2010.

ÖZEN, Yener, “Etik mi? Ahlâk mı? Modernite mi? Medeniyet mi?”**Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 5, Nisan 2011.

PAMİR, Aybars “İslâm Ve Osmanlı Hukuku’nda Kasame Müessesesi”, **AÜHFD**, C. 54 S.4, 2005.

PAY, Salih, **Bursa İvaz Paşa Külliyesi** , Uludağ Üniversitesi Doktora Tezi, 1996.

_____“Bursa Kadı Defterleri ve Önemi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.10, S.2, 2001.

SPIERENBURG, Pieter **Cinayetin Tarihi Ortaçağ’dan Günümüze Bireysel Şiddet**, çev. Yiğit Yavuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

SOYSALDI, H. Mehmet, “Vakıfların Günümüzdeki Yeri ve Önemi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.12, S.1, Elazığ, 2002.

SÖNMEZ, Bülent, “İnanç, Değer ve Şiddet”, **Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Felsefe Günleri Bildirisi**, Mayıs-2007.

ŞAHİN, Musa - IŞIK, Esra, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mahalle Yönetimi” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.30, Ağustos 2011.

ŞAFAK, Ali “Bağy”, **DİA**, C. 4, İstanbul, 1991.

EŞ-ŞAZELİ, Hasan Ali “Cinayet”, **DİA**, C.8, İstanbul, 1993.

ŞEMSEDDİN SAMİ, **Kâmûs-ı Türkî**, 13.b. Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

TOK,Özen “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü(XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S.18, 2005/1.

TURAN, Şerafettin,” Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları”, **AÜDTCFD**, C.1, S.1, Ankara, 1963.

UĞUR, Yunus “Şer’iye Sicilleri”, **DİA**, C.39, İstanbul, 2010.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.1, 8.b. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

_____ **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, 3.b. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Üçok, Coşkun,” Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller”, **AÜHFM**, C.3, S.1, 1946.

_____“Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller”, **AÜHFM**, C.3, S.2, 1946.

_____“Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Fiiller III”, **AÜHFM**, C.4, S.1, 1947.

ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin “ İslam Ceza Hukunda Kadın” **AÜHF Dergisi**, C.56, S.2, 2007.

ÜNSAL, Artun, “Anadolu’da Kan Davası”,çev. Niyazi Öktem, Emre Öktem, **Cogito Dergisi**, S.33, Yapı Kredi Yayınları, 2006.

_____“Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”, **Cogito Dergisi**, Sayı 6-7, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996

ÜSTÜNDAĞ ARDA, Nilüfer, **Bursa'nın Kentsel Gelişim Sürecinde Merkez Yapısının Analizi**, Uludağ Üniversitesi YL Tezi, 1999.

VANDERSCHUEREN,” Franz From Violence to Justice and Security in Cities” **Environment and Urbanization**, 1996; 8; 93.

YEDİYILDIZ, Hüseyin, “Şer’iye Sicillerine Göre Bursa’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1656-1658)”, **Vakıflar Dergisi**, C. XXIII, 1994.

YEDİYILDIZ, Mustafa Asım, **Şer’iye Sicillerine Göre Bursa’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1655-1658)** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, 1988

YENAL, Engin, “Osmanlı Başkenti, Osmanlı Kenti Bursa” **Bir Masaldı Bursa**, ed. Engin Yenal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Bursa”, **İA. C.2**, İstanbul, 1970.

ZOROĞLU, S. Salih - TÜZÜN, Ümran - ŞAR, Vedat - ÖZTÜRK, Mücahit - ERÖCAL KORA, Meltem - ALYANAK, Behiye “Çocukluk Dönemi İstismar ve İhmalinin Olası Sonuçları”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, C.2, S.2, 2001.

Zülal, ASLI “Çağımıza Özgü Bir Sorun mu Şiddet?”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S.399, Şubat 2001.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı: Serap Babalar

Doğum Yeri ve Yılı: Bursa 01.06.1979

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi: İngilizce, İntermediate

Eğitim Durumu

Lise: Bursa Cumhuriyet Lisesi: 1993-1996

Lisans: Uludağ Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi 2003-2007

Yüksek Lisans: Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tezsiz Yüksek Lisan Programı 2009.

